

Zevende Nationale SDG Rapportage

Nederland Ontwikkelt Duurzaam



17 mei 2023

Inhoudsopgave

SAMENVATTING	3	DEEL H: MENSENRECHTEN	46
DEEL A: GEZAMENLIJKE INLEIDING	6	1. Genderongelijkheid zorgt voor een groter risico op armoede	46
1. Trends en ontwikkelingen van het afgelopen jaar	7	2. Armoede werpt drempels op voor toegang tot gezondheidszorg	47
2. Waar staat Nederland volgens de cijfers?	12	3. Niet voor iedereen een dak of thuis vanwege armoede	48
3. Successen, uitdagingen en aanbevelingen	14	4. Conclusie	48
4. Conclusie: van crisis- naar toekomstaanpak met de SDG's	17		
DEEL B: RIJKSOVERHEID	18	ANNEX: SDG's in relevant beleid	50
1. Een eerlijke klimaat-, energie- en watertransitie	18	Tabel 1: Overzicht van SDG relevant beleid van het afgelopen jaar	50
2. Menselijk welzijn, wonen en ontwikkelen in een gezonde omgeving	20	Tabel 2: Overzicht van voorgenomen SDG relevant beleid (komend jaar)	58
3. Caribisch Nederland en de SDG's	23		
4. De bijdrage van nieuw beleid aan de SDG's	25		
DEEL C: DECENTRALE OVERHEDEN	26		
1. SDG's nuttig bij integrale aanpak	26		
2. Een gelijkwaardige, inclusieve samenleving	27		
3. Gezonde leefomgeving, water en natuur	27		
4. Klimaat, energie en circulaire economie	28		
DEEL D: BEDRIJFSLEVEN EN FINANCIËLE INSTELLINGEN	30		
1. Inzet van Nederlandse bedrijven	30		
2. Trends en ontwikkelingen	31		
3. Inspirerende voorbeelden	32		
4. Aanbevelingen	33		
DEEL E: MAATSCHAPPELIJK MIDDENVELD	34		
1. Veranderende context: oorlog in Oekraïne	34		
2. Arbeids- en mensenrechten	35		
3. Klimaat, klimaat, klimaat!	36		
4. Aanbevelingen	36		
DEEL F: KENNISINSTELLINGEN	38		
1. Middelbaar beroepsonderwijs	38		
2. Hoger beroepsonderwijs en praktijkgericht onderzoek	39		
3. Wetenschappelijk onderwijs en onderzoek	39		
4. SDG's uitgelicht	40		
DEEL G: JONGEREN	42		
1. Stapeling van crises	42		
2. Mentale gezondheid van jongeren onder druk	42		
3. Klimaat: hot & happening	43		
4. Maatschappelijke trends	43		
5. Betekenisvolle participatie	44		

SAMENVATTING

- Halverwege doeljaar 2030 blijven de *Sustainable Development Goals* (Duurzame Ontwikkelingsdoelen - SDG's) een onverminderd sterk en relevant raamwerk om de huidige maatschappelijke uitdagingen aan te pakken. Zij gaan niet alleen over het verbeteren van menselijk welzijn, maar zijn tevens onze verzekering tegen toekomstige crises. De SDG's bieden als universeel raamwerk een kompas om tot brede welvaart in Nederland te komen, zowel voor huidige als voor toekomstige generaties; en met oog voor welzijn van mensen elders in de wereld. De trends en voorbeelden uit deze rapportage laten zien dat het mogelijk is om van crisisaanpak naar toekomstaanpak te komen en dat overheid, maatschappij en bedrijfsleven daar al hard mee bezig zijn.
- Opeenvolgende crises hebben een zware wissel getrokken op het bereiken van de SDG's. Wereldwijd is er stagnatie en achteruitgang op het bereiken van de doelen, zelfs in ontwikkelde landen. Ook in Nederland kregen meer mensen het moeilijk, in het bijzonder door de gevolgen van de Oekraïne-crisis, de daaruit voortvloeiende energiecrisis en inflatie. De druk op de planetaire grenzen nam toe. Tegenstellingen leken zich te verscherpen. Tegelijkertijd is het bewustzijn dat het anders moet groter dan ooit. Op allerlei manieren zijn mensen en organisaties bezig om de transities naar een inclusieve, rechtvaardige en duurzame maatschappij en economie aan te jagen. De rapportage gaat in op zowel de positieve trends als uitdagingen voor het bereiken van de SDG's in Nederland (Deel A).
- Een samenhangende aanpak van de grote opgaven komt steeds meer centraal te staan bij overheden en andere organisaties. In de vorige rapportage werden zes grote opgaven voor Nederland benoemd waarin verschillende SDG's samenkomen: 1) een eerlijke klimaat-, energie- en watertransitie; 2) een duurzaam en gezond landbouw- en voedselsysteem, natuur en biodiversiteit; 3) een inclusieve circulaire economie en verantwoorde grondstoffenketens; 4) menselijk welzijn, wonen en ontwikkelen in een gezonde omgeving; 5) een inclusieve samenleving met gelijke kansen en een open overheid; en 6) de mondiale verantwoordelijkheid van Nederland voor het bijdragen aan oplossingen voor mondiale uitdagingen. Het kabinet streeft ernaar op inclusieve wijze de duurzame doelen te halen.
- Het afgelopen jaar is veel nieuw beleid geformuleerd dat bijdraagt aan deze grote opgaven (Deel B). Belangrijke stappen in het kader van de klimaat-, energie- en watertransitie zijn het aangescherpte nationale klimaatbeleid alsook de internationale klimaatstrategie, de nationale grondstoffenstrategie, het nieuwe nationale plan circulaire economie, het aankomende Nationaal Milieuprogramma en het nieuwe water- en bodem beleid. Ook zet het kabinet in op menselijk welzijn door het versterken van bestaanszekerheid en gelijke kansen via een brede, samenhangende set aan maatregelen. De sterke relatie tussen welzijn, leefomgeving en een leven lang kunnen ontwikkelen vragen eveneens om een geïntegreerde aanpak. Dit is te zien in de in 2022 gestarte programma's rondom de inrichting van Nederland, in lijn met de ambitie om de regio op de ruimte te hernemen en op doelen zoals klimaat, natuur, en duurzame landbouw in samenhang te sturen.
- Het meenemen van brede welvaart in de beleidscyclus draagt ook bij aan integraal beleid. De brede welvaart in het hier-en-nu wordt in dit denken verbonden met brede welvaart later en elders in de wereld. Zo kunnen de belangen van toekomstige generaties en mensen in andere landen worden meegenomen in de besluitvorming. Op elk van deze drie dimensies waren er in Nederland afgelopen jaar ontwikkelingen die kunnen bijdragen aan het bereiken van de SDG's. In het hier-en-nu versnelde de verduurzaming van de Nederlandse economie. Er is toenemend besef van de wederkerigheid tussen bedrijfsleven en de maatschappij en er wordt steeds meer van bedrijven verwacht dat zij duurzaam opereren. Wetgeving over internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen (IMVO) op Europees en nationaal niveau zal daarvoor een belangrijke basis leggen, rekening houdend met een gelijk speelveld. De inkoopkracht van de Nederlandse overheid zal steviger worden ingezet om duurzaamheid te bevorderen via het Manifest Maatschappelijk Verantwoord Opdrachtgeverschap en Inkoop.
- Ten aanzien van de toekomst of 'later' werkte het kabinet aan een generatietoets en nam de aandacht voor generatierechtvaardigheid en toekomstige generaties toe. Op de dimensie buiten Nederland of 'elders' was er toenemende aandacht voor een coherente aanpak. Maatschappelijke organisaties, jongeren en ontwikkelingslanden zelf vragen om een eerlijke verdeling van de lasten van bijvoorbeeld klimaatverandering en biodiversiteitsverlies. Een belangrijke uitdaging voor Nederland is het terugdringen van de afwenteleffecten op andere landen. Het [herziene Actieplan Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#) adresseert de belangrijkste van deze afwenteleffecten.

- De samenhang van beleid wordt verder versterkt door invoering van het [Beleidskompas](#), dat een stappenplan biedt om de kwaliteit van beleid te versterken. Het Beleidskompas vraagt om de mogelijke gevolgen van nieuw beleid, wet- en regelgeving door te denken aan de hand van brede welvaart thema's en de SDG's. Daarbij is ook aandacht voor de gevolgen voor latere generaties (generatietoets) en effecten op ontwikkelingslanden.
- Voor het aanpakken van de grote opgaven van Nederland zijn vertrouwen en samenwerking cruciaal. De SDG's zijn erop gericht dat iedereen kan participeren en dat niemand achterblijft (*Leave No One Behind*). Dit onderstreept het belang van een inclusieve aanpak, zodat de grote opgaven voor iedereen kansen bieden. Het kabinet zet hierop in via o.a. een samenhangende aanpak om democratie te versterken, afhaken te voorkomen en fundamentele rechten te borgen. Ook zijn het afgelopen jaar belangrijke stappen genomen om gelijke kansen te bevorderen en discriminatie tegen te gaan, zoals de publicatie van het Nationaal Programma tegen Discriminatie en Racisme.
- Uitdagingen en kansen om de SDG's komende jaren te versnellen liggen in het verder versterken van samenhang en regie, en brede maatschappelijke discussie over gedragsverandering in productie- en consumptiepatronen. Ook het lonend maken van duurzame bedrijfsmodellen vraagt aandacht, onder andere als het gaat om betere financieringsmogelijkheden. Gebrek aan eenduidige standaarden is een uitdaging voor organisaties, in het bijzonder (midden- en klein)bedrijven; komende jaren zullen verschillende initiatieven daar stappen op zetten maar niet alle uitdagingen oplossen. Tot slot kan de energie in de samenleving rondom duurzaamheid en de SDG's gebruikt worden om te versnellen en vragen goede voorbeelden van partnerschappen rondom grote opgaven om opschaling.
- Caribisch Nederland kent andere uitdagingen ten aanzien van duurzame ontwikkeling dan Europees Nederland. Inzicht in de situatie en voortgang is van groot belang. In opdracht van het kabinet heeft het CBS in 2022 voor het eerst de [Monitor Brede Welvaart en SDG's Caribisch Nederland](#) gepubliceerd voor Bonaire, Saba en Sint Eustatius. De cijfers laten zien dat op de meeste SDG's de situatie stabiel is, maar dat er nog flinke uitdagingen liggen. Het kabinet zet in op het versterken van de bestaanszekerheid door o.a. verbetering van de inkomenspositie, verlaging van de kosten van levensonderhoud en verschillende koopkrachtmaatregelen.
- De SDG's bieden een positieve toekomstagenda, maar de weg ernaartoe is niet eenvoudig. De SDG-top van de VN in september 2023 biedt kansen om geleerde lessen te delen en daarmee de 'Decade of Action' na de opeenvolgende crises te herpakken. Bij de *Summit of the Future* in september 2024 zal de focus gericht zijn op langetermijnuitdagingen voor een toekomstbestendige wereld, zoals effectieve financiering, kansen en risico's van digitalisering en het versterken van de stem van jongeren – thema's die ook in Nederland spelen.
- Doordat veel programma's vanuit nationaal beleid sectoraal op gemeenten, waterschappen en provincies afkomen ervaren decentrale overheden (Deel C) de uitdaging om horizontale toepassingen te integreren. De grote uitdagingen van deze tijd vragen van decentrale overheden om meer integraal en toekomstgericht te werken. Gemeenten verbinden deze zoektocht doorgaans aan het concept van brede welvaart en/of de SDG's. Om die reden heeft VNG brede welvaart en de SDG's verankerd in haar Verenigingsstrategie 2030. Bij de waterschappen krijgen de SDG's steeds meer expliciete aandacht in beleidsstukken en rapportages. Waterschappen, gemeenten en provincies werken steeds meer in samenhang aan de grote opgaven.
- Het bedrijfsleven (Deel D) geeft aan dat de SDG's steeds meer leven en dat de inzet van bedrijven en financiële instellingen ook dit jaar is gegroeid. Tegelijkertijd is de voortgang onvoldoende, terwijl het bedrijfsleven juist een cruciale rol kan en wil spelen om de voortgang te versnellen. Daar ligt een groot onbenut potentieel. Betere randvoorwaarden en een gelijk speelveld zijn voor het bedrijfsleven cruciaal. Dit vraagt volgens de bedrijven om een stevige publiek-private meerjarenvisie op hoe de benodigde versnelling bereikt kan worden. Een koersvaste overheid moet zorgen voor een gelijk speelveld, de SDG-inzet van bedrijven meer erkenning geven en de transitie in de keten aanjagen, ook op de sociale doelen.
- Het maatschappelijk middenveld (Deel E) uit grote zorgen over de achteruitgang van de SDG's door opeenvolgende crises. Met name klimaatverandering speelt in alle organisaties in toenemende mate een rol. Zij roepen de overheid op een regisserende en stimulerende rol te spelen om de SDG's te herpakken, in het bijzonder in de uitvoering van gestelde ambities en in het terugdringen van afwenteleffecten op andere landen. Ook het bedrijfsleven zou volgens de NGO's meer moeten doen om de SDG's in Nederland en in ontwikkelingslanden te behalen, met name waar het gaat om vervuiling en arbeidsrechten. De SDG-beweging in Nederland blijft

groeien. De platformorganisatie SDG Nederland omvat inmiddels meer dan 1350 organisaties. Ook actie op lokaal niveau blijft toenemen, o.a. door SDG Action Days, SDG Houses en de vele burgerinitiatieven.

- In kennis- en onderwijsinstellingen (Deel F) staan de SDG's stevig op de agenda. Studenten spelen daarbij vaak een aanjagende rol en nemen veel initiatieven. Ook zijn er steeds meer interdisciplinaire studies en samenwerkingen, en cursussen die op de SDG's zijn gericht. Uitdaging is dat de aandacht voor SDG's niet altijd wordt gekoppeld aan concrete acties en activiteiten kunnen soms nog beter aan elkaar worden verbonden. In het (toegenomen) relevante onderzoek kan nog meer de relatie met het mondiale Zuiden gelegd worden.
- Jongeren (Deel G) maken zich veel zorgen over hun toekomst, bestaanszekerheid en mentale gezondheid. Klimaatzorgen zijn groot en jongeren maken zich zorgen over de verharding van het debat daarover. Positief ervaren zij de toegenomen aandacht voor racisme, discriminatie en seksueel grensoverschrijdend gedrag.
- Mensenrechten en de SDG's zijn nauw met elkaar verbonden. Het College voor de Rechten van de Mens (Deel H) vraagt aandacht voor armoede (SDG 1) in Nederland en de nauwe verbanden daarvan met genderongelijkheid (SDG 5), toegang tot goede zorg (SDG 3) en wonen (SDG 11).
- De rapportage laat in deze tijd van crises de positieve ontwikkelingen maar ook de uitdagingen zien. Alle organisaties in de samenleving hebben daarbij een rol te spelen. De alsmaar groeiende beweging voor de SDG's is goed nieuws: vele handen maken het werk lichter én beter doordat we de inzichten, kennis en kunde vanuit verschillende hoeken combineren.

DEEL A: GEZAMENLIJKE INLEIDING

Het belang van duurzame ontwikkeling en daarmee de relevantie van de SDG's voor Nederland, is het afgelopen jaar weer duidelijker geworden. "Onze huidige manier van leven stuit op economische, sociale en ecologische grenzen", aldus de Koning in de Troonrede van 2022. De overlappende crises van onze tijd vragen om een samenhangende en toekomstgerichte aanpak. Dat levert op de langere termijn het meeste op voor mens, maatschappij en economie. De SDG's bieden als universeel raamwerk een kompas om tot brede welvaart in Nederland te komen, niet alleen voor huidige, maar ook voor toekomstige generaties; en met oog voor welzijn van mensen elders in de wereld. Nederland wil de doelen in 2030 behaald hebben - in Nederland, en in de rest van de wereld.

Op 26 maart 2023 waren we halverwege de periode vanaf het aannemen van de SDG's tot 2030. De wereld is echter niet op weg om de doelen te halen. De nasleep van de pandemie, in combinatie met de gevolgen van de oorlog in Oekraïne, hebben een zware wissel getrokken op het bereiken van de SDG's. Zo heeft de coronapandemie vier jaar vooruitgang in armoedebestrijding teniet gedaan, waardoor 93 miljoen mensen extra wereldwijd in extreme armoede terecht kwamen.¹ Wereldwijd is er stagnatie en achteruitgang, ook in veel ontwikkelde landen. Niet alleen armoede en honger namen verder toe, ook de gevolgen van klimaatverandering en toenemende ongelijkheid werden steeds zichtbaarder.

Ook in Nederland kregen meer mensen het moeilijk, in het bijzonder door de gevolgen van de Oekraïne-crisis, de daaruit voortvloeiende energiecrisis en inflatie. Het aantal mensen onder de armoedegrens bleef het afgelopen jaar stijgen (naar een verwachte 5,8% van de bevolking in 2024).² Het SCP waarschuwt voor structurele ongelijkheid en wijst op de verschillende aspecten die dit heeft.³ Beide ontwikkelingen raken belangrijke SDG's zoals armoedebestrijding, niemand achterlaten en het tegengaan van ongelijkheid in al zijn aspecten.

Wereldwijd nam de druk op de planetaire grenzen afgelopen jaar verder toe. De drie grote planetaire crises: klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en vervuiling zijn niet los van elkaar te zien, en toenemende waterstress is aan alle drie sterk gerelateerd. Dit komt terug in het meest recente rapport van het *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC) en in doelstellingen van het nieuwe biodiversiteitsraamwerk van de *Convention on Biodiversity* (CBD) dat in december 2022 werd aangenomen. De

VN-Waterconferentie in maart 2023 – onder voorzitterschap van Nederland en Tajikistan – deed een dringende oproep aan landen om water veel centraler te stellen. Positief nieuws was het aannemen van de Europese bossenverordening, die wereldwijde ontbossing moet helpen verminderen en de recente adoptie van het VN-Oceanenverdrag.

Harde limieten aan planetaire draagkracht zijn ook in Nederland zichtbaar: zowel in de keuzes die in de ruimtelijke inrichting moeten worden gemaakt als in de toenemende schaarste die we ervaren aan bepaalde grondstoffen. Tegelijkertijd neemt ons gebruik van grondstoffen nauwelijks af, mede vanwege de behoeften van de energietransitie. *Earth Overshoot Day* – de dag dat we alle hulpbronnen hebben opgebruikt die de aarde in één jaar kan regenereren – valt elk jaar vroeger. Nederland had in 2022 en 2023 al op 12 april het punt bereikt dat het ging interen op de hulpbronnen van latere generaties en mensen elders ter wereld; in 2021 was dat nog 27 april.

Het jaar 2022 was een jaar met veel onzekerheid. Tegenstellingen leken zich te verscherpen op meerdere terreinen. Tegelijkertijd is het bewustzijn dat verandering noodzakelijk is groter dan ooit. Op allerlei manieren zijn mensen en organisaties bezig om de transities naar een inclusieve, rechtvaardige en duurzame maatschappij en economie aan te jagen. Er wordt steeds meer gedacht in termen van brede welvaart en toekomstbestendigheid. De integraliteit van beleid komt steeds meer centraal te staan. Er wordt gezocht naar nieuwe manieren om verschillende groepen mensen te betrekken, om de stem van jongeren te horen en om de belangen van toekomstige generaties mee te wegen. De discussie over wat van waarde is en hoe dit in economische modellen kan worden geïntegreerd wordt steeds breder gevoerd. Het enthousiasme over de geïntegreerde visie op duurzame ontwikkeling van de SDG's blijft zich in maatschappij, overheid en bedrijfsleven steeds verder verspreiden.

Dit rapport geeft – in aanvulling op de feitelijke Monitor Brede Welvaart en de SDG's van het CBS een beeld van de vele ontwikkelingen die bijdragen aan het behalen van de SDG's in Nederland. De rapportage reflecteert de inzet vanuit alle sectoren: Rijksoverheid (B), decentrale overheden (C), bedrijfsleven en financiële instellingen (D), maatschappelijke organisaties (E), jongeren (F), kennisinstellingen (G) en het College voor de Rechten van de Mens (H). Deze inleiding (A) geeft de gezamenlijke visie en de overkoepelende trends die de vertegenwoordigers van de sectoren het afgelopen jaar zagen (paragraaf 1). Dan volgt een overzicht van de Nederlandse prestatie op het bereiken

¹ [The Sustainable Development Goals Report 2022](#), United Nations (2022).

² [Raming maart 2023, Centraal Economisch Plan \(2023\)](#).

³ [Eigentijdse ongelijkheid, Centraal Economisch Plan \(2023\)](#).

van de SDG's volgens nationale en internationale metingen (paragraaf 2). Het afsluitende deel (paragraaf 3) geeft de successen, uitdagingen en aanbevelingen voor de komende tijd.

De rapportage over het [herziene Actieplan Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#) gaat in op de Nederlandse inzet om afwenteleffecten van onze welvaart op het bereiken van de SDG's in ontwikkelingslanden tegen te gaan. De behaalde resultaten over 2022 van de Nederlandse ontwikkelingssamenwerking ten behoeve van de SDG's zijn te vinden via dit [portaal](#).

1. Trends en ontwikkelingen van het afgelopen jaar

De uitdagingen waar Nederland voor staat werden afgelopen jaar sterk uitvergroot door de gevolgen van verschillende crises. Onder de oppervlakte zijn echter ook positieve trends te zien die de omslag naar een toekomstbestendige economie en samenleving bevorderen. Die sluiten aan bij de kracht van de SDG-agenda. Ten eerste is er op alle niveaus een steeds meer integrale aanpak van grote opgaven. De SDG-benadering gaat ervan uit dat doelen alleen in samenhang en in partnerschap behaald kunnen worden. Dit sluit aan bij het zoeken naar een balans tussen mens en maatschappij, milieu en economie, dat ook in het brede welvaart denken centraal staat. De tweede positieve trend is dan ook de toegenomen aandacht voor brede welvaart. Als derde trend is er een beweging om betrokkenheid van mensen te verbreden en te versterken, vanuit de wens om polarisatie tegen te gaan. De SDG-agenda benadrukt het belang van participatie en biedt een kans om mensen aan te haken bij een positief toekomstbeeld. Hieronder wordt op deze drie trends nader ingegaan.

1.1 Naar een integrale aanpak van de grote opgaven voor Nederland

De systeemaanpak van de SDG's sluit goed aan bij de grote uitdagingen waar Nederland voor staat. In 2022 presenteerde het Koninkrijk voor de tweede keer een [vrijwillige SDG-rapportage aan de VN](#). In deze goed ontvangen rapportage laten Aruba, Curaçao, Sint Maarten en Nederland elk zien hoe de samenhang van beleid op allerlei vlakken wordt versterkt. In het hoofdstuk over Nederland benoemt het kabinet zes samenhangende opgaven (transities) waarin individuele SDG's bij elkaar komen:

1. Een eerlijke klimaat-, energie- en watertransitie
2. Een duurzaam en gezond landbouw- en voedselsysteem, natuur en biodiversiteit
3. Een inclusieve circulaire economie en verantwoorde

grondstoffenketens

4. Een inclusieve samenleving met gelijke kansen en een open overheid
5. Menselijk welzijn, wonen en ontwikkelen in een gezonde omgeving
6. Mondiale verantwoordelijkheid

De *SDG Wedding Cake* laat goed zien waarom een integrale aanpak van de doelen belangrijk is: een sterke economie kan alleen draaien op een stevig sociaal fundament. De basis van ons welzijn blijft de biosfeer waarvan wij afhankelijk zijn. Ook vanuit brede welvaart wordt in samenhang gekeken naar ecologische, economische en sociale welvaart (zie tekstbox op pagina 9). Die integrale aanpak krijgt steeds meer vorm, zowel bij overheden als andere organisaties.



SDG Wedding Cake, Bron: CBS

Het kabinet heeft dit jaar vaart gemaakt met het omzetten van voornemens uit het Coalitieakkoord in beleidsvoorstellen. Veel daarvan geven concreet handen en voeten aan een integrale aanpak van deze zes grote opgaven. Dit is bijvoorbeeld zichtbaar in het aangescherpte nationale klimaatbeleid alsook de internationale klimaatstrategie, de nationale grondstoffenstrategie, het nieuwe nationale plan circulaire economie, het aankomende Nationaal Milieuprogramma en het nieuwe water- en bodem beleid. Ook op menselijk welzijn en bestaanszekerheid heeft het kabinet een samenhangende aanpak gepresenteerd.⁴ In Deel B van deze rapportage wordt ingegaan op twee van deze opgaven (1 en 5) waar dit jaar belangrijke stappen zijn gezet.

Een belangrijk algemeen instrument voor de samenhang van beleid is het Het Beleidskompas geeft een stappenplan om kwalitatief beter beleid te maken. Het vraagt om nieuwe

⁴ [Kamerbrief Aanpak geldzorgen, armoede en schulden](#) (12 juli 2022)

beleidsvoorstellen breed te toetsen op verschillende effecten aan de hand van de SDG's en brede welvaart thema's.

Beleidskompas

Het Beleidskompas is de opvolger van het Integraal Afwegingskader (IAK) en is binnen de Rijksoverheid de werkwijze om beleid voor te bereiden. De SDG's spelen een belangrijke rol in het Beleidskompas, dat op 29 maart tijdens de Dag van het Beleid is gelanceerd. De bestaande 'SDG-toets' voor nieuw beleid, wet- en regelgeving is daarin geïntegreerd, inclusief de toetsing op effecten op ontwikkelingslanden. Hiermee kan bij het ontwikkelen van beleid vroegtijdig gekeken worden naar de positieve dwarsverbanden met andere doelen, mogelijke afruilen en de visie van belanghebbenden. Beleid voorbereiden via het Beleidskompas helpt beleidsmakers om inzichtelijk te maken hoe beleid bijdraagt aan verschillende SDG's. Daarnaast helpt het om systematisch de bedoelde en onbedoelde gevolgen van verschillende beleidsopties in kaart te brengen.



Lancering Beleidskompas door ministers Schouten en Weerwind (29 maart 2023)

Decentrale overheden gebruiken in toenemende mate de SDG's en/of brede welvaart om de verbinding tussen beleidsdomeinen te leggen en om ontwikkelingen integraal aan te pakken. Dit is goed te zien in de vrijwillige rapportage van de Nederlandse gemeenten, provincies en waterschappen aan de VN in juli 2022.⁵ Ook de stad Amsterdam presenteerde in 2022 een vrijwillige SDG-rapportage aan de VN.⁶ Rotterdam wil deze in 2023 presenteren en ook Utrecht bereidt dit voor. De Vereniging Nederlandse Gemeenten (VNG) helpt gemeenten via haar Strategie 2030 om met de SDG's complexe opgaven aan te pakken. Ook waterschappen verbinden hun centrale opgave van schoon en voldoende drinkwater (SDG 6) met andere

⁵ Voluntary Subnational Review – de SDG's en decentrale overheden in Nederland, VNG, Unie van Waterschappen, IPO (2022).

⁶ Voluntary Local Review – the impact of the Sustainable Development Goals on the City of Amsterdam (2022).

doelen ten behoeve van duurzame transitie. Provincies werken in samenhang aan opgaven rond biodiversiteit en natuur (SDG 14 en 15), water (SDG 6) en klimaat (SDG 13) met het oog op een toekomstbestendig en duurzaam landelijk gebied.

Breder in de maatschappij komen er steeds meer innovatieve partnerschappen om uitdagingen aan te pakken over de grenzen van organisaties heen. Daarbij worden vaak verschillende thema's verbonden, zoals duurzame landbouw, natuur en omgeving, of arbeidsmarkt, inclusie en opleiding. Een aantal kennisorganisaties, onderwijsinstellingen, bedrijven, natuurorganisaties en overheden heeft bijvoorbeeld de krachten gebundeld onder de noemer [NL2120](#) om natuur inclusieve oplossingen in infrastructuur en landschapsinrichting te kunnen opschalen. Zij kregen hiertoe financiering vanuit het Nationaal Groeifonds. De 17 SDG-Allianties van SDG Nederland werken nauw samen om organisaties te over de grenzen van thema's en sectoren heen met elkaar te verbinden. Afgelopen jaar startten zij projecten om maatschappelijk verantwoord inkopen te versterken, de eivitransitie te versnellen en sociale duurzaamheid breed te agenderen.

SDG Allianties

De 17 SDG-Allianties zijn opgezet door SDG Nederland in samenwerking met de Nationale SDG Coördinator. Ze vertegenwoordigen organisaties die zich inzetten voor specifieke SDG's. Elke alliantie beschikt over een coördinator. Zo is het Leger des Heils trekker voor de alliantie rondom SDG 1 (Armoede), de Jonge Klimaatbeweging trekker van de SDG 13 Alliantie (klimaatactie), IUCN Nederland voor SDG 15 (biodiversiteit) en de SER voor SDG 8 (duurzame economie en waardig werk). Recent werden twee nieuwe alliantiecoördinatoren verwelkomd: de Dutch Green Building Council voor SDG 11 (duurzame, inclusieve, veilige en veerkrachtige steden en gemeenschappen) en TNO voor SDG 9 (kennis en innovatie en duurzame inclusieve infrastructuur en industrie). De SDG-Allianties werken samen om verschillende SDG's met elkaar te verbinden in concrete projecten.

Ook in onderwijs- en kennisinstellingen wordt duurzaamheid breed omarmd. Er is een stijgend aantal interdisciplinaire, duurzame opleidingen. De [SDG-lesSEN](#) die via het SDG Nederland netwerk beschikbaar zijn voor primair, secundair en tertiair onderwijs winnen aan populariteit: in 2022 zijn er via deze lessen 20.400 jongeren bereikt. De jaarlijkse uitreiking van de [SustainaBUL](#) laat zien hoe opleidingen in met name hbo en mbo zowel onderwijs, onderzoek en praktijk als bedrijfsvoering verduurzamen. Vaak zijn het studenten die dit aanjagen, zoals de SustainaBUL een initiatief is van [Studenten voor Morgen](#). In het onderzoek zien we steeds meer aandacht voor de

integraliteit van de SDG-agenda en toenemende kennis over bijvoorbeeld de dwarsverbanden tussen doelen.

1.2 Brede welvaart en de SDG's hier en nu, later en elders

De toegenomen aandacht voor brede welvaart draagt ook bij aan de samenhang van beleid en kan een stimulans geven aan het behalen van de SDG's. De SDG's en brede welvaart hebben veel raakvlakken en kunnen elkaar goed versterken (zie tekstbox). De Minister van Financiën kondigde vorig jaar aan dat het kabinet in toenemende mate aandacht zal besteden aan brede welvaart in de begrotingscyclus.⁷ Vanaf september 2023 zal het CBS een *factsheet brede welvaart* maken voor de begroting van elk ministerie. Deze zullen handvatten bieden om op ieder beleidsterrein de ontwikkeling van brede welvaart en de SDG's te betrekken in beleid- en begrotingsbeslissingen. Ook werken de planbureaus aan een analyse-instrumentarium om de samenhang op verschillende maatschappelijke thema's in kaart te brengen. Deze indicatoren en inzichten kunnen t.z.t. ook in de begrotingscyclus kunnen worden opgenomen.

SDG's en brede welvaart

Brede welvaart en de SDG's vullen elkaar goed aan en vertonen inhoudelijke overlap. Beide zijn verbonden met het denken rondom duurzame ontwikkeling: het voorzien in de behoeften van het heden zonder afbreuk te doen aan de mogelijkheden van toekomstige generaties en mensen elders ter wereld. Het denken rondom brede welvaart komt voort uit de erkenning dat alleen financieel-economische gegevens onvoldoende inzicht geven in hoe een land voorziet in de behoeften van de bevolking. Het is nodig breder te kijken naar verschillende aspecten van welvaart. Brede welvaart is volgens het kabinet alles wat mensen van waarde achten. Belangrijk daarbij is de verdeling van die aspecten tussen (groepen) mensen in Nederland, maar ook tussen mensen in Nederland en elders ter wereld, en tussen generaties nu en later. De toegenomen politiek-bestuurlijke belangstelling voor brede welvaart biedt een kans om ook de SDG's dichterbij te brengen. De samenhangende blik van brede welvaart, de aandacht voor verdelingsvraagstukken in het hier en nu, later en elders sluiten nauw aan bij de SDG's. Beide kaders zijn uiteindelijk gericht op menselijk welzijn.

Een belangrijke kracht van het brede welvaart raamwerk van het CBS is het zoeken naar de balans tussen drie dimensies: onze brede welvaart in het hier en nu, hoe deze zich verhoudt tot de brede welvaart van latere generaties (dimensie Later) en hoe deze zich verhoudt tot die van

mensen elders ter wereld (dimensie Elders). Dit biedt de kans om de impact van ons welvaartsstreven op toekomstige generaties en op andere landen onderdeel te maken van politieke besluitvorming.

In het 'hier en nu' is de uitdaging voor geïndustrialiseerde landen zoals Nederland vooral om snel stappen te zetten om de druk op de natuurlijke hulpbronnen te verminderen en zo een planetaire crisis te voorkomen. Goed nieuws is dat we vorig jaar de verduurzaming van de Nederlandse economie zagen versnellen. Verduurzaming betreft alle aspecten van ecologische, sociale en *governance* impact van de economie, en daarmee ook de SDG's. De hoge energieprijzen hebben afgelopen jaar een stimulans voor verduurzaming gegeven, maar zetten ook de investeringsmogelijkheden en het verdienvermogen onder druk. De Nieuwe Economie Index (NEX) 2023 van MVO-Nederland beoordeelt 16,5% van de Nederlandse economie als duurzaam, een lichte stijging ten opzichte van 2022 (15,4%). Volgens MVO Nederland is aanzienlijk meer vaart nodig om verduurzaming tijdig te versnellen zodat belangrijke 2030 doelen gehaald worden. Niet alle dimensies van een duurzame economie groeien mee. Zo daalt de biodiversiteitsscore van de NEX van 18,3 naar 17,9 procent. De [2021 Benchmark Food and Agriculture](#) van de *World Benchmarking Alliance* (WBA) laat bijvoorbeeld zien dat maar een klein deel van de bedrijven in het agrocomplex een duurzame bedrijfsstrategie heeft.

Het kabinet zet in op versnelling in de breedte, maar ook door middel van maatwerk. EU-beleid zal de komende tijd verdere versnelling binnen een gelijk speelveld in mogelijk maken. Een belangrijke stap is ook de [Geactualiseerde Corporate Governance Code](#): deze vraagt bestuurders van vennootschappen bij het bepalen van de strategie en het nemen van beslissingen de houdbaarheid en duurzaamheid op de lange termijn centraal stellen en de belangen van stakeholders mee te wegen. Van aandeelhouders wordt verwacht dat zij het belang van een duurzame lange termijn aanpak van de vennootschap onderkennen. Bedrijven zijn zich er sterk van bewust dat zij een cruciale rol spelen. Veel bedrijven zijn in staat geweest hun energieverbruik te verlagen, CO₂ uitstoot te beperken en dragen met hun innovaties, producten en diensten bij aan klimaatoplossingen en klimaatadaptatie. De samenwerking met de overheid hierin is cruciaal, van de overheid verwachten bedrijven heldere transitiepaden.

De 'Later' dimensie van brede welvaart draait om het idee dat onze welvaart in het heden niet ten koste mag gaan van de mogelijkheden van toekomstige generaties, zoals het natuurlijk kapitaal. De aandacht voor generatierechtvaardigheid, eerlijke verdeling en de effecten van beleid op toekomstige generaties is de afgelopen jaren

⁷ [Kamerbrief brede welvaart in begrotingscyclus \(2022\)](#)

sterk toegenomen. In het Beleidskompas is de dimensie 'Later' dan ook opgenomen als aandachtspunt in het doordenken van mogelijke gevolgen van nieuw beleid, wet- en regelgeving. Het kabinet zet stappen richting een generatietoets om deze verdelingsvragen mee te nemen in beleidsontwikkeling. Een vertegenwoordiging van jongerenorganisaties is betrokken geweest bij de ontwikkeling van een generatietoets om de mogelijke effecten van beleid en wet- en regelgeving op generatiegroepen inzichtelijk te maken. De eerste versie van de generatietoets is toegepast in twee pilotprojecten.⁸ Daaruit blijkt dat de hoeveelheid beschikbare kwantitatieve en kwalitatieve data over toekomstige effecten van beleid en wetgeving nog beperkt is. In het kader van brede welvaart werken de planbureaus aan een analysekader waarmee inzicht kan worden gegeven in causale verbanden en in eventuele afriueleffecten. Daarmee kan in de toekomst ook de generatietoets worden uitgebreid en versterkt. De generatietoets, brede welvaart en de SDG's zijn daarom in samenhang opgenomen in het Beleidskompas. Conform toezegging aan de Kamer start dit voorjaar een volgende pilot met de generatietoets binnen het Klimaatbeleid.

Ook internationaal is Nederland betrokken bij het bevorderen van de aandacht voor toekomstige generaties. Nederland is door de VN gevraagd om samen met Jamaica onderhandelingen te leiden om te komen tot een *Declaration on Future Generations*, die in september 2023 zal worden aangenomen door de Algemene Vergadering van de VN. De Nederlandse VN-jongerenvertegenwoordigers lanceerden afgelopen jaar bij de VN een initiatief om tot een internationale generatietoets te komen.

De dimensie 'Elders' van brede welvaart gaat over de verbinding van onze welvaart met de brede welvaart van mensen elders in wereld. Door jongeren, de milieubeweging en door ontwikkelingslanden zelf wordt steeds nadrukkelijker aandacht gevraagd voor rechtvaardige verdeling van de lasten van bijvoorbeeld klimaatverandering en biodiversiteitsverlies. Nederland heeft een belangrijke uitdaging vanwege onze grote afwenteleffecten op andere landen. Het maatschappelijk middenveld roept op om grote stappen te maken om deze afwenteleffecten terug te dringen (Deel E). Verschillende van deze afwenteleffecten worden geadresseerd in het [herziene Actieplan Beleidscoherentie voor Ontwikkeling](#). Het plan gaat specifiek in op drie thema's waar Nederland een verschil kan maken voor het behalen van de SDG's in ontwikkelingslanden: terugdringen van de Nederlandse klimaat-, land- en watervoetafdruk; tegengaan van

onwettige geldstromen en belastingontwijking; en verkleinen van mondiale vaccin- en gezondheidsongelijkheid. Op verzoek van de Tweede Kamer heeft het kabinet zich gecommitteerd aan betere toepassing van de SDG-toets 'Effecten op Ontwikkelingslanden'. Deze krijgt in het nieuwe Beleidskompas een duidelijke plek om te zorgen voor goede en vroegtijdige adressering van mogelijke effecten op ontwikkelingslanden van nieuw beleid.

Met het zichtbaarder worden van onderlinge afhankelijkheid is ook meer erkenning gekomen voor het belang van investeren in een stabiele en welvarende wereld. Ook op dit vlak wordt steeds integraler gewerkt. Dit zien we terug in verschillende nieuwe internationale strategieën van het kabinet waarin (SDG-)doelen worden verbonden, zoals de Internationale Klimaatstrategie en de Nationale Grondstoffenstrategie. Minister Schreinemacher kondigt in haar nieuwe beleidsnota aan dat Nederland met een aantal ontwikkelingslanden wil samenwerken om ook daar duurzame transitie te bevorderen. Van belang is dat de samenhang ook in de uitvoering door de verschillende departementen vastgehouden wordt.

Mondiale gezondheidsstrategie

Een voorbeeld van wereldwijde inzet met een directe link met binnenlands welzijn is de kabinetsbrede Nederlandse mondiale gezondheidsstrategie die het kabinet in oktober lanceerde. Drie samenhangende doelen staan daarin centraal: 1) het versterken van de mondiale gezondheidsarchitectuur en nationale gezondheidssystemen, 2) het verbeteren van internationale pandemische paraatheid en minimaliseren van grensoverschrijdende gezondheidsdreigingen, en 3) het adresseren van de impact van klimaatverandering op volksgezondheid en vice versa. Gezondheidsuitdagingen zijn in toenemende mate grensoverschrijdend, multidimensionaal en complex. Zij worden beïnvloed door uiteenlopende factoren zoals klimaatverandering, luchtvervuiling, verlies aan biodiversiteit, reis- en handelsbewegingen, bevolkingsgroei en vergrijzing, verstedelijking, armoede en gedwongen migratie. Toenemende ongelijkheid betekent bovendien dat ongeveer een derde van de wereldbevolking geen toegang heeft tot essentiële gezondheidszorg. Ongelijke toegang leidt tot gezondheidsrisico's wereldwijd, ook in Nederland. Het aanpakken van deze samenhangende problemen vraagt om meer (en innovatieve) samenwerking op verschillende niveaus.

1.3 Een positief verhaal van iedereen – participatie verbreden en versterken

Voor het aanpakken van de grote opgaven van Nederland zijn vertrouwen en samenwerking cruciaal. Het afgelopen jaar werden veel zorgen geuit over afnemend vertrouwen en toenemende polarisatie. Hoewel volgens het Sociaal-

⁸ Bijlage bij [Kamerbrief 12 juli 2022 Stand van Zaken Nationaal Groeifonds](#), Kamerstukken II, 2022–2023, 35925–XIX–14 en [MvT Wetsvoorstel Herinvoering Basisbeurs Hoger Onderwijs](#) van 22 oktober 2022, Kamerstukken II, 36 229.

Cultureel Planbureau de perceptie van polarisatie groter is dan de werkelijke verschillen, waarschuwt het dat ook perceptie de sociale samenhang kan aantasten.⁹ Kunnen participeren is een belangrijk onderdeel van de SDG's, net als veiligheid en betrouwbare instituties (SDG 16). Sociaal kapitaal is volgens de planbureaus een essentieel onderdeel van brede welvaart. Dit onderstreept het belang van een inclusieve aanpak van de grote opgaven, zorgen dat deze voor iedereen kansen bieden en een positief gedeeld toekomstbeeld als houvast tegen onzekerheid.

Pers- en wetenschapsvrijheid

Polarisatie heeft directe negatieve gevolgen voor persvrijheid, sociale veiligheid en de veiligheid van wetenschappers. Het College voor de Rechten van de Mens (CRM) waarschuwde in de [jaarrapportage 2021](#) dat mensen die zich in het publieke debat mengen te maken krijgen met intimidatie en zelfs agressie. Het CRM roept de overheid op om online en offline veiligheid beter te bewaken en de vrijheid van meningsuiting te beschermen. In het project Persveilig werken het Openbaar Ministerie, politie en de journalistiek samen om de positie van journalisten tegen agressie en geweld te versterken. Het Ministerie van OCW heeft met koepelorganisaties uit de wetenschap het meldpunt WetenschapVeilig opgezet.

Brede participatie bij besluiten over complexe opgaven vraagt om vernieuwing. Het kabinet wil de democratie versterken door meer zeggenschap en invloed. De ontwikkeling van een [burgerforum klimaat en energie](#) door minister Jetten is daarvan een voorbeeld. In het Beleidskompas krijgt het betrekken van belanghebbenden een centrale plek. Het kabinet heeft ook een samenhangende inzet geformuleerd om 'afhaken' te adresseren. Dit omvat het versterken van kansen in de regio's en andere gebieden (SDG 11), door o.a. het programma Leefbaarheid en Veiligheid, en de Regiodeals. Ook zet het kabinet in op het vergroten van kansengelijkheid, o.a. in het onderwijs (SDG 4), de aanpak van armoede en schulden (SDG 1), en een betrouwbare, open overheid die de mens voorop stelt (SDG 16).

Breder in de maatschappij zien we een toenemende belangstelling voor burgerberaden, ook op lokaal niveau. In haar [Duurzame Troonrede](#) brak Eva Rovers een lans voor het breder en vaker gebruiken van dit instrument om burgers vanuit alle achtergronden mee te laten denken over de moeilijke uitdagingen waar Nederland voor staat. Organisaties zoals [Nieuw Wij](#) en [Nederland Maakt Impact](#) laten zien dat het mogelijk is mensen uit verschillende

religieuze, culturele en maatschappelijke achtergronden te betrekken bij de verduurzaming van Nederland. Ook jongerenparticipatie neemt toe en jongeren pakken hun plek in het politieke en maatschappelijke debat. Zij vragen actief aandacht voor de problemen die zij tegenkomen en boeken daarbij regelmatig succes: denk aan de acties om de basisbeurs terug te brengen en het voorstel voor een generatietoets van het SER Jongerenplatform. Het blijft een uitdaging en opdracht om ook jongeren met verschillende achtergronden, zoals (v)mbo'ers of jongeren met een lage sociaaleconomische status hierbij te betrekken. Dit is van belang omdat veel jongeren hun kansengelijkheid zien toenemen, zowel onderling als ten opzichte van oudere generaties. Zij maken zich zorgen over de gevolgen van huidige crises voor hun toekomst, maar hebben ook nu al te maken met grote onzekerheden, zoals financiële problemen, woningnood en prestatiedruk die bijdragen aan een verslechterde mentale gezondheid.

Het tegengaan van discriminatie, racisme en uitsluiting, en het streven naar gendergelijkheid zijn voorwaarden voor gelijke kansen en participatie. Dit jaar werd een belangrijke stap gezet met de publicatie van het eerste [Nationale Programma tegen Discriminatie en Racisme](#) van de NCDR (zie tekstbox). Ook de excuses voor het slavernijverleden van december 2022 vormen een belangrijke bouwsteen voor een inclusief Nederland. De benoeming van Mariette Hamer als Regeringscommissaris seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld biedt kansen om de rechten van vrouwen en meisjes beter te beschermen (SDG 5).

Nationaal Programma tegen Discriminatie en Racisme

Op 19 september 2022 is het eerste Nationaal Programma tegen Discriminatie en Racisme naar het parlement gestuurd. In dat programma heeft de Nationaal Coördinator tegen Discriminatie en Racisme (NCDR) samen met het kabinet plannen gemaakt voor de versterkte aanpak tegen discriminatie en racisme. In de aanpak wordt nadrukkelijk de mens centraal gezet en wordt onderstreept dat gelijkwaardigheid, rechtvaardigheid en inclusie in Europees en Caribisch Nederland de norm is. De NCDR heeft het programma mede gemaakt op basis van de inbreng die hij heeft gehad uit gesprekken met vele maatschappelijke organisaties en burgers en uit meer dan 22 bijeenkomsten, Townhall sessies, door heel het land.

⁹ [Driekwart van de Nederlanders denkt dat polarisatie toeneemt, SCP \(2022\).](#)



NCDR Townhall meeting over gendergelijkheid

Positief is de toenemende erkenning van de belangrijke rol die de overheid moet spelen om de (grond)rechten van mensen te verzekeren en ongelijkheid tegen te gaan (SDG 10). Daarbij gaat het om belangrijke SDG-doelen, zoals het recht op toegang tot goede gezondheidszorg, gelijke kansen in het onderwijs en op de arbeidsmarkt, een adequate woning en toegang tot het recht. Het College voor de Rechten van de Mens wijst op de samenhang tussen armoede en genderongelijkheid (SDG 5), toegang tot goede zorg (SDG 3) en wonen (SDG 11) (zie Deel H).

2. Waar staat Nederland volgens de cijfers?

Hoe Nederland het doet bij het bereiken van de verschillende SDG's wordt jaarlijks in een aantal voortgangsrapporten gemeten. Op nationaal niveau publiceert het CBS de Monitor Brede Welvaart & SDG's. Internationaal toonaangevend zijn het *Sustainable Development Report* van het SDSN/Bertelsmann en de Europese versie daarvan door SDSN/IEEP. Ook de OESO meet hoever lidstaten af zijn van het bereiken van de 2030 doelen. Verschillen tussen rapporten komen met name voort uit verschil in gebruikte indicatorensets. Het beeld dat uit de rapporten van 2022 naar voren komt is grotendeels vergelijkbaar met voorgaande jaren. Nederland scoort hoog als het gaat om doelen rondom welvaart en maatschappij, maar heeft een flinke slag te maken om de 'groene' doelen te behalen. Ook de afwenteleffecten van ons welvaartsstreven op andere landen blijven zorgelijk.

2.1 CBS Monitor Brede Welvaart & SDG's 2023

In de Monitor beschrijft het CBS de brede welvaart en de SDG's in samenhang en vanuit drie dimensies: Hier & Nu, Later en Elders. De kwaliteit van het leven in Nederland Hier en Nu toont over de hele breedte een relatief positief beeld. Op veel indicatoren is een gunstige ontwikkeling te zien, bijvoorbeeld op het gebied van arbeid en vrije tijd. Voor de

dimensie Later is de situatie zorgelijker: de trends laten relatief vaak achteruitgang zien, in het bijzonder bij de natuurlijk kapitaal indicatoren. De effecten van de Nederlandse welvaart op andere landen (dimensie Elders) gaan voor de meeste trends de goede kant op of zijn stabiel. De relatieve positie in EU-verband blijft echter laag, in het bijzonder als het gaat om de milieu- en grondstoffenvoetafdruk van Nederland.

Op sociaal gebied valt een aantal zaken op in de SDG-scores. Op het gebied van SDG 16 laat de Monitor zien dat het vertrouwen in de EU, de politie, de pers, rechters en andere mensen over de lange termijn toeneemt. Echter, doordat het vertrouwen in de Tweede Kamer behoorlijk zakt (-11,9 procentpunt) daalt het vertrouwen in instituties in algemenere zin voor het eerst in een paar jaar. De gezonde levensverwachting is voor zowel mannen als vrouwen van 2021 op 2022 aanzienlijk gedaald (SDG 3). De afname is volgens het CBS toe te schrijven aan de gedaalde ervaren gezondheid. Verder neemt overgewicht onder personen van 20 jaar en ouder trendmatig toe, maar was het alcoholgebruik lager. Voorts neemt zelfdoding over de middellange termijn af. Wel komen psychische klachten vaker voor.

Ten aanzien van de milieudoelen blijft SDG 15 (leven op land, biodiversiteit) voor Nederland een grote uitdaging. Net als in voorgaande jaren kleuren veel trends wat betreft natuurlijk kapitaal (binnen de dimensie 'Later') rood. De situatie verslechtert trendmatig voor met name biodiversiteit en water. Zo blijven de fauna van zoetwater en moeras en de fauna van het land dalen. Ook is inmiddels nog maar 1,4 procent van het oppervlaktewater van goede chemische kwaliteit en nemen de onttrekking van grondwater en waterstress toe. Ook andere biodiversiteitsindicatoren zoals aantallen vogels in de stad, rode-lijstvogels en boerenlandvogels dalen trendmatig. Wel laat de Monitor zien dat op stikstofgebied in 2020 minder landnatuur kampte met stikstofoverschrijding (9 procentpunt minder dan in 2018).¹⁰ Over de langere termijn daalt de overschrijding van de kritische depositiewaarden (ten opzichte van 1995). De absolute milieudruk van stikstof blijft ondanks deze positieve ontwikkelingen nog steeds één van de allerhoogste in Europa. In de cijfers over de klimaattransitie (SDG 13) zien we dat de broeikasgasuitstoot in 2022 31,6 procent lager was dan in 1990.¹¹ Ook de uitstoot van broeikasgassen per inwoner heeft een dalende tendens. Wel is de uitstoot in Nederland nog altijd hoog vergeleken met andere EU-landen en loopt Nederland achter voor wat

¹⁰ Waarbij het droge en warme zomerweer van 2020 een drukkend effect had.

¹¹ Eerste berekeningen van het CBS en RIVM/Emissieregistratie.

betreft reductie in ETS-sectoren.¹² Aan de positieve kant heeft Nederland de afgelopen jaren een grote sprong gemaakt in het opgesteld vermogen van hernieuwbare elektriciteit (van 22^e in de EU in 2015 naar plek acht nu).

Op het gebied van materiële welvaart en ongelijkheid (SDG's 1, 8 en 10) blijven het gemiddeld besteedbaar inkomen en de arbeidsparticipatie stijgen, en is de werkloosheid laag. Onder deze gemiddelden neemt echter het percentage Nederlanders dat zich zorgen maakt over hun financiële toekomst in 2022 substantieel toe (6,1 procentpunt hoger dan in 2021). Ook stijgt de relatieve armoede (SDG 1) over de lange termijn: 14,5 procent van de bevolking leeft in 2022 onder de Europese armoedegrens van 60 procent van het mediane inkomen (ten opzichte van 13,2 procent in 2019). Nederland zakt hiermee in de EU van plek zeven in 2020 naar plek tien in 2021. Daarentegen maken steeds minder minderjarigen deel uit van een huishouden met een naar Nederlandse maatstaven laag inkomen (data tot aan 2021). Ten aanzien van gendergelijkheid (SDG 5) is de netto arbeidsparticipatie van zowel mannen als vrouwen trendmatig gestegen en blijft het verschil 8 procentpunt. Het beloningsverschil tussen mannen en vrouwen nam licht af met 0,5 procentpunt. Het aandeel vrouwen in managementposities nam toe naar iets meer dan een kwart, maar dat is minder dan in 2019 en 2020. Met dit aandeel loopt Nederland in de EU nog steeds achter (25^{ste}).

2.2 Sustainable Development Report 2022 (SDSN/ Bertelsmann)

Het *Sustainable Development Report* schetst voor 163 landen hoe zij in vergelijking met andere vooruitgang boeken. De scores per SDG leiden samen tot een totaalscore tussen de 0 en de 100. Om tegemoet te komen aan kritiek dat rijke landen weliswaar goed scoren, maar negatieve effecten op andere landen veroorzaken is ook een 'spillover index' toegevoegd. Nederland krijgt in 2022 een gemiddelde score van 79,9, een daling ten opzichte van de 81,6 van het jaar daarvoor.¹³ Het zakt van plaats 11 naar plaats 17. Finland voert de lijst aan met 86,5.

Nederland scoort goed op gezondheid (SDG 3) en kwalitatief goed onderwijs (SDG 4). De werkgelegenheid is hoog (SDG 8) en armoede laag (SDG 1). Op het gebied van ongelijkheid (SDG 10) is echter een stagnerende trend te zien. Het aantal ouderen dat in armoede leeft stijgt en overheidsinspanningen om de inkomensongelijkheid tussen de 40% laagste inkomens en 10% hoogste inkomens

te dichtten blijken onvoldoende effectief, aldus het rapport. De grootste uitdagingen liggen in de planetaire doelen. Nederland ligt niet op schema voor het behalen van SDG 13 (klimaatactie), SDG 14 (vervuiling van de zee en overbevissing) en SDG 15 (verlies van biodiversiteit op land). Voor SDG 2 (duurzame landbouw- en voedselsystemen) schetst het rapport een gemengd beeld: een hoge score voor de vermindering van honger en ondervoeding, maar uitdagingen als het gaat om obesitas en de overgang naar een duurzaam en klimaatbestendig voedsel- en landbouwsysteem. De lage score is onder meer terug te voeren op de hoge consumptie en productie van dierlijke eiwitten.

Nederland staat bijna onderaan de wereldwijde spillover ranglijst: de afwenteleffecten van onze welvaart op andere landen zijn onverminderd hoog. De 160^e plek (van 163 landen) is gebaseerd op een combinatie van indicatoren. Het feit dat Nederland een grote doorvoer kent, vertekent dit beeld, wat niet wegneemt dat Nederland slecht scoort wat betreft de emissie- en milieu-impact die onze import veroorzaakt. Ook zorgt de export van gevaarlijke pesticiden en plastic afval voor een slechte score. Het aantal ongevallen in de keten neemt af, maar is nog steeds op een zorgelijk niveau. Op de indicatoren zowel voor officiële ontwikkelingshulp (ODA) als voor belastingontwijking, winstverschuiving van multinationals en financiële transparantie scoort Nederland volgens dit rapport slecht. De cijfers op deze indicatoren zijn echter van enkele jaren terug, waardoor recente inspanningen nog niet terug te zien zijn in de score. De Nederlandse overheid spant zich actief in om afwenteleffecten te adresseren via het Actieplan Beleidscoherentie voor Ontwikkeling, dat eind vorig jaar is herzien om de ambitie nog verder op te schroeven.

2.3 Europe Sustainable Development Report 2022 (SDSN/IEEP)

In het [Europese rapport](#) bekleedt Nederland met een score van 71,6 (uit 100) een 16^e plek van 34 landen, een daling ten opzichte van de 13^e plaats in 2021 en de 7^e plek in 2019. Deels is dit te verklaren door aanpassing van de indicatoren en methodologie door de jaren heen. Bovendien zijn er vanaf 2020 vier extra landen in de analyse meegenomen, waarvan drie boven Nederland scoren (IJsland, Zwitserland en Noorwegen). Het rapport schetst voor Nederland een soortgelijk beeld als het wereldwijde rapport, met enkele uitzonderingen. Zo scoort Nederland hoger voor SDG 12 (Verantwoorde consumptie en productie). Dit komt doordat het Europese rapport de mate van circulariteit in Nederlands materiaalgebruik en de daaraan gekoppelde lage materiële voetafdruk in de EU meeneemt. Echter, op SDG 15 (leven op land) scoort Nederland in de Europese index slechter, door extra indicatoren over het aantal bedreigde soorten en biodiversiteit op land. Het Europese rapport bevat een *Leave*

¹² ETS-sectoren zijn de bedrijfstakken die vallen onder het EU-emissiehandelssysteem ETS: warmte- en elektriciteits-opwekking, energie-intensieve industrie (zoals olieraffinage, productie van staal, cement, glas en papier) en commerciële luchtvaart.

¹³ SDG-scores 2022 van Nederland: <https://dashboards.sdgindex.org/profiles/netherlands>

No One Behind index. Nederland staat daarin stabiel in de voorhoede op plek 6. Dit betreft het bevorderen van gelijkheid op vier dimensies: armoedebestrijding, toegang tot publieke diensten, gendergelijkheid en inkomensverdeling. In de spillover index blijft Nederland in Europa hekkensluiter op de 31^e plek.

2.4 OESO Distance to Target en de Better Life Index (brede welvaart)

De Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling (OESO) laat in het rapport *The Short and Winding Road to 2030: Measuring Distance to the SDG Targets* (2022) zien hoe ver de OESO-landen verwijderd zijn van het bereiken van de SDG's. Het gaat vooral in op de gezamenlijke scores en uitdagingen. Voor Nederland geeft het aan dat 29 van 129 gemeten subdoelen behaald zijn, terwijl de verwachting is dat nog eens 12 subdoelen in 2030 worden gehaald. Zoals in vrijwel alle OESO-landen zijn de basisbehoeften op orde en is er vooruitgang op veel doelen. Uitdagingen ziet de OESO bij het bereiken van gendergelijkheid en verduurzaming van de landbouwproductie.

De OESO publiceerde in 2022 ook de [Better Life Index](#) vanuit het brede welvaart denken (*wellbeing economy*). Daarin wordt vooruitgang op vier welzijnsgebieden gemeten: planetaire duurzaamheid, menselijk welzijn, ongelijkheidsvermindering en systeemweerbaarheid. Nederland scoort goed op werkgelegenheid, de balans tussen werk en privéleven, onderwijs, de maatschappelijke betrokkenheid van burgers en het gevoel van veiligheid. Nederlanders geven hun leven gemiddeld een 7,5, waarmee Nederland zich in de kopgroep bevindt samen met Denemarken, Finland, IJsland en Zwitserland.¹⁴ Een aandachtspunt is de ongelijkheid in vangnetten tussen verschillende sociaaleconomische groepen en genders. Op beide punten staat Nederland op de 27^e plek van 41 landen. Eenzelfde patroon van gender- en sociaaleconomische ongelijkheid is te zien wat betreft burgerbetrokkenheid bij besluitvormingsprocessen.

2.5 SDG-relevante aanbevelingen van VN-mensenrechtenmechanismen

'Duurzame ontwikkeling en mensenrechten [zijn] een noodzakelijk verband', schreef de Adviesraad voor Internationale Vraagstukken (AIV) in 2019.¹⁵ De sterke relatie tussen SDG's en mensenrechten betekent dat inspanningen voor de één, voortgang op de ander kan versterken. Dit is terug te zien in rapportages van VN-mensenrechtenrapporteurs en -comités. Steeds vaker worden de SDG's daarin meegenomen, als voorwaarde voor

de waarborging van mensenrechten en als resultaat van een goede mensenrechtensituatie.

In de [Nederlandse rapportage ten behoeve van de Universal Periodic Review \(UPR\)](#) van 2022¹⁶ is er aandacht voor meerdere mensenrechtenonderwerpen die raken aan de SDG's, zoals armoedebestrijding (SDG 1), de toegang tot onderwijs (SDG 4), gendergelijkheid (SDG 5), non-discriminatie (SDG's 10 en 16), huisvesting (SDG 11) en mensenrechten en het klimaat (SDG 13). Deze thema's waren ook terug te vinden in de [aanbevelingen](#) die vervolgens in het kader van de UPR door de andere VN-lidstaten aan het Koninkrijk der Nederlanden gedaan werden, met als meest voorkomend onderwerp de bestrijding van discriminatie en racisme.¹⁷

3. Successen, uitdagingen en aanbevelingen

In de Koninkrijksrapportage over de SDG's aan de VN ([VNR](#)) constateerde het kabinet vorig jaar dat het weerbarstig is om de toegenomen ambitie van overheid en maatschappelijke actoren te vertalen naar de praktijk. Het rapport gaf een aantal 'hefbomen' om verandering te versnellen en transities op schaal te brengen. Hieronder worden de belangrijkste uitdagingen besproken, aangevuld met aanbevelingen die de verschillende sectoren in deze rapportage doen.

3.1 Versterkte samenhang en regie

In de VNR werd geconstateerd dat stakeholders behoefte hebben aan heldere kaders, regie en een samenhangende aanpak van de grote opgaven. Zoals hierboven aangegeven zijn er positieve stappen richting meer integraliteit in beleid. Tegelijkertijd loopt dit soms vast op de waan van de dag, organisatiegrenzen en gebrek aan geschikte financieringsmechanismen. Lokale overheden geven bijvoorbeeld aan dat zij kansen zien in het inrichten van de begrotingscyclus rondom duurzaamheidsdoelen, maar hebben behoefte aan geïntegreerde financieringsmechanisme (zie Deel C). Nu is het nog vaak zo dat de integraliteit van plannen verminderd wordt om in de sectorale potjes te passen.

Het bedrijfsleven geeft aan een cruciale rol te kunnen en willen spelen, en vraagt daartoe om een stevige publiek-private meerjarenvisie op hoe de benodigde versnelling samen bereikt kan worden (zie Deel D). Een belangrijke uitdaging die de VNR benoemt is het voorkómen van een afruil tussen een integrale aanpak en het maken van snelheid. Snelheid is nodig, maar een zorgvuldige afweging

¹⁴ Voor Nederland: [OECD Better Life Index](#)

¹⁵ [Duurzame ontwikkelingsdoelen en mensenrechten - Een noodzakelijk verband, IAV \(2019\)](#).

¹⁶ Zie ook Kamerstukken II 2022/23, 26150, nr. 201

¹⁷ Zie ook Kamerstukken II 2022/23, 26150, nr. 205

van alle aspecten betaalt zich terug in meer toekomstbestendige oplossingen.

3.2 Duurzame verdienenmodellen vergemakkelijken

Een uitdaging is dat duurzaamheid in het bedrijfsleven vaak nog onvoldoende lonend is, zo gaven stakeholders in de VNR aan. Inzicht in de werkelijke kosten ('echte prijzen') en het lonend maken van maatschappelijke waardencreatie bieden economische kansen voor duurzame bedrijven. Het is belangrijk om koplopers, zoals sociale ondernemers en bedrijven die duurzaamheid centraal stellen, te ondersteunen. Ten eerste zijn daarbij de randvoorwaarden van belang. Zo werken overheden en stakeholders samen in de [City Deal Impact Ondernemen](#) aan het verbeteren van het ecosysteem voor sociaal ondernemen op lokaal niveau. Als tweede is financiering van duurzaamheid cruciaal. Dat is een enorme uitdaging in Nederland en wereldwijd. De roep om innovatie en vernieuwing op dit gebied wordt luider. De financiële sector besprak in november op initiatief van de *National Advisory Board on Impact Investing* (NAB) en de Vereniging van Beleggers in Duurzame Ontwikkeling (VBDO) hoe kan worden doorgepakt op het verbreden van impact investeren.¹⁸ In algemene zin kan de toegenomen aandacht voor duurzaamheid in de financiële sector (mede vanwege EU-regelgeving) een belangrijke aanjagende functie richting andere bedrijven hebben in de komende jaren.

Een invloedrijk instrument voor het ondersteunen van duurzame bedrijfsmodellen is de inkoopkracht van de Nederlandse overheid. Duurzaamheid kreeg daarin een stevige boost door het [Manifest Maatschappelijk Verantwoord Opdrachtgeverschap en Inkoop](#): bijna 80 overheidsorganisaties ondertekenden het op 24 november 2022. Nederlandse overheden geven jaarlijks ruim 100 miljard euro uit aan producten, werken en diensten. Deze gezamenlijke inkoopkracht biedt mogelijkheden om een zo duurzaam en sociaal mogelijk aanbod uit de (nationale en internationale) markt te stimuleren. Conform het [Nationaal Plan Maatschappelijk Verantwoord Inkopen](#) zetten de manifestpartijen hun opdrachten en inkoop in voor o.a. reductie van CO₂-uitstoot, verminderen milieu-impact en grondstoffengebruik, realisatie van een inclusieve arbeidsmarkt en het aanpakken van misstanden voor mens en milieu in internationale ketens. Alle doelen zijn gekoppeld aan SDG 12 (Verantwoorde consumptie en productie) en per maatschappelijk doel zijn ook de relaties met andere SDG's gelegd (figuur). Dit geeft een

gemeenschappelijk taal tussen overheden, bedrijven en andere partners en bevordert een integrale aanpak.



Maatschappelijk Verantwoord Inkopen gekoppeld aan de SDG's, zie [hier](#) voor meer info. Bron: PianOo

Duurzamer in de gevangenis

De SDG Alliantie van de penitentiaire inrichting (P.I.) Veenhuizen begon een aantal jaar geleden met de wens om voedselverspilling in de gevangenis tegen te gaan. Het bleek dat het betrekken van gedetineerden bij de keuze voor hun menu een groot verschil maakte in hoeveel eten er moest worden weggegooid. Deze ervaring smaakte bij Peter Holtrop, facilitair manager bij de Dienst Justitiële Inrichtingen (DJI), naar meer. Hij bouwde een coalitie van organisaties en bedrijven – lokaal en nationaal - om de P.I. zo circulair, milieu- en klimaatvriendelijk, sociaal en inclusief mogelijk te maken. Bijvoorbeeld door met gedetineerden te werken aan natuurvriendelijke voedselverbouw en landschapsbeheer, een verantwoorde koffiebranderij die levert aan Maas koffie, circulair meubilair dat wordt opgeknapt in samenwerking met Joustra en Gispen, enzovoorts. Dit initiatief won de SDG Inspiratie Award op SDG Action Day 2022. Binnen de Dienst Justitiële Instellingen zijn nog meer voorbeelden van inclusieve duurzaamheid te vinden. Zo tekenden de Dienst Justitiële Inrichtingen, de Rijksoverheid en drie leveranciers in 2022 een nieuwe contract voor de dagelijkse voeding van de 10.000 gedetineerden met als kader het voorkomen van verspilling (SDG 12.5), duurzaamheid en CO₂ vermindering (13.2), gezondheid, de inzet van gedetineerden (10.2) en lokale inkoop (2.4).

3.3 Gedragsverandering in maatschappij en bedrijfsleven

Versnelling richting de SDG's vraagt om een open gesprek over gedragsverandering, was een aanbeveling uit de VNR van 2022. Op dit punt was er afgelopen jaar een positieve trend. Het toenemend besef van planetaire grenzen leidde

¹⁸ De NAB neemt hierbij de aanjagersfunctie over voor het SDG-impact investering initiatief (SDGi) dat partijen uit de Nederlandse financiële sector in 2017 lanceerden.

tot een steeds opener debat over vragen als ‘wat betekent groei’ en ‘hoeveel hebben we nodig’. Er is een levendige publieke discussie over bijvoorbeeld vliegen, consumeren, reclame voor bepaalde producten en de kosten van gezond en duurzaam voedsel. Rechten voor natuur worden in Nederland en wereldwijd door burgers en maatschappelijke organisaties geagendeerd. Ook in het sociale domein is er toegenomen aandacht voor belangrijke waarden zoals bestaanszekerheid, inclusie, vertrouwen en een eerlijke verdeling.

Positief is ook een toenemend besef van de wederkerigheid tussen bedrijven en maatschappij. Het bedrijfsleven heeft een belangrijke rol te spelen in alle transitieën. Van hen wordt dan ook steeds meer verwacht dat zij maatschappelijk verantwoord ondernemen en hier transparant over zijn. Wetgeving over internationaal maatschappelijk verantwoord ondernemen (IMVO) op Europees en nationaal niveau zal daarvoor een belangrijke basis leggen, rekening houdend met een gelijk speelveld. Vanuit de maatschappij wordt kritisch gekeken naar de duurzaamheidsprestaties van bedrijven en de claims die zij hierover maken. Op 1 februari introduceerde de Stichting Reclame Code een nieuwe [code voor duurzaamheidsreclame](#) om greenwashing tegen te gaan. De Autoriteit Consument & Markt bracht in 2021 een Leidraad Duurzaamheidsclaims uit en intensiverde het toezicht door onderzoek in drie sectoren. Dit leidde afgelopen jaar tot een aantal toezeggingen van bedrijven. Het voorkomen van ‘SDG-washing’ is van belang om de geloofwaardigheid van de SDG-agenda te beschermen. Hoewel het omarmen van de SDG’s meestal vanuit goede intenties en enthousiasme gebeurt kunnen bedrijven en andere organisaties vaak nog diepgaander met de agenda aan de slag.

3.4 Heldere, meetbare doelen stellen en monitoren

De VNR benadrukte het belang voor alle betrokken organisaties om heldere, meetbare doelen te stellen. Bedrijven – van groot tot klein – leveren een belangrijke bijdrage aan ons welzijn met de producten en diensten die ze leveren, maar ook op andere wijze zoals werkgelegenheid en training. Veel bedrijven zijn gemotiveerd hun bijdrage duurzaam verder uit te bouwen en zien in de SDG’s een helder richtsnoer. Publicatie van de [eerste Nederlandse SDG-Barometer](#) laat zien dat 91% van de deelnemende organisaties de SDG’s kent en velen ermee werken. 55% heeft afgelopen jaar meer geïnvesteerd in duurzaamheid, mede vanwege aanstaande EU-regelgeving. Echter, slechts 14% heeft de SDG’s volledig geïntegreerd in hun business

model; anderen hebben daar om verschillende redenen moeite mee (zie Deel D).

Er wordt vanuit de samenleving en vanuit de overheid steeds meer verwacht van bedrijven op het gebied van verduurzaming. Bijvoorbeeld ook dat zij verantwoordelijkheid nemen voor de technische en de sociale duurzaamheid van hun bedrijfsprocessen, en hier transparant over zijn. Vanuit het bedrijfsleven wordt onderschreven dat zij die medeverantwoordelijkheid willen nemen. Organisaties en bedrijven worstelen tegelijkertijd met het gebrek aan eenduidige standaarden om duurzaamheid in te vullen, meetbare doelen te stellen, impact te meten en erover te rapporteren. Dat maakt het zeker voor kleinere bedrijven lastig en hindert het vergelijkbaarheid.

Op verschillende van deze dimensies wordt stap voor stap voortgang geboekt. Zo besloot de *International Standardization Organization* (ISO) om in 2023 te gaan werken aan een SDG managementsysteem-norm. Dit betreft een systematische managementaanpak waarmee organisaties de benodigde stappen kunnen zetten om de voor hen relevante SDG-doelen te halen en hierover te rapporteren. Het doel van deze internationale norm is om één omvattend raamwerk voor het werken met de SDG’s te bieden dat voor alle typen organisaties is toe te passen. Het in werking treden van de nieuwe EU-richtlijn voor duurzaamheidsrapportage (CSRD) gaat voor een aantal soorten bedrijven meer eenduidige standaarden bieden voor rapporteren op duurzaamheid (met een verwijzing ook naar de SDG’s). Voor overige bedrijven komt er een vrijwillige standaard.

Niet alle uitdagingen worden daarmee opgelost, maar er is een beweging naar duidelijker kaders. Om een zo groot mogelijke groep organisaties en (midden- en klein) bedrijven de kans te geven mee te doen is het van belang helderheid te bieden over hoe verschillende kaders en vereisten samenhangen. Ook het makkelijk toegankelijk maken van instrumenten en ondersteuning bij het gebruik daarvan zal komende jaren van belang zijn.

3.5 Gebruik de energie en partnerschappen vanuit de maatschappij

Een belangrijke aanbeveling om transitieën te versnellen uit de VNR was om gebruik te maken van de kennis en energie die in de maatschappij aanwezig is. Dialoog en samenwerking rondom de grote opgaven met stakeholders neemt op nationaal en lokaal niveau toe. De brede beweging rondom de SDG’s breidt zich ieder jaar verder uit en biedt daartoe een platform. Via de stichting SDG-Nederland, die samenwerking tussen alle soorten organisaties aanjaagt, hebben zich inmiddels meer dan 1350 organisaties formeel aangesloten bij de SDG-beweging.

Lokale actie rondom de SDG's en burgerinitiatieven nemen toe in kwantiteit en kwaliteit. Dit is bijvoorbeeld te zien in de vele lokale activiteiten rondom SDG Action Day, de SDG Vlaggenactie, het groeiende netwerk van [SDG Houses](#) (inmiddels 11 verspreid door het land) en lokale bijeenkomsten van het SDG Café.

groeiende beweging voor de SDG's is dan ook goed nieuws: vele handen maken het werk lichter én beter doordat we de inzichten, kennis en kunde vanuit verschillende hoeken combineren.

Vanuit maatschappij en bedrijfsleven ontstaan veel nieuwe vormen van partnerschappen rondom complexe opgaven zoals duurzame landbouw en natuurbeheer, inclusieve arbeidsmarkt en preventieve gezondheid. Dit soort innovatie samenwerkingen laten zien hoe transities versneld kunnen worden, maar hebben vaak behoefte aan schaalvergroting of steun. Ook bedrijven zien veel meerwaarde in het aanpakken van de grote transitie via publiek-private partnerschappen en vragen de overheid om samen hiertoe een meerjarenvisie op te stellen (zie Deel D).

3.6 Binnenlandse en internationale inzet verbinden richting de 2023 SDG Summit

De VNR benadrukte het belang van samenhang tussen de binnenlandse en de internationale inzet van Nederland. Veel landen lopen tegen dezelfde uitdagingen aan bij het implementeren van de SDG's. Bovendien gaan de SDG's uit van een gezamenlijke verantwoordelijkheid voor de wereldwijde uitdagingen en steun van landen aan elkaar. De vierjaarlijkse SDG-top van de VN in september biedt de kans om lessen te trekken van de eerste zeven jaar van de SDG-inzet en op basis hiervan door te pakken. Tijdens de top zal veel aandacht gaan naar het herpakken van de *Decade of Action* na de opeenvolgende crises. Er bestaat behoefte aan een flinke investering in de SDG's om de komende zeven jaar vaart te maken en toekomstige crises te voorkomen. De Secretaris-Generaal van de VN António Guterres lanceert daarom een *SDG Stimulus* initiatief. Het vierjaarlijkse wetenschappelijke *Global Sustainable Development Report* (GSDR) van de VN zal later dit jaar naar verwachting aan overheden adviseren om stevig door te pakken op grote transitie-opgaven als de beste manier om de SDG's alsnog te bereiken.

4. Conclusie: van crisis- naar toekomstaanpak met de SDG's

Halverwege de weg naar 2030 blijven de SDG's een sterk en relevant raamwerk om onze huidige uitdagingen mee aan te pakken. De SDG's gaan niet alleen over het versterken van menselijk welzijn, maar zijn onze verzekering tegen toekomstige crises. De trends en voorbeelden uit deze rapportage laten zien dat het mogelijk is om van crisis- naar toekomstaanpak te komen en dat overheid, maatschappij en bedrijfsleven daar al hard mee bezig zijn. Samenwerking is een kernwaarde van de SDG-agenda. Alle organisaties en groepen in de samenleving hebben een rol te spelen. De

DEEL B: RIJKSOVERHEID

Deel A beschrijft de grotere trends op het gebied van de SDG's in Nederland langs verschillende transitie-assen. Dit hoofdstuk betreft de Rijksoverheid. Het gaat in op de kabinetsinzet om de SDG's in 2030 te behalen in zowel Europees als Caribisch Nederland. In de bijbehorende annex wordt aangegeven welk nieuw beleid afgelopen jaar is ingezet dat aan de SDG's bijdraagt.

De vorige rapportage liet zien dat de SDG's een goed kompas geven voor de grote maatschappelijke opgaven van Nederland. Het ging in op zes samenhangende uitdagingen en hoe Nederland daarop voortgang boekt:

1. Een eerlijke klimaat-, energie- en watertransitie
2. Een duurzaam en gezond landbouw- en voedselsysteem, natuur en biodiversiteit
3. Een inclusieve circulaire economie en verantwoorde grondstoffenketens
4. Een inclusieve samenleving met gelijke kansen en open overheid
5. Menselijk welzijn, wonen en ontwikkelen in een gezonde omgeving
6. Mondiale verantwoordelijkheid

In de rapportage van het Koninkrijk aan de VN van 2022 werden ook lessen getrokken over hoe deze opgaven kunnen worden versneld. Daarbij ging het bijvoorbeeld om de uitdaging om maatschappelijke waardencreatie door organisaties en bedrijven lonend te maken, de noodzaak gedragsverandering te bespreken en de behoefte om succesvolle partnerschappen op schaal te brengen. Ook adviseerden stakeholders meer samenhang en regie in beleid te brengen met behulp van de SDG's en brede welvaart.

Na aantreden heeft het kabinet in 2022 vaart gemaakt met het ontwikkelen van nieuw beleid om de ambities uit het Coalitieakkoord uit te voeren. Op elk van de grote opgaven worden stappen gezet. De samenhang tussen beleidsdoelen wordt daarbij steeds meer leidend. Dit jaar zoomt Deel B in op twee van de zes opgaven, waarop dit jaar veel door het kabinet is ingezet (1 en 5). Vanuit de SDG-lens draait het daarbij om de verbindingen tussen beleidsinitiatieven. Menselijk welzijn bijvoorbeeld gaat niet alleen om gezondheid, maar heeft ook te maken met een gezonde en prettige leefomgeving, bestaanszekerheid, kansgelijkheid en je kunnen blijven ontwikkelen. De klimaattransitie is nauw verbonden met niet alleen energie, maar ook met ruimtelijke inrichting, water en circulariteit. Tussen deze opgaven liggen ook allerlei verbanden die kunnen zorgen voor positieve kruisbestuiving.

1. Een eerlijke klimaat-, energie- en watertransitie

Zoals het intergouvernementeel panel voor klimaatverandering (IPCC) in de zesde rapportagecyclus¹⁹ over de staat van het wereldwijde klimaat opmerkt, is de druk op de planetaire grenzen de afgelopen jaren weer toegenomen. Toenemende weersextremen, langzame veranderingen zoals zeespiegelstijging, maar ook een sterke teruggang in biodiversiteit en de vervuillingsproblematiek nemen wereldwijd, maar ook in Nederland toe. De aanhoudende droogte in grote delen van Nederland laat dit zien, maar ook de ingewikkelde beleidskeuzes met betrekking tot landgebruik, stikstof, verduurzaming van economie en industrie, en consumptie en productie.

Dit spanningsveld vraagt om een integrale SDG-aanpak, waar een goede afweging wordt gemaakt tussen onze klimaat-, milieu- en biodiversiteitsdoelen die noodzakelijk zijn voor een leefbare planeet, en andere menselijke behoeftes. In de zesde nationale SDG-rapportage is uiteengezet dat er ook vanuit stakeholders behoefte is aan samenhang tussen inzet in verschillende sectoren, meer centrale coördinatie en het bevorderen van creativiteit. De Rijksoverheid heeft zich in 2022 ingezet voor deze integrale en duurzame aanpak. Het kabinet streeft ernaar duurzame doelen te halen op inclusieve wijze. Een transitie-aanpak naar een groene economie slaagt alleen als huishoudens, gemeenschappen, (midden- en klein) bedrijven en maatschappelijke organisaties, coöperaties, dorpen en steden in staat worden gesteld de duurzame omslag te maken.

'Klimaatverandering is de uitdaging van onze generatie', schrijft het kabinet in de Klimaatnota 2022. Net als in voorgaande jaren zette Nederland in 2022 dan ook sterk in op het behalen van SDG 13. Instrumenteel hieraan is de energietransitie, waarmee wordt bijgedragen aan SDG 7. De inval van Rusland in Oekraïne versterkte onrust en schaarste op de energiemarkten. In reactie hierop heeft het kabinet een aantal stevige maatregelen genomen. Zo kondigde het kabinet op Prinsjesdag 2022 onder meer een tijdelijk prijsplafond aan op gas en elektriciteit voor kleinverbruikers. Daarnaast ontwikkelt het kabinet als gevolg van de hoge brandstofprijzen de Tegemoetkoming Energiekosten energie-intensief mkb: een tijdelijke tegemoetkoming voor mkb-ondernemingen waarvan de energiekosten minimaal 7% uitmaken van de totale omzet. Voor huishoudens met lagere inkomens zijn er toeslagen beschikbaar ter compensatie van de hoge energieprijzen,

¹⁹ [Sixth Assessment Report, IPCC \(2023\)](#).

om toenemende ongelijkheid tegen te gaan. Om organisaties als scholen, cultuurstellingen, maatschappelijke voorzieningen en verenigingen tegemoet te komen wordt bij de Voorjaarsnota 2023 een marginale extra prijsbijstelling over 2022 uitgekeerd.

Door deze geopolitieke ontwikkelingen werden het belang van terugdringen van de energievraag en de omschakeling naar hernieuwbare energiebronnen extra benadrukt. Met de campagne [Zet ook de knop om](#) vraagt de overheid huishoudens, instellingen en bedrijven zoveel mogelijk energie te besparen. Het programma [Denk Doe Duurzaam](#) moet ervoor zorgen dat de overheid via haar eigen bedrijfsvoering en inkoop bijdraagt aan een duurzame, socialere en meer vernieuwende samenleving. Deze combinatie van steun om de transitie betaalbaar te houden, omschakeling naar hernieuwbaar en het aanmoedigen van gedragsaanpassing laat een samenhangende SDG-aanpak zien.

Ondanks de uitdagingen van afgelopen jaar heeft het kabinet belangrijke stappen genomen. In het Coalitieakkoord is de klimaatambitie aangescherpt en in lijn gebracht met het nieuwe Europese klimaatbeleid. In juli 2022 is het wetsvoorstel voor aanpassing van de Klimaatwet, dat de aanscherping van de doelen regelt, naar de Tweede Kamer gezonden. Het onderliggende beleid is aangescherpt met het [Ontwerp Beleidsprogramma Klimaat](#). Het kabinet wil het klimaatbeleid programmeren op 60% reductie, zodat 55% in 2030 met grote waarschijnlijkheid wordt gehaald. In de Klimaat- en Energieverkenning 2022 raamde het Planbureau voor de Leefomgeving (PBL) dat de emissiereductie in 2030 uitkomt op 39-49% reductie ten opzichte van 1990. Wanneer ook geagendeerd beleid mee wordt genomen, komt dit in 2030 uit op 41-52%. Daarmee ligt Nederland nog niet op koers voor het gestelde doel van 55% reductie in 2030. Het kabinet heeft daarom in het voorjaar van 2023 besloten over een aanvullend beleidspakket.²⁰

In het Ontwerp Beleidsprogramma Klimaat wordt een aanpak geschetst om de klimaatdoelen te realiseren in vijf belangrijke sectoren: industrie, elektriciteit, mobiliteit, gebouwde omgeving en landbouw en landgebruik. Industrie wordt bijvoorbeeld gestimuleerd om te verduurzamen door een combinatie van beprijzing, normering, intensivering van subsidie-instrumenten en maatwerkafspraken met de grootste uitstoters (onder andere binnen het Nationaal Programma Verduurzaming Industrie). In de gebouwde omgeving wordt de toepassing van hernieuwbare bouwmaterialen, waaronder *biobased* grondstoffen ingezet. Dit kan een grote bijdrage leveren aan

de vermindering van de CO₂-emissie en het tegengaan van de uitputting van schaarse primaire grondstoffen. Ook zet het kabinet in op verduurzaming van het mkb.

Grote uitdagingen voor de klimaat- en energietransitie zijn beperkingen in de energie-infrastructuur en tekorten op de arbeidsmarkt. Ook de stikstofproblematiek kan vertragend werken voor nieuwe (energie)-bouwprojecten. Het [Nationaal Plan Energiesysteem](#) moet in 2023 leiden tot een systeemperspectief, met meer aandacht voor de interactie tussen sectoren en de samenhang van sectoraal beleid. Verder is er een [Landelijk Actieprogramma Netcongestie](#) opgesteld, waarin landelijke en regionale overheden, netbeheerders, ACM en marktpartijen samenwerken aan alle mogelijke manieren om meer ruimte op het stroomnet te scheppen.

Met het klimaatfonds, waarvoor in het coalitieakkoord €35 miljard is gereserveerd tot en met 2030, voorziet het kabinet tot slot in de grote investeringsbehoefte om de klimaatdoelen te behalen. Hiernaast investeert het kabinet met het Nationaal Groeifonds tussen 2021 en 2025 nog €20 miljard in projecten die zorgen voor duurzame economische groei voor de lange termijn.

Het kabinet wil de duurzame doelen op inclusieve wijze te behalen. In de praktijk betekent dat een nauwe betrokkenheid van burgers, werkgevers en werknemers bij de klimaat- en energietransitie. Zo vragen de tekorten op de arbeidsmarkt om een brede samenwerking tussen werkgevers en overheden. Hierom heeft het kabinet in 2022 het [Actieplan Groene Banen](#) ontwikkeld. Ook zijn de contouren van een [burgerforum klimaat en energie](#) geschetst. Burgerparticipatie kan een waardevolle bijdrage leveren aan het gesprek over het bereiken van klimaatneutraliteit in 2050 en draagt bovendien bij aan de centrale belofte achter de SDG-agenda: *Leave No One Behind*. Kennis en innovatie zijn essentieel om de transitieopgaven te behalen. Om die reden heeft het kabinet een Kennis- en Innovatieagenda opgesteld door alle sectoren en over de hele innovatieketen heen om de transitie te helpen versnellen. Op dit moment werkt NWO samen met de KNAW aan de inrichting van het nieuwe Klimaatonderzoek Initiatief Nederland (KIN) en is recent de Wetenschappelijke Klimaatraad ter advisering van het kabinet gestart.

Naast het Ontwerp Beleidsprogramma Klimaat²¹ is vanuit een integrale benadering in 2022 gewerkt aan verschillende dwarsdoorsnijdende programma's, zoals het Nationaal Milieu Programma²², de Mobiliteitsvisie 2050²³, de Nationale

²⁰ Zoals opgenomen in de [Voorjaarsnota 2023](#).

²¹ [Ontwerp Beleidsprogramma Klimaat](#), Ministerie EZK (2022).

²² [Nationaal Milieu Programma](#), Ministerie van IenW (2022).

²³ [Mobiliteitsvisie 2050](#), Ministerie IenW (2023).

Grondstoffenstrategie²⁴, het Nationaal Programma Circulaire Economie²⁵ en de derde Green Deal Duurzame zorg²⁶ (2023-2026). Via de Internationale Klimaatstrategie²⁷ zet het kabinet in op klimaatdiplomatie en samenwerking gericht op landen buiten de Europese Unie. Voor aankomend beleid is het essentieel om het [Beleidskompas](#) goed toe te passen om de samenhangende inzet verder te versterken. Ook de Nationale Grondstoffenstrategie levert een bijdrage aan de klimaat- en energietransitie. Met deze strategie wordt ingezet op beschikbaarheid van kritieke mineralen en metalen, op circulariteit, op het vinden van minder schaarse alternatieven en op verkleinen van de impact op mens en milieu.

Klimaatverandering, toenemende vervuiling en (over) gebruik zorgen ervoor dat Nederland tegen de grenzen van het water- en bodemsysteem aanloopt. Zo is er minder water, meer vraag, en neemt de kwaliteit van schoon drinkwater af. Ook staat ons bodemgebruik onder druk, wat toenemende Co₂-uitstoot oplevert en problemen in de woning- en landbouwopgaves creëert. Hierom heeft het kabinet eind 2022 het nieuwe programma ‘[Water en Bodem Sturend](#)’ gepresenteerd. Het programma richt zich op een duurzaam en bestendig ruimtelijk ordeningsbeleid waardoor uiterlijk 2050 een klimaatbestendig Nederland gerealiseerd moet zijn. Dit is van cruciaal belang voor het veiligstellen van schoon water voor iedereen, de economie en een veilige en gezonde leefomgeving.



Klimaatbuffer Zeeland Grevelingendelta

Het nieuwe beleid heeft invloed op de alle uitdagingen in de fysieke leefomgeving: het richt zich op ruimtelijke ordening, klimaatadaptatie, biodiversiteit, waterkwaliteit, verstedelijking, woningbouw, landbouw en

²⁴ [Nationale Grondstoffenstrategie](#), Ministerie EZK (2022).

²⁵ [Nationaal Programma Circulaire Economie](#) (2023-2030), Ministerie IenW (2023).

²⁶ [Green Deal Duurzame zorg 3.0](#) (2023-2026), Ministerie VWS (2022).

²⁷ [Internationale Klimaatstrategie](#), Ministerie BZ (2022).

energievoorziening. Uitgangspunten zijn: niet afwentelen op toekomstige generaties, problemen niet verplaatsen naar andere gebiedsdelen en milieudruk uit private activiteiten niet afwentelen op het publieke domein. Ook moet meer rekening worden gehouden met extreme weersituaties zoals wateroverlast, droogte en bodemdaling. Het belang van de integrale aanpak staat voorop en het programma benadrukt het ‘pas toe of leg uit’ principe. In de uitvoeringsstrategie wordt Caribisch Nederland meegenomen. Het Water en Bodem Sturend beleid wordt gefinancierd uit onder andere het Transitie- en Deltafonds en Europese gelden.

Nederland medeorganisator van Wereld Water Conferentie

Van de 10 klimaatrampen hebben er 9 een watercomponent. Wereldwijd zien we toenemende problemen met te veel of te weinig water en toenemende vervuiling. Daarom organiseerde Nederland samen met Tadzjikistan van 22 tot 24 maart de tweede VN-water conferentie (vorige was in 1977). Nederland heeft intensief samengewerkt met zowel de Global South als de Global North (ruim 1100 betrokken landen, bedrijven en organisaties) om de integrale aanpak van wateruitdagingen ook tijdens deze conferentie centraal te stellen. Dankzij die inzet heeft de conferentie een Water Actie Agenda opgeleverd. Doel is om water als belangrijke hefboom in de systeemaanpak die centraal staat bij de SDG's op te nemen. Tijdens de conferentie waren er dialogen over water in relatie tot gezondheidzorg, landbouw, klimaat, milieu en weerbaarheid. Nederland, Tadzjikistan en een grote internationale coalitie zullen deze agenda verder brengen richting belangrijke internationale bijeenkomsten zoals de jaarlijkse klimaatconferenties, internationale voedseltoppen en de herziening van het Sendai raamwerk voor disaster risk reduction. Verder zijn tijdens de Waterconferentie een Global Commission on the Economics of Water en een International Panel on Delta's and Coastal zones opgericht. Ook tijdens het High Level Political Forum in juli staat SDG 6 (water) op de agenda.

2. Menselijk welzijn, wonen en ontwikkelen in een gezonde omgeving

Menselijk welzijn ligt aan de basis van de SDG-agenda en het streven naar brede welvaart. De sterke verbanden tussen welzijn, leefomgeving en ontwikkeling vragen om een geïntegreerde aanpak. Welzijn kan bijdragen aan het versterken van de veerkracht en weerbaarheid van individuen en gemeenschappen. Dit raakt ook de sociale dimensie van verduurzaming en helpt om groene transities hand in hand te doen gaan met meer welzijn, kansen en participatie. De SDG-rapportage van 2022 beschrijft de

opgave voor individueel welzijn als het samenhangend bevorderen van een gezonde levensstijl (SDG 3) in een gezonde en veilige omgeving (SDG 11) waar men goed kan wonen en zich een leven lang kan ontplooiën (SDG 4). Dit is ook nauw verbonden met het streven naar bestaanszekerheid (SDG 1 en SDG 8) en een inclusieve maatschappij, in het bijzonder (kansen)gelijkheid en non-discriminatie (SDG 5 en SDG 10). Ook wonen (SDG 11) speelt daarbij een belangrijke rol. Een groot deel van het leven speelt zich af in en rond de woning. Een goed en betaalbaar huis in een veilige omgeving en op een redelijke afstand van het werk verhoogt de brede welvaart.

2.1 Gezondheid en gezonde levensstijl in een veilige en gezonde omgeving

SDG 3 draait om gelijke toegang tot goede kwaliteit zorg. In internationale vergelijkingen scoort de Nederlandse gezondheidszorg hoog op kwaliteit en toegankelijkheid.²⁸ De houdbaarheid van zorg staat echter onder toenemende druk door onder andere vergrijzing en betere, maar duurder behandel mogelijkheden. De toenemende zorgvraag en een relatieve afname van de beroepsbevolking zetten de beschikbaarheid van goede zorg onder druk. Met het programma Toekomstbestendige Arbeidsmarkt Zorg en Welzijn (TAZ) wil het kabinet een transitie in gang zetten om toegankelijkheid van zorg ook in de toekomst te garanderen. Door de vergrijzing en de beweging naar langer thuis groeit de groep van zelfstandig wonende ouderen met dementie en met andere complexe gezondheidsproblemen. Met het Wonen, Ondersteuning en Zorgen voor Ouderen (WOZO) programma van ruim €770 miljoen voor de komende vijf jaar wordt geprobeerd deze transitie in goede banen te leiden.

Preventie van gezondheidsklachten blijft een belangrijke basis voor de kabinetsinzet. In 2022 werd geconcludeerd dat extra maatregelen nodig zijn om roken, overgewicht en problematisch drinken terug te dringen conform het Nationaal Preventieakkoord.²⁹ Het kabinet zet in op een sterke en brede preventieaanpak, met stimulering van een gezonde leefstijl. In 2022 werd ook het Hoofdpijnen Sportakkoord II ondertekend, waarmee samenwerking tussen ministeries en de belangrijkste partners in de sector wordt voortgezet en uitgebreid.³⁰ Ook werd het Integraal Zorg Akkoord (IZA) ondertekend en gewerkt aan het Gezond

en Actief Leven Akkoord (GALA).³¹ De mentale gezondheid is de afgelopen jaren verslechterd, met vrouwen en jongeren als voornaamste risicogroepen.³² De coronacrisis heeft bestaande problemen verergerd en nieuwe veroorzaakt. Mede op basis van Gezondheidsraadadviezen³³ heeft het kabinet de aanpak 'Mentale gezondheid: van ons allemaal' gepresenteerd.³⁴ Preventie betekent ook goed voorbereid zijn op een mogelijke volgende pandemie. Er wordt ingezet op een pakket aan maatregelen om bijvoorbeeld kennis en opleiding rond infectieziekten te versterken en er komt een landelijk coördinatiepunt.

Gezondheidsverschillen tussen mensen met verschillende sociaaleconomische statussen blijven aanzienlijk.³⁵ Gelijke kansen op leven in welzijn betekent dat het kabinet zich inspannt om vermijdbare gezondheidsverschillen terug te dringen. Dit begint met een focus op kinderen en jongeren, een gezonde voedselomgeving, een beweegvriendelijke leefomgeving en het ondersteunen van mensen met overgewicht of obesitas. Ook cultuur en erfgoed dragen hieraan bij doordat zij verbindend werken, bruggen kunnen slaan en persoonlijke ontwikkeling en kansengelijkheid stimuleren.

Een schone, veilige en gezonde leefomgeving draagt sterk bij aan gezondheid en menselijk welzijn. De inrichting van Nederland op nationaal, regionaal en lokaal niveau wordt daarom steeds meer op een geïntegreerde wijze aangepakt, bijvoorbeeld via de in 2022 gestarte programma's Programma NOVEX³⁶, [Programma Mooi Nederland](#), Nationaal Programma Landelijk gebied³⁷, de Nationale Omgevingsvisie (NOVI) en het hierboven genoemde Water en bodem sturend. Doel is de kwaliteit van de leefomgeving te bewaken, rekening houdend met de nationale natuur-, water- en klimaatdoelstellingen. Daarbij wordt de samenhang van groen en natuur, maar ook cultureel erfgoed, beter ingericht. De milieuprestatie-eis voor gebouwen wordt voor nieuwbouw woningen en kantoren per 2025 verder aangescherpt.³⁸ Hiermee wordt het gebruik van 'biobased' en hoogwaardig hergebruik van materialen gestimuleerd. Daarmee wordt veel CO₂ uitstoot en gebruik

²⁸ [Netherlands: Country Health Profile, European Observatory on Health Systems and Policies \(2021\)](#).

²⁹ In veel gevallen heeft Covid-19 invloed gehad op de mogelijkheden om acties uit te kunnen voeren, bijvoorbeeld in het onderwijs, de horeca en de sport.

³⁰ [Hoofdpijnen Sportakkoord II: Sport versterkt, NOC*NSF i.s.m. Ministerie VWS, VNG, POS, VSG \(2022\)](#).

³¹ [Kamerbrief over preventieaanpak leefstijl met focus op overgewicht en voeding \(2022\)](#).

³² [Meer vrouwen dan mannen met psychische klachten, CBS \(2022\)](#). & [Mentale gezondheid jongeren afgenomen, CBS \(2022\)](#).

³³ [Mentale gevolgen van de coronapandemie: een eerste inventarisatie, Gezondheidsraad \(2022\)](#).

³⁴ [Health at a Glance: Europe 2022 : State of Health in the EU Cycle, OESO \(2023\)](#).

³⁵ [Volksgezondheid Toekomst Verkenning, RIVM \(2018\)](#).

³⁶ [Programma NOVEX, Ministerie BZK \(2022\)](#).

³⁷ [Startnotitie Nationaal Programma Landelijk Gebied, Ministerie LNW, IenW, BZK \(2022\)](#).

³⁸ [Kamerbrief over beleidsagenda normeren en stimuleren circulair bouwen \(2022\)](#).

van primaire abiotische grondstoffen voorkomen. Dit helpt ook een schonere omgeving te waarborgen en draagt bij aan verschillende SDG's (3, 9, 11, 12, 13).



De tuinen van Sion. Bron: BZK

Deze aanpak is in lijn met aandachtspunten uit de vorige SDG-rapportage en de ambitie uit het Coalitieakkoord om de regie op de ruimte te hernemen: het sturen op doelen zoals klimaat, natuur, en duurzame landbouw in samenhang, in plaats van los van elkaar. Samenwerking tussen verschillende lagen van de overheid is hierbij cruciaal. De basis voor hoe we werken aan de fysieke leefomgeving staat in de Ruimtelijke ordeningsbrief³⁹ en in het provinciale startpakket fysieke leefomgeving⁴⁰ (2022). In plaats van sectoraal wordt integraal gekeken naar de opgaven. Door de provincies het voortouw te laten nemen ontstaat een compleet beeld van de mogelijkheden.

2.2 Bestaanszekerheid, kansengelijkheid en een leven lang ontwikkelen

Bestaanszekerheid is een basisvoorwaarde voor menselijk welzijn. Het is daarom een prioriteit voor het kabinet, onder andere via het aanpakken van ongelijkheden op de arbeidsmarkt en het tegengaan van armoede en schulden. Ondernemerschap en werkgelegenheid zijn cruciaal voor de brede welvaart en het bereiken van de SDG's. Tegelijkertijd verandert de aard van het werk door digitalisering, robotisering en globalisering. Dit maakt de toekomst onvoorspelbaar, maar biedt ook kansen. Hierom zet het kabinet in op arbeidsmarkthervormingen, die de bestaanszekerheid van lage- en middeninkomens versterken. Ook heeft het kabinet in de Miljoenennota een groot koopkrachtpakket gepresenteerd in verband met o.a. de energiekosten. Naast incidentele steun voor kwetsbare huishoudens via de energietoeslag bevat het pakket ook

structurele maatregelen. Zo zijn het minimumloon en de daaraan gekoppelde uitkeringen (waaronder de bijstand en AOW) per 1 januari 2023 verhoogd met ruim 10%. Om armoede onder kinderen te beperken is het kindgebonden budget in 2023 verhoogd. Er is een structurele lastenverlichting op arbeid ingevoerd, de arbeidskorting en huurtoeslag zijn verhoogd en het tarief in de eerste schijf is verlaagd. Hiernaast is in juli 2022 de Commissie sociaal minimum ingesteld, die onderzoekt wat mensen nodig hebben om te kunnen voorzien in noodzakelijke kosten.

Kinderopvang is een randvoorwaarde voor de arbeidsparticipatie van ouders en voor het combineren van arbeid en zorg. Het is van belang voor de economische zelfstandigheid van vrouwen en levert een belangrijke bijdrage aan de ontwikkeling van kinderen. Daarom heeft het kabinet in het coalitieakkoord ingezet op een fundamentele herziening van het financieringsstelsel van de kinderopvang. De kinderopvangtoeslag wordt afgeschaft en in plaats daarvan komt een rechtstreekse financiering aan kinderopvangorganisaties. Werkende ouders komen in aanmerking voor een hoge inkomensafhankelijke vergoeding van 96% (tot aan de maximum uurprijs). Het stelsel wordt hiermee eenvoudiger en begrijpelijker voor ouders en neemt de onzekerheid rondom de voorschotssystematiek weg. Vanaf begin 2023 is de hoogte van de kinderopvangtoeslag niet meer afhankelijk van het aantal gewerkte uren van de ouders. Dit helpt om mensen die onregelmatige uren werken betere bescherming te bieden en bestaanszekerheid te bevorderen.

Ongelijke behandeling op de arbeidsmarkt werkt bestaanszekerheid tegen en is in strijd met belangrijke SDG's zoals waardig werk, gendergelijkheid, non-discriminatie en gelijke kansen (SDG 8, SDG 5, SDG 10). Om deze uitdagingen het hoofd te bieden ontplooit de overheid een groot aantal initiatieven. Het kabinet zet in op het tegengaan van discriminatie en racisme in alle vormen. Een belangrijk doel is gendergelijkheid op de arbeidsmarkt omdat vrouwen daar nog steeds een ongelijke positie hebben (zwangerschapsdiscriminatie, loonkloof tussen mannen en vrouwen). Het kabinet werkt hieraan via bijvoorbeeld de nieuwe regeling voor betaald ouderschapsverlof, het bevorderen van een cultuuromslag, de nieuwe Europese richtlijn over loontransparantie, en het nieuwe Actieplan Arbeidsmarktdiscriminatie 2022-2025. Het Actieplan richt zich op alle vormen van arbeidsmarktdiscriminatie, zoals deze ook door het College voor de Rechten van de Mens zijn aangekaart.

Eerlijke kansen en ruimte voor ontplooiing vormen een belangrijke basis voor het menselijk welzijn. Gelijke kansen voor en een gelijke behandeling van iedereen zijn voor het kabinet prioriteiten voor het bouwen aan een inclusieve

³⁹ Kamerbrief inzake ruimtelijke ordening. (2022).

⁴⁰ Afschrift brief provinciaal startpakket fysieke leefomgeving (2022).

samenleving. Gelijke kansen beginnen met gelijke toegang tot goede kwaliteit onderwijs (SDG 4). Het Nederlandse onderwijsstelsel presteert goed maar kent ook uitdagingen: het lerarentekort en de ongelijke verdeling daarvan tussen scholen, neerwaartse trends in de basisvaardigheden van leerlingen, en de uitdaging om een inclusieve, veilige uitrol van digitalisering te verzekeren.

Om kinderen een goede start in het onderwijs te geven is het doel sinds 2016 dat alle peuters gebruik kunnen maken van voorschoolse voorzieningen, ongeacht of ouders werken. In 2022 bleek dat alle peuters toegang hebben tot een gesubsidieerd aanbod en dat het bereik flink is gestegen sinds 2017. Voor peuters met een (risico op een) taalachterstand biedt de gemeente voorschoolse educatie (VE) op de kinderopvang aan. Er wordt ingezet op het beter bereiken van de doelgroep, onder meer door een gezinsgerichte aanpak. Voor peuters zonder VE-indicatie, van wie de ouders geen recht hebben op kinderopvangtoeslag, is er een gemeentelijk aanbod. Het aantal door de gemeente aangeboden uren is sinds 2017 gestegen naar gemiddeld 8 uur per week. Voor kinderen van 0 tot 12 jaar waarvan er in het gezin sociaal-medische problematiek speelt, kan de gemeente een kinderopvangaanbod doen om het gezin te ontlasten.

Later in het onderwijs ondervinden sommige jonge mensen discriminatie bijvoorbeeld bij het vinden van een stageplek. Eerstegeneratiestudenten en studenten met een niet-westerse achtergrond hebben te maken met belemmeringen in het hoger onderwijs en op de weg daarnaartoe. Een ander aandachtspunt is de ten onrechte lage waardering van het praktisch beroepsonderwijs in vergelijking met het hbo of wo.

Met het Masterplan Basisvaardigheden beoogt het kabinet ervoor te zorgen dat leerlingen basisvaardigheden op het gebied van lezen, schrijven, rekenen, digitale geletterdheid en burgerschap voldoende beheersen. Het programma 'School en Omgeving' moet ervoor zorgen dat leerlingen zich optimaal kunnen ontwikkelen, ongeacht hun thuissituatie of omgeving. Het kabinet erkent de mogelijkheden om kennis en vaardigheden voor duurzaamheid in brede zin (SDG 4.7) en vraaggestuurd leren een plek te geven in het onderwijs. Het mbo krijgt de komende vijf jaar 4,4 miljard euro om kansengelijkheid te bevorderen en de aansluiting met de arbeidsmarkt en de kwaliteit van het onderwijs te verbeteren. Ook wordt stagediscriminatie van mbo-studenten aangepakt en maakt het kabinet zich hard voor een gelijkwaardige behandeling van mbo-studenten. Het aanpassen van taalgebruik (niet langer spreken over hoog- en laagopgeleid, en het onderwijsstelsel als waaier i.p.v. als laddersysteem) is belangrijk om de gelijkwaardigheid van opleidingen en de

gelijkwaardige behandeling van alle studenten te benadrukken. Kansen en ontplooiingsmogelijkheden zijn een leven lang van belang voor het welzijn van individuele mensen. Op 1 maart 2022 is de STAP-regeling ingevoerd waarmee werkenden en werkzoekenden maximaal 1.000 euro per jaar kunnen aanvragen voor scholing en ontwikkeling om duurzaam inzetbaar te blijven op de arbeidsmarkt. Eind 2023 is de laatste aanvraagronde.

Inzet op menselijk welzijn vraagt om aandacht voor het creëren van een veilige omgeving. Dat begint op school, waar het voor de leerlingen veilig moet zijn om zich te ontplooien. Het kabinet zet zich in om te zorgen dat mensen hun studie en beroep in een (sociaal) veilige omgeving kunnen uitoefenen en dat gemarginaliseerde groepen geen onveiligheid ervaren.

3. Caribisch Nederland en de SDG's

Dit onderdeel van de nationale SDG-rapportage gaat in op de SDG-inspanningen in Caribisch Nederland (CN): de bijzondere gemeenten Bonaire, Sint-Eustatius en Saba (BES-eilanden). Caribisch Nederland kent andere uitdagingen ten aanzien van de sociaaleconomische, ecologische en mensenrechten dimensie van duurzame ontwikkeling dan Europees Nederland. Inzicht in de situatie en voortgang in deze delen van het Koninkrijk is van groot belang met het oog op het *Leave No One Behind* principe.

In dit verband heeft het CBS op 29 november 2022 voor het eerst de [Monitor Brede Welvaart en SDG's Caribisch Nederland](#) gepubliceerd in opdracht van het kabinet. Voor Bonaire, Saba en Sint Eustatius wordt de brede welvaart in kaart gebracht aan de hand van de Sustainable Development Goals (SDG's). De monitor wordt de komende drie jaar verder ontwikkeld om de SDG's vollediger te kunnen monitoren voor Caribisch Nederland. Ook de verschillende dimensies van de brede welvaart krijgen dan een plek in het dashboard. In de eerste editie is gekeken naar 7 van de 17 doelen, te weten:

- SDG 1: Geen armoede
- SDG 3: Goede gezondheid en welzijn
- SDG 5: Gender gelijkheid
- SDG 8: Waardig werk en economische groei
- SDG 10: Ongelijkheid verminderen
- SDG 11: Duurzame steden en gemeenschappen
- SDG 16: Vrede, justitie en sterke publieke diensten

De Monitor laat positieve ontwikkelingen zien t.a.v. inkomen en armoedebestrijding op Saba en Bonaire. Ook op het gebied van levensverwachting en gezondheid is de trend stabiel of positief, met een licht verschil tussen mannen en vrouwen. Hoewel de cijfers verschillen valt bij gendergelijkheid (SDG 5) op dat op elk eiland het

percentage hoogopgeleide vrouwen hoger is dan mannen, maar dat zij sterk ondervetegenwoordigd zijn in hogere posities. Werkeloosheid lag relatief laag en inkomensongelijkheid was weliswaar hoger dan in Nederland, maar niet extreem. Ook t.a.v. leefomgeving (SDG11), veiligheid en publieke diensten (SDG16) was de situatie stabiel. Het kabinet zet op deze uitdagingen in langs verschillende lijnen.



Bonaire. Bron: BZK.

3.1 Armoedebestrijding en veiligheid

In het Coalitieakkoord is 30 miljoen euro structureel extra beschikbaar voor CN. Deze middelen worden grotendeels ingezet om de inkomenspositie te verbeteren en de kosten van levensonderhoud (zoals voor drinkwater, telecom en duurzame energievoorziening) te verlagen. Daarnaast worden de eilandelijke middelen van de openbare lichamen vergroot (o.a. door verhoging van de vrije uitkering).

Het belangrijkste doel is het verbeteren van de levensstandaard en het bestrijden van armoede. Het kabinet wil ervoor zorgen dat de bestaanszekerheid van alle mensen in CN tenminste op niveau van het ijkpunt sociaal minimum komt. Dit doet het kabinet stapsgewijs en samen met de openbare lichamen en sociale partners in Caribisch Nederland. Op 1 maart 2023 is een onafhankelijke commissie gestart die onderzoek doet naar de hoogte van het sociaal minimum in CN en de systematiek rondom het sociaal minimum. De commissie zal haar rapport uiterlijk 1 oktober opleveren.⁴¹

Het kabinet heeft verschillende koopkrachtmaatregelen genomen om de bestaanszekerheid te vergroten in Caribisch Nederland. Vanaf 1 januari 2023 zijn diverse inkomensmaatregelen in werking getreden. Zo is het

minimumloon met respectievelijk 18,2%, 14,3% en 15,0% verhoogd op Bonaire, Sint Eustatius en Saba, waarmee werknemers met een fulltime minimumloon er zo'n \$180 à \$190 per maand op vooruitgaan. De AOV is gestegen met 39% op Bonaire, 16% op Sint Eustatius en 20% op Saba en is daarmee versneld verhoogd naar het niveau van het ijkpunt sociaal minimum. De onderstand is verhoogd met zo'n 35%, afhankelijk van de huishoudsituatie. Ten slotte heeft het ministerie van Financiën de belastingvrije som met ruim 40% verhoogd naar \$17.352 voor inwoners van Caribisch Nederland, gelijk met het hoogste minimumloon. Bovendien zijn maatregelen direct voelbaar voor de bestaanszekerheid van burgers in CN.

Voor ouders en verzorgers zijn additionele maatregelen genomen: zij hebben per 1 januari jl. er ongeveer \$30 kinderbijslag per maand per kind bij gekregen, de ouderbijdrage voor de kinderopvang is verder verlaagd met \$25 per kind per maand bij volledige dagopvang en voor de buitenschoolse opvang met \$10 op Sint Eustatius en Saba en \$25 op Bonaire. Conform het coalitieakkoord is het kabinet ook van plan de kinderopvangvergoeding te verhogen naar 96% en de ouderbijdrage te verlagen naar 4%.⁴² Het Wetsvoorstel kinderopvang BES, waarin ook de structurele financiering van kinderopvang CN is geregeld, is begin 2023 naar de Tweede Kamer gestuurd.

Het kabinet heeft ook maatregelen getroffen om de hoge inflatie, in het bijzonder de hoge energielasten, op te vangen. Het energieplafond is tijdelijk doorgetrokken naar Caribisch Nederland o.a. door de vaste kosten van het netbeheer naar een nultarief te brengen. Daarnaast vindt 50% subsidie plaats als het tarief boven de USD 0,38 per kWh uitkomt. Voor huishoudens met een laag inkomen is in 2022 en 2023 een energietoeslag beschikbaar. De accijns op benzine is tijdelijk verlaagd. Met al deze koopkrachtmaatregelen draagt het beleid bij aan armoedebestrijding en bestaanszekerheid, werkgelegenheid, het verminderen van ongelijkheid en toegang tot adequate huisvesting (SDG's 1, 8, 10 en 11).

Ook op andere gebieden die in de Monitor Caribisch Nederland naar voren komen is de afgelopen jaren ingezet. In het bijzonder zijn de afgelopen jaren omvangrijke trajecten afgerond op het gebied van veiligheid en rechtvaardigheid (SDG 16). Op dat gebied is veel nieuwe wetgeving met bijpassend beleid doorgevoerd. De Wet ter voorkoming van witwassen en financieren van terrorisme BES (Wwft BES) is gemoderniseerd, waarmee notarissen en advocaten een meldingsplicht hebben bij ongebruikelijke transacties en zich niet kunnen beroepen op hun wettelijke

⁴¹ Kamerstukken 2022-2023, 36 200 IV, nr. 37 & [Kamerbrief over instellingsbesluit en benoemings- en vergoedingsbesluit](#), Commissie sociaal minimum Caribisch Nederland (2023).

⁴² [Kamerbrief Voortgang programma BES\(t\) 4 kids: goede en betaalbare kinderopvang in Caribisch Nederland](#) (2021).

geheimhoudingsplicht. Ook is het toezicht op de naleving van de Wvft BES door advocaten versterkt. Daarnaast is de financiële versterking van het Openbaar Ministerie BES en de Rijksrecherche permanent gemaakt. Al deze wijzigingen dragen bij aan de versterking van de justitiële keten en instituties in Caribisch Nederland. Verder wordt gewerkt aan een consensus Rijkswet bescherming persoonsgegevens, die gaat gelden voor Caribisch Nederland en de Caribische landen. Er ligt ook een wetsvoorstel tot wijziging van de Opiumwet 1960 BES, waarmee de gezaghebbers de bevoegdheid krijgen om drugspanden te sluiten. Een voorstel tot wijziging van de Wet openbare lichamen Bonaire, Sint Eustatius en Saba zal de gezaghebbers ruimere mogelijkheden geven om woningen te sluiten bij (dreigende) verstoring van de openbare orde. Deze wijzigingen gaan bijdragen aan een verbeterde samenwerking tussen de openbare lichamen, de versterking van instituties en de handhaving van de openbare orde. Om de toegang tot het recht voor burgers in Caribisch Nederland te verbeteren beziet het ministerie van J&V de mogelijkheden om een voorziening voor eerstelijns rechtshulp ('juridisch loket') op te zetten in Caribisch Nederland. In de loop van 2023 wordt er een scenario op hoofdlijnen uitgewerkt. Binnen de Justitiële Inrichting Caribisch Nederland (JICN) is een pilot voortgezet om beveiligde forensische zorg aan gedetineerden te kunnen bieden. Dit draagt bij aan de bescherming van de mensenrechten en de versterking van de justitiële keten.⁴³

4. De bijdrage van nieuw beleid aan de SDG's

Jaarlijks geeft het kabinet in dit hoofdstuk een overzicht van nieuw beleid dat afgelopen jaar is opgesteld en dat bijdraagt aan de SDG's. Hiermee geeft het onder andere uitvoering aan de toezegging dat duidelijk gemaakt zal worden aan welke SDG's relevant beleid bijdraagt.⁴⁴ Deze lijst is te vinden in de annex bij de rapportage. Wat opvalt is het grote aantal SDG-relevante beleidsinitiatieven van afgelopen jaar. Veel ervan worden in Deel A en Deel B al toegelicht. Daarnaast is met behulp van de SDG's goed te zien dat veel beleidsinitiatieven breed ingestoken zijn. Ook helpt het benoemen van de SDG's bij de doelstellingen van beleid om te zien hoe de initiatieven van verschillende ministeries aan elkaar raken.

⁴³ [Kamerbrief met Kabinetsreactie op beleidsdoorlichting artikel 1 Versterken Rechtsstaat](#) (2023).

⁴⁴ [Motie](#) van het lid Van den Hul c.s. over de koppeling van beleid en SDG's inzichtelijk maken (2019).

DEEL C: DECENTRALE OVERHEDEN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van de drie koepelorganisaties van de decentrale overheden: de Vereniging van Nederlandse Gemeenten (VNG), het Interprovinciaal Overleg (IPO) en de Unie van Waterschappen (UvW).

In dit hoofdstuk is te lezen hoe decentrale overheden bijdragen aan het behalen van de SDG's in 2030. Het gaat in op (1) hoe de SDG's bijdragen aan een integrale aanpak op decentraal niveau en de inzet op (2) een gelijkwaardige, inclusieve samenleving, (3) gezonde leefomgeving, water en natuur en (4) klimaat, energie en circulaire economie, waarbij zowel successen als knelpunten worden uitgelicht en aanbevelingen worden gegeven.

1. SDG's nuttig bij integrale aanpak

Decentrale overheden ervaren capaciteitsproblemen om de hedendaagse uitdagingen aan te pakken. Zo krijgen gemeenten een steeds uitgebreidere takenlijst, terwijl het Rijk bezuinigt op de hiervoor beschikbare middelen. Waterschappen voeren hun taken uit door het heffen van waterschapsbelasting en ervaren ook toenemende spanning tussen inkomsten en uitgaven. De verhoging wordt vooral veroorzaakt door investeringen om de gevolgen van de klimaatverandering op te vangen en de stijgende prijzen. Door de toenemende uitdagingen zijn decentrale overheden extra gemotiveerd om meer integraal en toekomstgericht te werken. In de jaarlijkse rapportage Waterschapspeil¹ laten de waterschappen voor het eerst expliciet zien hoe ze bijdragen aan het behalen van de SDG's. Voor het eerst zijn er ook SDG-provincies benoemd, namelijk Friesland en Groningen. Hoewel de VNG veel vragen krijgt vanuit gemeenten over de koppeling tussen SDG's, brede welvaart en lokaal beleid, verwijst slechts 5% van de coalitieakkoorden expliciet naar de SDG's en brede welvaart.²

Sommige gemeenten gaan een stap verder en rapporteren over hun SDG-inzet. Zo maakte de Gemeente Amsterdam in aansluiting op de *Voluntary National Review* die bij de VN gepresenteerd werd, een eigen *Voluntary Local Review* over de SDG-voortgang.³ Daarnaast lanceerden VNG, IPO en de Unie van Waterschappen in 2022 een *Voluntary Subnational Review*.⁴ Dit rapport werd door Jan van Zanen, burgemeester van Den Haag en tevens voorzitter van de VNG, gepresenteerd tijdens het *High-Level Political Forum* bij de VN in New York.



Overhandiging van de *Voluntary Subnational Review* door VNG voorzitter Jan van Zanen aan Permanent Vertegenwoordiger bij de VN, Joke Brandt.

Financiering van integraliteit

Gemeenten werken vaak met sectorale programma's en financiering, wat leidt tot het denken in beleidssilo's. Er is behoefte aan meer integrale financieringsmechanismen om te voldoen aan de ambities van de SDG-agenda. Dat dit mogelijk is, bewijzen de *Regiodeals*. Hierbij vertaalt meer ruimte voor budgetflexibiliteit zich tot ruimte voor innovatieve en integrale projecten rondom duurzaamheid. De *Regiodeal* voor de Achterhoek tussen 2019 en 2022 resulteerde in een regionale samenwerking waarbij maar liefst 86 projecten van start gingen. Van projecten gericht op het aantrekken van jongeren naar de Achterhoek met flexwoningen en kansen in onderwijs en op de arbeidsmarkt, goede bereikbaarheid met inzet op betere ontsluiting van al het (deel)vervoer, tot transitie in de landbouw en verdergaande innovatie in de maakindustrie. De Achterhoek riep zich uit tot 'SDG-regio' en ontwikkelde een *Visie 2030*.⁵

¹ Waterschapspeil 2022, Unie van Waterschappen, WAVES, ABF Research

² Analyse Coalitieakkoorden, Platform 31

³ [Voluntary Local Review](#), Gemeente Amsterdam (2022)

⁴ [Voluntary Subnational Review](#), VNG (2022)

⁵ Achterhoek Visie 2030, 8RHK (2019)

2. Een gelijkwaardige, inclusieve samenleving

Positie van vrouwen in decentraal bestuur

Vrouwelijke vertegenwoordiging in het gemeentelijk bestuur is laag maar groeiend, met gemiddeld 29% vrouwelijke bezetting in de huidige periode⁶ ten opzichte van 24% in de vorige bestuursperiode.⁷ Met 34% vrouwelijke bestuurders is er ook bij de waterschappen een groei zichtbaar ten opzichte van 28% in 2019. Op de kieslijsten van de waterschapsverkiezingen in 2023 was helaas een forse daling van het aantal vrouwen te zien, van 36% naar 19%. SDG 5 (gendergelijkheid) in het decentrale bestuur laat dus nog te wensen over en meer inzet is nodig om deze doelstelling te bereiken richting 2030.

Nieuwkomers

Met de komst van nieuwe groepen vluchtelingen o.a. uit Oekraïne is dit thema maar liefst vier keer vaker een aandachtspunt in de lokale coalitieakkoorden dan in voorgaande jaren. De opvang en huisvesting van vluchtelingen, asielzoekers, statushouders en arbeidsmigranten in een bestaande zeer krappe woningmarkt is een gepolariseerd onderwerp waarbij nieuwe colleges zeer uiteenlopende posities innemen. Gemeenten behoeven ondersteuning om meer zicht krijgen op arbeidsmigranten met name vanuit de EU-landen, een groep die onder andere door gebrek aan informatie in eigen taal vaak zeer kwetsbaar en onzichtbaar is voor lokale overheden.

Toekomstbestendig onderwijs

Opvallend is de groeiende aandacht voor de SDG's in het onderwijs in gemeentelijke collegeprogramma's (SDG 4). Koepelorganisaties primair onderwijs en gemeenten zetten zich gezamenlijk in voor SDG's als onderdeel van de [Lokaal Educatieve Agenda's](#). Ook is er een pilot opgezet om duurzaamheid integraal te verweven in educatie aan de hand van de *Whole School Approach*. Waterschappen zetten in op educatie door middel van lesprogramma's. Tot slot hebben zij zich het afgelopen jaar extra ingezet om jongeren te interesseren voor het werken bij hun organisaties, onder meer via *traineeships* en stages.

Lokale Inclusie Agenda's

Er is steeds meer aandacht voor het betrekken van mensen met een beperking in lokale besluitvorming (SDG 8 en 10). Inmiddels hebben meer dan 31% van de gemeenten de Lokale Inclusie Agenda's participatief vormgegeven en waar mogelijk gekoppeld aan de SDG's. Toch wordt er tot op heden nog veel stedelijk ontwikkelingsbeleid gevoerd

zonder mensen met een beperking hierbij te betrekken. Het is van belang dat deze Lokale Inclusie Agenda's integraal gebruikt worden en bekend zijn onder verantwoordelijken voor de publieke ruimte om een échte toegankelijke gemeente te ontwerpen. Vereniging Werken voor Waterschappen zet in samenwerking met sociale partners in op inclusief werkgeverschap en realisatie van verbeterde doorstroom van aangepast naar regulier en duurzaam werk (SDG 5, 8, 10).

3. Gezonde leefomgeving, water en natuur

Gezondheid

Gemeenten willen de gezondheid (SDG 3) van hun inwoners verbeteren en toegankelijker maken. De gemeente Almere trekt in deze coalitieperiode zelfs een 'regisseur positieve gezondheid' aan om op het gebied van positieve gezondheid voor de inwoners concrete stappen te zetten naar een gezonde leefstijl. Ook zal deze regisseur inwoners ondersteunen in het vergroten van de mentale en fysieke weerbaarheid met bijzondere aandacht voor jeugd en ouderen. De gemeente Almere benoemt integraliteit en slim verbinden als belangrijkste succesfactor voor dit beleid.⁸ Ten aanzien van de luchtkwaliteit vormen stikstofverbindingen zoals fijnstof en smog een uitdaging. Decentrale overheden spelen gezamenlijk een centrale rol in de uitvoering van de kabinetsplannen om tot vijftig procent stikstofreductie in 2030 te komen (SDG's 11, 14). Vooral gemeenten in landelijke gebieden ervaren lokaal onrust vanwege deze plannen omdat een groot deel van de stikstof door de veeteeltsector wordt uitgestoten. Zij hebben behoefte aan een integrale aanpak van de stikstofproblematiek, die zowel de boeren als de gemeenten perspectief biedt.

Klimaatadaptatie

Ondanks de lokale en regionale investeringen in afwatering van hevige neerslag werd Limburg in de zomer van 2021 getroffen door hevige overstromingen. Een Beleidstafel bestaand uit het rijk, provincies, gemeenten en waterschappen onderzocht in 2022 hoe Nederland beter voorbereid kan worden op de impact van klimaatverandering (SDG 13). Uitkomsten hiervan zijn onder andere inzet op een wettelijke, landelijke [aanpak](#) voor een klimaatadaptieve gebouwde omgeving⁹ en het [Deltaprogramma](#). In dit programma werken decentrale overheden met het rijk samen om de [nationale kaders rondom water- en bodemsystemen na te leven](#), waarbij water en bodem sturend is in de ruimtelijke ordening. De

⁸ Beleidsnota Gemeentelijk gezondheidsbeleid 2018-2021, Gemeente Almere.

⁹ Nationale aanpak Klimaatadaptatie gebouwde omgeving: Fase 1: 2022-2024, min BZK, min IenW, min. LNV.

uitdagingen zijn door de vele opgaven waar gemeenten voor aan de lat staan dusdanig groot dat capaciteit en middelen voor de benodigde uitvoering knelpunten vormen.

Schoon water

Schoon water (SDG 6) is cruciaal voor de gezondheid van mens en natuur. De waterkwaliteit in Nederland verbetert, maar veel waterlichamen voldoen in 2027 naar verwachting nog niet aan de gestelde doelen. Om de doelen van de [Europese Kaderrichtlijn Water in 2027](#) te behalen, wordt er ingezet om de belangrijkste bronnen van vervuiling terug te dringen: nitraat (mest), gewasbeschermingsmiddelen, PFAS, medicijnresten en microplastics. Afgelopen jaar zijn er verschillende maatregelen ingevoerd, zoals in het [Nationaal Programma Landelijk Gebied](#) (inclusief Water Bodem Sturend), [mest- en stikstofbeleid](#) en het nieuwe [Gemeenschappelijk landbouwbeleid \(GLB\)](#). Waterschappen zetten steeds meer in op innovaties voor verbeterde zuivering van rioolwater. Zo is er bij de rioolwaterzuivering Leiden-Noord sinds 2022 een installatie in gebruik die medicijnresten verwijdt. In de gemeente Medemblik is er een ozoninstallatie in gebruik genomen die microverontreinigingen zoals medicijnresten en hormoonstoffen uit het afvalwater filtert.

4. Klimaat, energie en circulaire economie

Energietransitie

Aardbevingen in Groningen, geopolitieke spanningen gerelateerd aan de oorlog in Oekraïne en armoede door gestegen energieprijzen benadrukken de noodzaak om anders met onze energie om te gaan (SDG 7, 13). Tegelijkertijd kost de energietransitie veel grondstoffen en vereisen sommige circulaire oplossingen veel energie om die te winnen. Gemeenten die zowel een sociale energietransitie als aan een circulaire economie (SDG 12) werken, zijn op zoek naar manieren om die tegenstelling te vermijden. Dit krijgt onder andere vorm door het stellen van eisen aan hergebruik van installatiemateriaal zoals zonnepanelen, een circulaire en energie-efficiënte productie van materialen en het op gang brengen van lokale en regionale grondstoffenketens. Platform31 en VNG maakten mede op basis van een serie bijeenkomsten met gemeenten een update van een bekend circulariteitsmodel, de [R-ladder](#).¹⁰ Vervolgens werd het daarop gebaseerde [kickstart canvas](#) ontwikkeld: een brainstormtool om tot concrete oplossingen met hoog rendement en een lage ecologische voetafdruk te komen. Waterschappen dragen onder meer bij aan de energietransitie via samenwerking met andere overheden in de [Regionale Energiestrategieën](#)

en via onderzoek onder de paraplu van [WARES](#) (Waterbeheer en Regionale EnergieStrategieën). De waterschappen hebben een hoge ambitie met veel eigen projecten om in [2035 klimaatneutraal](#) te worden.

CO₂ reductie

Een behulpzaam instrument voor CO₂ reductie (SDG 13) is de CO₂-prestatieladder: een managementsysteem dat helpt om inzicht te krijgen in mogelijke CO₂-reductie in het productie- of inkoopproces van decentrale overheden. De Unie van Waterschappen roept alle waterschappen en gelieerde organisaties op om ervoor te zorgen dat deze uiterlijk in 2025 gecertificeerd zijn op de CO₂-prestatieladder. Om inzicht te krijgen in impact van de uitstoot gaan waterschappen aan de slag met CO₂-schaduwbepijzing waarbij de impact van CO₂ in geld wordt uitgedrukt. De Unie van Waterschappen faciliteert kennisuitwisseling tussen de waterschappen en lanceerde in 2022 een voor interne CO₂-bepijzing.¹¹

Circulaire economie

Decentrale overheden spelen graag in op de mogelijkheden die ook vanuit het [nationaal programma circulaire economie](#) worden geboden en gestimuleerd. Het vraagt om concrete handvatten en helderheid als het gaat om wet- en regelgeving zoals het [Grondstoffenakkoord](#). Zo heeft gemeente Meijerijstad een wetswijziging opgezet waardoor afzet van uitgesorteerde, herbruikbare of repareerbare spullen door inwoners mogelijk werd gemaakt. Ook de Waterschappen maken stappen naar circulaire economie. Een voorbeeld hiervan is het verval van struviet als afvalstatus met ingang van 2023. Hierdoor kan deze kostbare en schaarse afvalstof uit rioolwater opnieuw als grondstof gebruikt worden als meststof.

Duurzaam inkopen en opdrachtgeverschap

Ambitieuze Maatschappelijk Verantwoord Opdrachtgeverschap en Inkopen wordt gestimuleerd middels het [manifest MVOI](#).¹² Het manifest is een initiatief van ruim 90 (semi-)overheidsorganisaties en gaat om de thema's milieu en biodiversiteit, klimaat, circulair (inclusief biobased), Internationale Sociale Voorwaarden (ISV of ketenverantwoordelijkheid), diversiteit en inclusie, en social return. De koppeling met de SDG's helpt gemeenten en andere decentrale overheden om inzicht te krijgen in de relatie tussen inkopen en impact op sociale, economische en fysieke doelstellingen. De Gemeente Aalten paste dit toe in het aanbestedingsproces voor de [klimaatadaptatie](#)

¹¹ Werken met interne CO₂-bepijzing, CE Delft (2022).

¹² Manifest Maatschappelijk Verantwoord Opdrachtgeven en Inkopen, Rijksoverheid (2022).

¹⁰ Een circulaire energietransitie, Platform31.nl.

[herinrichting van twee straten](#), participatief vormgegeven met burgers en ondernemers.



Maatschappelijk Verantwoord Inkopen en Opdrachtgeven aan de hand van de SDG's.

De waterschappen hebben een gezamenlijke aanpak rond duurzaam opdrachtgeverschap vastgelegd in de strategie [Duurzaam Opdrachtgeverschap Waterschappen](#). Deze strategie vertaalt de duurzame ambities van de waterschappen om in 2030 te streven naar klimaatneutrale en circulaire GWW-projecten naar opdrachten aan marktpartijen. Dit draagt bij aan de nationale doelstelling om op termijn (2050) klimaatneutraal en circulair te gaan werken, in lijn met de Visie Klimaatneutraliteit van de waterschappen.¹³ Daarnaast is in 2022 is het kennisplatform [De Verschilmakers](#) gelanceerd. Dit platform is een samenwerking tussen de VNG, het IPO, de Unie van Waterschappen en het bedrijf Circularities. Via dit platform worden decentrale overheden ondersteund bij de vele uitdagingen op het gebied van de circulaire economie, zowel binnen hun eigen organisatie als in samenwerking met regionale bedrijven en inwoners.

¹³ Onderbouwing strategische visie 'Op weg naar klimaatneutraliteit', Unie van Waterschappen (2022).

DEEL D: BEDRIJFSLEVEN EN FINANCIËLE INSTELLINGEN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van VNO-NCW en MKB-Nederland, in samenwerking met UN Global Compact Netwerk Nederland, Dutch Sustainable Growth Coalition, Groene Groeiers netwerk, MVO Nederland, De Nederlandse Vereniging van Banken (NVB), B-lab Benelux, SDG Nederland en Social Enterprise NL.

Dit hoofdstuk beschrijft de trends en ontwikkelingen van het afgelopen jaar in het behalen van de SDG's door het bedrijfsleven en financiële instellingen. Daartoe hebben bovengenoemde organisaties begin dit jaar een enquête uitgezet onder hun achterban. Daarnaast is er gebruik gemaakt van diverse onderzoeken, waaronder de resultaten uit de SDG Barometer¹ en onderzoeken naar de afstand tot de Nieuwe Economie door SEO/MVO Nederland² en RaboResearch³. Vervolgens wordt een aantal inspirerende voorbeelden vanuit branches en bedrijven uitgelicht. Steeds meer organisaties geven de SDG's namelijk bewust een plek in hun missie en bedrijfsvoering en koppelen er concrete doelstellingen aan waarover verantwoording wordt afgelegd via het jaarverslag. Hoewel de inzet voor de SDG's ook dit jaar weer is gegroeid, overheerst het besef dat versnelling nodig is om de 2030 Agenda te realiseren. Bedrijven en financiële instellingen staan klaar om de versnelling in te zetten en vragen daarom de Rijksoverheid om een gelijk Europees en nationaal speelveld en een duidelijke koers voor de langere termijn met een stevige publiek-private visie.

1. Inzet van Nederlandse bedrijven

De inzet op de SDG's is in kaart gebracht via de SDG Barometer waar 316 organisaties aan deelnamen en een enquête die speciaal voor dit hoofdstuk is uitgezet en door 69 bedrijven is ingevuld. Het laat een eenduidig beeld zien: het merendeel van de bedrijven is zich bewust van het belang van duurzaamheid en de SDG's en probeert positieve impact hierop te vergroten en negatieve effecten te verkleinen. In de enquête gaf 68% aan dat hun inzet op het gebied van de SDG's afgelopen jaar is toegenomen. Zo is de organisatieleiding meer aandacht gaan besteden aan maatschappelijke impact en waren resultaten op het vlak van ESG⁴ vaker onderwerp van gesprek met stakeholders,

zoals financiële instellingen. Bedrijven die minder aandacht hadden besteed aan duurzaamheid en de SDG's, gaven aan dat zij over onvoldoende capaciteit of te weinig financiële middelen beschikten.

De thema's die binnen bedrijven veel aandacht krijgen, betreffen klimaat (SDG 13), duurzame productie en consumptie (SDG 12), eerlijk werk en duurzame economische groei (SDG 8) en betaalbare en duurzame energie (SDG 7). Voor SDG 3, welzijn en gezondheid groeit de aandacht. Ook maken bedrijven zich zorgen over maatschappelijke problemen zoals toenemende ongelijkheid (SDG 10) en polarisatie. Het centrale principe van de 2030 Agenda, *Leave No One Behind* vormt een belangrijk uitgangspunt bij het verder vormgeven van de gewenste impact van bedrijven op de sociale pijlers. Sociale ondernemingen⁵ noemen de inzet op SDG's 3, 8 en 10 het meest.⁶

Diverse factoren lijken een rol te spelen bij de toegenomen aandacht voor de SDG's. De urgentie is groot en bewustwording dat bedrijven een cruciale rol spelen in het bijdragen aan oplossingen voor mondiale uitdagingen neemt toe. Daarbij legde de energiecrisis de vinger op de zere plek; er zijn meer investeringen in duurzame energie nodig om minder afhankelijk te worden van fossiele energie en tegelijkertijd is de geopolitieke situatie van invloed op de beweging om de afhankelijkheid van grondstoffen te verkleinen. Bedrijven versnellen op de circulaire economie als gevolg van de grondstoffenschaarste en door de arbeidskrapte werken bedrijven explicieter aan hun maatschappelijke profiel om zo aantrekkelijker te worden voor werknemers. Daarnaast zorgde overheidsbeleid zoals het *Corporate Sustainability Reporting Directive*, de *EU Taxonomy*, de *Corporate Governance Code*, het klimaatbeleid en de ontwikkelingen m.b.t. *Due Dilligence Directive* het afgelopen jaar voor een stimulans waardoor bedrijven meer aandacht zijn gaan besteden aan het milieu en de sociale pijler.

Ook uit eerder genoemd onderzoek van RaboResearch blijkt dat 55% van de bedrijven meer zijn gaan investeren in verduurzaming, maar dat de gewenste transitie niet snel genoeg gaat. Op de thema's biodiversiteit en transparantie van internationale ketens is zelfs een dalende trend zichtbaar. Ook lag het percentage van kleine bedrijven (minder dan 10 werknemers) dat in 2022 geïnvesteerd had in verduurzaming met 43% een stuk lager dan dat van grotere bedrijven met meer dan 250 werknemers (83%). SEO en

¹ [SDG Barometer](#) 2023, Amsterdam School of International Business (Hogeschool van Amsterdam), Maastricht School of Management (Universiteit Maastricht) en TIAS School for Business and Society (Tilburg University).

² [NEx23](#), Nieuwe Economie Index 2023 over de afstand tot de Nieuwe Economie, SEO i.o.v. MVO Nederland.

³ [NEx-T](#), Transitie Index 2023, investeringen in verduurzaming/transities, RaboResearch.

⁴ ESG (Environmental, Social, Governance) staat voor het zoeken naar de balans tussen financieel-economische resultaten, transparantie, sociale belangen en het milieu.

⁵ Een sociale onderneming is een bedrijf met als primaire doelstelling om maatschappelijke impact te maken.

⁶ [Social Enterprise Monitor](#) 2021-2022, Social Enterprise NL

MVO Nederland berekenen jaarlijks de Nieuwe Economie index (NEx), waarmee wordt aangegeven welk percentage van het Nederlands bedrijfsleven beschouwd kan worden als 'duurzaam'. De NEx waarde betrof in 2022 16,5%, een stijging van 1,1% ten opzichte van 2021. De NEx staat hiermee nog (te) ver af van de voor 2025 gewenste 20%, wat het kantelpunt kan zijn van de kritische massa om de doelen voor 2030 en 2050 te behalen.

Uit de door VNO-NCW en MKB-Nederland uitgevoerde quickscan klimaatbeleid in de industrie⁷ blijkt wel dat een groot deel van de industrie zich commiteert aan doelstellingen gericht op het beperken van de CO₂ uitstoot en de klimaatdoelen ook vertaalt naar concrete investeringsplannen. Uit de enquête blijkt dat de wijze waarop bedrijven aandacht besteden aan de SDG's uiteen loopt. Zo besteden bedrijven hier aandacht aan via de kernactiviteiten, via filantropie of maatschappelijke projecten, in de interne of externe communicatie, in de marketing, via het MVO beleid, in training van medewerkers, in de interne bedrijfsvoering en bij investeringen. Terwijl veel bedrijven in hun activiteiten, producten en dienstverlening hun positieve impact vergroten, mist hierin vaak nog een gewenste verdiepingsslag, blijkt uit de SDG Barometer. Zo doet 76% niet of zeer beperkt aan monitoring of meting als het gaat om de impact van de genomen initiatieven.



SDG Vlaggenactie 2022 bij de Malietoren, Den Haag

Bedrijven geven aan dat er belangrijke knelpunten moeten worden opgelost om positieve impact van het bedrijfsleven als geheel te kunnen vergroten. Zo pleiten zij voor een gelijk speelveld op Europees en nationaal niveau en zouden ze makkelijker kunnen versnellen als consumenten, klanten en de overheid deze inzet ook meer zouden waarderen. Bedrijven zijn weinig positief over de beperkte inzet van de overheid op de SDG's. Daarnaast hebben zij behoefte aan

praktische ondersteuning bij het verduurzamingsproces, bijvoorbeeld via eenduidigere standaarden en tools. Mede als gevolg van de *Corporate Sustainable Reporting Directive* (CSRD) neemt het belang van het verzamelen en transparant maken van data over duurzaamheid toe en hebben bedrijven behoefte aan hulp van de overheid. Ook moet er bij de inrichting van wetgeving (zoals op het terrein van rapportage of *due diligence*) voor gewaakt worden dat dit een papieren tijger wordt die niet aansluit op de praktijk.

2. Trends en ontwikkelingen

Er zijn een aantal trends en ontwikkelingen waar te nemen die van significante betekenis zijn voor de wijze waarop bedrijven de komende jaren aandacht besteden aan de SDG's.

Toeleveringsketen

Er is toenemende aandacht voor verduurzaming binnen de toeleveringsketen, bijvoorbeeld doordat de grotere bedrijven en inkoopende overheden explicieter inzicht willen in de impact van leveranciers. Dit soort inzicht wordt o.a. door multinationals vereist via de nieuwe ESRS rapportagestandaarden. Steeds meer bedrijven zullen hierdoor aan de slag gaan met het rapporteren van hun duurzaamheidsimpact, waardoor er ook meer openbare informatie beschikbaar komt, onder andere via de vernieuwde *Communication on Progress* van UNGC. Naast de behoefte aan inzicht is er ook toenemende aandacht voor verduurzaming doordat steeds meer bedrijven hun scope-3 emissies⁸ meenemen bij klimaatdoelstellingen en op deze manier kijken hoe zij invloed hebben op de emissies in hun keten. Dit speelt ook bij de discussies over de toekomstige IMVO wetgeving een grote rol.

Kansengelijkheid en inclusiviteit

Bedrijven maken zich zorgen over tweedelingen in de samenleving en de toenemende kansengelijkheid. De huidige inflatie, energieprijscrisis en koopkrachtdaling leiden er dit jaar toe dat bedrijven vaker te maken kregen met schuldenproblematiek van medewerkers. Daarnaast leidt arbeidskrapte tot een toegenomen druk op medewerkers, hetgeen extra aandacht vanuit bedrijven voor welzijn en gezondheid van medewerkers vereist. Op sociale doelstellingen zoals gendergelijkheid en diversiteit gaan steeds meer bedrijven over tot het formuleren van concrete doelstellingen, met bijpassend beleid en monitoring. Zo hebben diverse bedrijven de verlofregeling uitgebreid en de genderloonkloof in kaart gebracht. Overheidsbeleid op gendergelijkheid zoals de wet ingroeiquotum en streefcijfers vormen belangrijke drijvers. Ook zijn er afspraken waarbij bedrijven zich publiekelijk kunnen

⁷ Klimaatbeleid in de industrie, VNO-NCW (2023).

⁸ CO₂ uitstoot in de gehele levenscyclus van alle producten die het bedrijf koopt, vervaardigt en/of verkoopt.

aansluiten, zoals de [UNWomen's Empowerment Principles](#) en de nieuwe [Principles on Responsible Remuneration](#) die dit jaar zijn gelanceerd.



International Women's Day 2022

Versterkte rol van de banken

De SDG's zijn een belangrijke inspiratiebron voor het duurzaamheidsbeleid van de Nederlandse bankensector. Elk van de SDG's raakt aan activiteiten van één of meer Nederlandse banken. De NVB ziet vele initiatieven binnen en buiten de bankensector om de ontwikkeling van een duurzame economie te versnellen. De NVB en banken trekken samen op en hebben de focus gelegd op een aantal belangrijke thema's om daarmee een concrete bijdrage te leveren aan de realisatie van de SDG's. Zo zijn er projecten op mensenrechten, klimaatadaptatie en biodiversiteit. Ook is de NVB samen met Rabobank initiatiefnemer van de [Taskforce on Nature-related Financial Disclosures](#) (TNFD). Deze taskforce ontwikkelt en levert een kader voor risicobeheer met als uiteindelijk doel het ondersteunen van een verschuiving in wereldwijde financiële stromen naar natuurpositieve resultaten.

3. Inspirerende voorbeelden

Er zijn tal van private initiatieven gericht op het vergroten van maatschappelijke impact van bedrijven. Een aantal initiatieven worden hieronder uitgelicht.

- De [Stichting Nederland Onderneemt Maatschappelijk!](#) initieert en geeft uitvoering aan projecten op inclusiviteit, circulariteit en vitaliteit en verbindt organisaties om zo meer te bereiken.
- [UN Global Compact Network Netherlands](#) zet in op het vergroten van impact via de versnellingsprogramma's waarin bedrijven in een gezamenlijk programma leren om hogere ambities te zetten en te vertalen naar passende targets en activiteiten en is gestart met peer learning groepen waarin bedrijven leren van elkaar.
- De Dutch Sustainable Growth Coalition organiseert [dieptegesprekken](#) met experts van grote bedrijven, ministeries en nationale kennisinstellingen op thema's

als scope-3 emissies, inclusiviteit en circulaire productie en dienstverlening.

- Het [Groene Groeiers netwerk](#) bracht vele business-to-business matches tot stand waarmee er gewerkt werd aan nieuwe innovatieve oplossingen op het vlak van energietransitie, circulariteit en biodiversiteit.
- In 2022 werden 60 bedrijven met een hoofdkantoor in Nederland toegevoegd aan de database [B Corps](#), een 70% groei. Behalve certificering biedt deze non-profit organisatie ook kennisuitwisseling en tools.

Met diverse collectieve initiatieven en projecten is er afgelopen jaar een impuls gegeven aan het vergroten van de bijdrage aan specifieke SDG's:

- De nieuwe [Tax Governance Code](#) geeft meer inzicht in de belastingstrategie van grote bedrijven en in hun maatschappelijke bijdrage (SDG 17).
- Via de bewustwordingscampagne '[Alle Seinen staan op groen](#)' helpen banken ondernemers in de transitie naar een duurzame bedrijfsvoering. Via [Geldfit Zakelijk](#) helpen banken ondernemers om financieel fit te worden of blijven, en verwijzen door naar de juiste hulpinstanties. (SDG's 8 en 12).
- In het [Collectief Natuurlijk Eten en Drinken](#) werken 16 grote inkopers aan het inkopen van meer natuurlijk voedsel bij agrariërs die actief biodiversiteit en bodemvruchtbaarheid stimuleren (SDG 15).
- Een mooi nieuw initiatief dit jaar betrof [Boeren. Natuurlijk!](#) een collectief van organisaties vanuit de hele landbouwketen ten behoeve van de omschakeling naar natuurlijke landbouw (SDG's 2 en 15).

SDG impact meten

Steeds meer bedrijven willen hun maatschappelijke impact meten en inzichtelijk maken. Diverse initiatieven spelen hier op in. Zo heeft MAEX de [Social Handprint](#) uitgerold, waarmee de maatschappelijke waarde van sociale initiatieven en ondernemingen wordt berekend en gevisualiseerd langs de lijn van de SDG's. PHI Factory en Buy Social hebben de [krachten gebundeld](#) om inzichtelijk te maken welke 750 impactvolle ondernemingen aan welke SDG's bijdragen, hetgeen behulpzaam kan zijn voor overheden bij het duurzaam inkopen. Bedrijven kunnen ook zelf inzicht verkrijgen in hun duurzaamheidsscore via de [SDG Action Manager](#) van UN Global Compact en B-lab en de [B Impact Assessment](#). Ook zien we dat steeds meer bedrijven er voor kiezen hun klimaatambities wetenschappelijk te valideren om te garanderen dat de ambities en maatregelen in lijn zijn met het Parijsakkoord of op die manier te streven naar netto-zero of netto-positief.

4. Aanbevelingen

Versnellen en opschalen van positieve SDG impact en het mitigeren en voorkomen van negatieve effecten is de komende jaren hard nodig. Met het toenemend bewustzijn van het belang binnen het bedrijfsleven en de vele initiatieven die bedrijven hiermee helpen ligt er een groot potentieel. Bedrijven geven aan behoefte te hebben aan betere randvoorwaarden en een nationaal en Europees gelijk speelveld. Concreet doet het georganiseerde bedrijfsleven drie aanbevelingen richting de Rijksoverheid:

- Formuleer een publiek-private aanpak vastgelegd in een consistente meerjarige visie. Vanuit deze visie kan een ondersteunend regelgevingskader worden ontwikkeld, om tegemoet te komen aan de behoefte aan een koersvaste overheid, die bijdraagt aan een gelijk speelveld voor ondernemers. Zo kan de overheid meer erkenning geven aan ondernemers die duurzaam leiderschap tonen en kan er een actief stimulerend beleid worden gevoerd, zoals het vereenvoudigen van vergunningsprocedures.
- Zorg voor hulp aan bedrijven bij het vertalen van ambities naar concrete doelstellingen, ook op de sociale SDG's. Mede door het *Corporate Sustainable Reporting Directive* zullen veel meer bedrijven aan de slag gaan met de hoe-vraag en is er behoefte aan tools die hierbij helpen.
- De diverse bedrijvennetwerken kunnen bijdragen aan een meer collectieve impact en het versnellen van de inzet van bedrijven op de SDG's. Daarbij is het noodzaak om de slagkracht van succesvolle initiatieven te vergroten, hetgeen een grotere convergentie tussen de diverse initiatieven vereist.

DEEL E: MAATSCHAPPELIJK MIDDENVELD

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van Partos i.s.m. SDG Nederland.

Het maatschappelijk middenveld is stevig geworteld in alle lagen van de bevolking en vervult een belangrijke rol in het behalen van de SDG's, in Nederland en wereldwijd. Maatschappelijke organisaties zetten zich overal ter wereld in voor armoedebestrijding, opbouw van de rechtsstaat, de strijd tegen klimaatverandering en gelijke kansen voor iedereen. Naast het uitvoeren van projecten heeft het middenveld ook een signalerende rol. Nu de 2030 Agenda halverwege is, roept het overheden en bedrijfsleven ertoe op om hun bijdrage aan de grote uitdagingen van deze tijd te versnellen en te vergroten.

Een grote zorg van het maatschappelijk middenveld is de groeiende kansenongelijkheid, zowel nationaal als mondiaal. In Nederland zorgen verschillende factoren zoals inflatie en een overspannen woningmarkt, maar ook sociale status en genderongelijkheid voor een steeds grotere sociaaleconomische kloof. Het onlangs verschenen rapport 'Eigentijdse Ongelijkheid' van het SCP bevestigt dit.¹ Kansenongelijkheid raakt niet alleen de sociale SDG's, maar ook veel van de groene doelen. De gevolgen zijn voor veel mensen direct voelbaar, wat het draagvlak voor maatregelen voor verduurzaming in Nederland ondermijnt. Ook het draagvlak voor ontwikkelingssamenwerking komt hierdoor onder druk te staan, terwijl ongelijkheid internationaal juist toeneemt en vraagt om een krachtig antwoord gezien de stagnatie of zelfs achteruitgang op de SDG's in veel landen.

Om meer inzicht te krijgen m.b.t. de reflecties van het maatschappelijk middenveld op de SDG voortgang is evenals in voorgaande jaren een enquête uitgezet. Daarnaast heeft SDG Nederland een inhoudelijke bijdrage geleverd aan dit hoofdstuk. Uit de enquête ontstaat een vrij eenduidig beeld: maatschappelijke organisaties spannen zich in voor het behalen van de SDG's, maar maken zich tegelijkertijd grote zorgen over de voortgang en in sommige gevallen zelfs stagnatie of achteruitgang ervan. In dit hoofdstuk leggen we de focus op drie trends, te weten: (1) veranderende context door de oorlog in Oekraïne (2) de zorgen over mondiale arbeids- en mensenrechten en (3) de groeiende aandacht en bezorgdheid over het klimaat. Het hoofdstuk sluit af met een viertal aanbevelingen.

SDG Action Days

De belangstelling in Nederland voor de SDG's als integrale agenda voor een duurzame toekomst is het afgelopen jaar verder toegenomen. Sprekend voorbeeld hiervan zijn de SDG Action Days rondom 25 september met een uitgebreid lokaal programma. Een weekend lang organiseerden lokale maatschappelijke organisaties en burgerinitiatieven van Maastricht tot Groningen evenementen, festivals en lezingen rondom de doelen. Daarmee werden duizenden mensen bereikt.



SDG Action Day 2022. Foto: SDG Nederland

1. Veranderende context: oorlog in Oekraïne

Het maatschappelijk middenveld geeft aan dat de negatieve gevolgen van de oorlog in Oekraïne een belangrijke bedreiging vormen voor het behalen van de SDG's. In Nederland zijn hierdoor de energieprijzen flink gestegen, wat geleid heeft tot hoge inflatiecijfers. Ondanks het door de overheid ingestelde prijsplafond, is de armoede in Nederland toegenomen (SDG 1), energie niet altijd voor iedereen betaalbaar (SDG 7) en neemt ongelijkheid toe (SDG 10) zoals ook blijkt uit het eerder genoemde SCP-rapport. Ook wereldwijd, met name in het mondiale Zuiden, is er op veel SDG's sprake van stagnatie of zelfs achteruitgang als gevolg van deze oorlog. Dit is het meest concreet zichtbaar in de stijgende mondiale voedselprijzen. Hoewel een deel van die stijging (mede) wordt veroorzaakt door speculanten op de graanmarkt, zorgt het verminderde aanbod op de voedselmarkt voor hogere prijzen. Aangezien toegang tot gezond en veilig voedsel cruciaal is voor menselijk welzijn, hebben de stijgende voedselprijzen een negatief effect op

¹ Eigentijdse Ongelijkheid, Sociaal en Cultureel Planbureau (SCP), (2023).

met name SDG 1 (geen armoede), SDG 2 (geen honger) en SDG 3 (goede gezondheid en welzijn).

Daarnaast is er sprake van een verschuiving in de inspanningen en middelen voor het wereldwijd behalen van de SDG's. Doordat noodhulporganisaties hulp bieden in Oekraïne, kunnen diezelfde middelen niet worden ingezet in andere landen. Ook de media-aandacht verschuift. De gemiddelde Nederlander is betrokken bij het leed van de Oekraïners, maar tegelijkertijd kan de aandacht voor de (objectief soms nog slechtere) omstandigheden van mensen in andere landen afnemen. Hierdoor kan het moeilijker worden om de benodigde financiering te krijgen voor het aanpakken van problemen in die landen.

Bestaanszekerheid van kleinschalige boeren

Met het oog op toenemende voedseltekorten zetten ontwikkelingsorganisaties zich in om de bestaanszekerheid van kleinschalige boeren wereldwijd te verbeteren. Zo biedt ontwikkelingsorganisatie Heifer in Malawi ondersteuning aan 14.000 boeren op het gebied van klimaatslimme landbouw, bedrijfsvoering, het diversifiëren van inkomen en de ontwikkeling van goed functionerende coöperaties. Daarmee wordt gewerkt aan SDG 1 (geen armoede), SDG 2 (geen honger) en SDG 13 (klimaatactie). In Oeganda, Laos, Peru en elders stelt Oxfam Novib lokale boeren in staat om zelfzaden- en gewassensoorten te ontwikkelen en te verhandelen. Dat draagt onder andere bij aan SDG 2 (geen honger) en SDG 15 (leven op het land).

Door de oorlog op het Europese continent is het belang van democratie, mensenrechten en rechtstaat (SDG 16) weer hoog op de agenda komen te staan. Het maatschappelijk middenveld merkt hierbij op dat deze strijd tussen democratie en autocratie of dictatuur niet alleen in Oekraïne wordt uitgevochten, maar dat er ook een waardenstrijd plaatsvindt in vele landen in Afrika, Azië en Latijns-Amerika.

2. Arbeids- en mensenrechten

De SDG's zijn afspraken tussen overheden, gemaakt in VN-verband. Daarmee zijn nationale overheden in de eerste plaats verantwoordelijk voor de geconstateerde stagnatie en achteruitgang op de SDG's. Verschillende organisaties benadrukken daarom de noodzakelijke stimulerende rol van de Nederlandse Rijksoverheid. Termen als voorttrekkersrol, regie en eindverantwoordelijk komen in de reacties op de enquête hierbij vaak terug. Het maatschappelijk middenveld wijst tevens op het belang van meer beleidscoherentie tussen betrokken ministeries en de noodzaak van een interministeriële en intersectorale benadering voor het Behalen van de SDG's.



Work and Respect programme Bron: Liliane Fonds

Ook andere sectoren dragen bij aan of belemmeren juist het behalen van de doelen. Maatschappelijke organisaties wijzen dit jaar specifiek naar de rol van het bedrijfsleven. Een ruime meerderheid (83,3%) van de respondenten vindt dat het bedrijfsleven zich verre van voldoende inspannt om de SDG's in Nederland en in ontwikkelingslanden te behalen. Uit de toelichting blijkt dat met name het vervuilende gehalte van veel industrieën en de gebrekkige arbeidsrechten in toeleveringsketens (juist ook als het gaat om grondstoffen voor de energietransitie) een doorn in het oog zijn van veel organisaties. Zo is een leefbaar loon vaak buiten bereik en komt kinderarbeid geregeld voor, waardoor SDG 8 (waardig werk en economische groei) mondiaal ernstig onder druk staat. Ook Nederlandse bedrijven kunnen hier meer aan doen.

Omdat veel ontwikkelingslanden aan het begin staan van de productie- en handelsketen die eindigt bij bedrijven en consumenten in Nederland, roept het maatschappelijk middenveld overheid en bedrijfsleven op tot invoering van robuuste wetgeving op het gebied van Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO). Maatschappelijke organisaties zijn blij dat in het coalitieakkoord nationale IMVO-wetgeving wordt aangekondigd en hopen op snelle invoering daarvan, mits dergelijke wetgeving voldoet aan de [OESO-richtlijnen](#) en andere internationale standaarden. Helaas wordt er vanuit het bedrijfsleven, het kabinet en verschillende Kamerfracties terughoudend gereageerd op de IMVO-initiatiefwet die in november is ingediend.

Gelukkig zijn er ook veel bedrijven die ambitieuze wetgeving juist verwelkomen, onder meer via [MVO Nederland](#). Immers, "wanneer de overheid IMVO-wetgeving serieus neemt en doorvoert, kunnen de individuele organisaties en bedrijven binnen lijnen van die wetgeving

vrij bewegen, maar gaat iedereen wel dezelfde kant op,” aldus één van de ondervraagde maatschappelijke organisaties. Het maatschappelijk middenveld verwacht dat IMVO-wetgeving veel zal bijdragen aan mondiale vooruitgang op SDG 8 (waardig werk en economische groei), SDG 12 (verantwoordelijk consumptie en productie) en SDG 13 (klimaatverandering). Ook schade aan natuur en milieu (SDG's 14 en 15) in productie- en handelsketens wordt met dergelijke wetgeving tegengegaan.

3. Klimaat, klimaat, klimaat!

Uit de enquête blijkt dat 54,2% van de ondervraagde maatschappelijke organisaties zich vooral zorgen maakt over het behalen van de klimaatdoelen (SDG 13). Meer dan in voorgaande jaren benadrukt het maatschappelijk middenveld de negatieve katalyserende werking van klimaatverandering op vrijwel alle andere SDG's. Het verminderen van ongelijkheid (SDG 10), schoon water en sanitair (SDG 6), betaalbare en duurzame energie (SDG 7), leven in het water (SDG 14) en leven op het land (SDG 15) worden allen geraakt door de opwarming van de aarde. Zowel in ontwikkelingslanden als in Nederland zijn het de meest achtergestelde mensen die de meeste gevolgen van klimaatverandering ondervinden, terwijl ze er het minst aan hebben bijgedragen. Deze groep wordt kwetsbaarder en neemt toe in omvang.²

Wereldwijd maakt een groeiende groep burgers zich ernstig zorgen over het klimaat. Zij realiseren zich dat er op korte termijn grote veranderingen nodig zijn om de aarde leefbaar te houden. Verenigd in actiegroepen en burgerberaden roepen zij overheden, bedrijven en anderen op om zich in te spannen voor meer klimaatactie en -rechtvaardigheid. Bekende uitingen daarvan in het afgelopen jaar in Nederland waren de klimaatprotesten van o.a. *Extinction Rebellion* voor het afschaffen van fossiele subsidies, waarbij ook veel andere maatschappelijke organisaties aansloten.

Het maatschappelijk middenveld noemt de klimaatambities van de regering waardevol, maar is erg kritisch op de uitvoering. De doelen worden steeds niet gehaald, met forse negatieve impact voor met name ontwikkelingslanden. De enige uitzondering hierop was de gedaalde uitstoot van broeikasgassen waarmee het Urgenda-doel werd gehaald. Dat was echter een bijeffect van de energiecrisis.³ Maatschappelijke organisaties doen daarom [de herhaalde oproep](#) aan de Rijksoverheid om de noodzakelijke grote stappen te zetten in de richting van meer beleidscoherentie voor ontwikkeling, waarbij Nederlands beleid en

(economische) activiteiten geen negatieve effecten hebben op ontwikkelingslanden. Die zijn momenteel namelijk enorm: Nederland staat op plek 160 (van 163) op de [SDG-spillover index](#), die toont in hoeverre een land andere landen hindert in het behalen van de SDG's. Dit betekent dat de Nederlandse klimaat-, land- en watervoetafdruk zo snel mogelijk substantieel moet worden verkleind.

Ook de SDG-toets kan een positieve bijdrage leveren aan eerlijker klimaatbeleid. Met deze verplichte toets moeten beleidsmakers vooraf inzichtelijk maken welke gevolgen nieuw (binnenlands) beleid o.a. heeft voor [ontwikkelingslanden](#) en [gendergelijkheid](#). Door goede toepassing van de SDG-toets kan ook duidelijk worden in hoeverre Nederlands (klimaat)beleid daadwerkelijk helpt om de negatieve gevolgen van klimaatverandering voor ontwikkelingslanden te verminderen. Als gevolg van het veranderende klimaat kampen deze landen namelijk nu al met grootschalige overstromingen, droogte en andere problemen. Verschillende respondenten geven aan dat de overheid de SDG-toets consistentener moet uitvoeren en relevante beleidsafwegingen inzichtelijk moet maken in de communicatie aan het parlement. Te hopen is dat dit met de overgang van het Integraal Afwegingskader (IAK) naar het [Beleidskompas](#) verbetert. Maatschappelijke organisaties zullen hierop toezien.

4. Aanbevelingen

Om de geconstateerde mondiale achteruitgang op de SDG's te stoppen en de stijgende lijn van voorbije jaren weer op te pakken doet het maatschappelijk middenveld doet de volgende aanbevelingen richting de het kabinet:

- Voer ambitieuze nationale IMVO-wetgeving in die voldoet aan de OESO-richtlijnen en andere internationale standaarden. Onder meer op het gebied van SDG's 8, 12 en 13 kan dergelijke wetgeving voor de broodnodige verandering zorgen.
- Neem verantwoordelijkheid voor het terugdringen van klimaatverandering door tijdige en adequate uitvoering van eerder gemaakte klimaatafspraken. Nederland heeft leiderschap getoond door de Glasgow-verklaring te ondertekenen, waarmee toegezegd werd om te stoppen met fossiele exportsteun. Ook kwam het kabinet met een ambitieus Actieplan Beleidscoherentie voor Ontwikkeling, waarin wordt ingezet op verkleining van onze wereldwijde voetafdruk. Nu komt het aan op de daadwerkelijke uitvoering van deze toezeggingen en het stoppen met uitzonderingen en inconsistent beleid, zoals fossiele miljardensubsidies.
- Zorg voor correcte en transparante toepassing van de SDG-toets door alle ministeries. Door hierop actief te rapporteren richting het parlement wordt inzichtelijk welke effecten nieuw beleid mogelijk zal hebben,

² Summary for Policy Makers p. 12-13, IPCC (2022)

³ 'Uitstoot broeikasgassen 9% lager in 2022', CBS (2023)

bijvoorbeeld op mensen in ontwikkelingslanden en op gendergelijkheid.

- Heroriënteer op ons huidige economische model en verken alternatieven. Steeds meer maatschappelijke organisaties, wetenschappers en bewegingen zetten vraagtekens bij de noodzaak van oneindige groei. De maatschappelijke en politieke belangstelling voor brede welvaart en welzijnseconomie is een hoopvolle ontwikkeling. In die discussies moet niet alleen oog zijn voor het welzijn van huidige en toekomstige generaties hier in Nederland, maar ook voor dat van mensen elders ter wereld.

DEEL F: KENNISINSTELLINGEN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van NWO-WOTRO in samenwerking met de MBO Raad, Vereniging Hogescholen (VH) en Universiteiten van Nederland (UNL).

De SDG's stonden ook in 2022 weer volop in de belangstelling van de Nederlandse kennissector. Onderwijsinstellingen ondernamen vele SDG-gerelateerde activiteiten en het wetenschappelijk onderzoek naar mondiale uitdagingen nam verder toe. Uit de SDG Barometer¹ blijkt echter dat slechts één op de vijf onderwijsinstellingen daadwerkelijk beleid heeft ontwikkeld om de SDG's te integreren in onderwijs en onderzoek. We zien dus talrijke initiatieven om bij te dragen aan de SDG's maar tegelijkertijd ontbreekt het de Nederlandse kennissector aan samenhangend beleid. Juist het SDG kader, waarin de interactie tussen de verschillende doelen centraal staat, vraagt om een brede gedeelde visie van kennisinstellingen. Dit hoofdstuk gaat dieper in op hoe mbo-scholen, hogescholen en universiteiten uitvoering geven aan de SDG-agenda, en beschrijft concrete ontwikkelingen die betrekking hebben op SDG 5 (gendergelijkheid), SDG 7 (betaalbare en duurzame energie) en SDG 13 (klimaatadaptatie).

1. Middelbaar beroepsonderwijs

Binnen het middelbare beroepsonderwijs (mbo) groeit de ambitie om duurzaamheid en de SDG's structureel in te bedden in het schoolbeleid. Daarvoor is actieve betrokkenheid van zowel studenten, docenten als bestuurders nodig. Er is een toename van het aantal ontwikkelde keuzevakken die aan duurzaamheid en de SDG's raken, maar deze zijn in een beperkt aantal opleidingen verankerd. Een aantal mbo-scholen doet jaarlijks onder de noemer [MBO Challenge](#) mee aan een competitie waarbij studententeams aan de slag gaan met casussen, bijvoorbeeld op het gebied van circulariteit en voedselverspilling.



Mbo-studenten opleiding Voeding & Kwaliteit slepen de prijs MBO Challenge Voedselverspilling 2022 in de wacht. Foto: Lentiz Life College.

Op 9 december 2022 vond het landelijke symposium [Duurzaam Denken & Doen](#) over duurzaamheid in het mbo plaats waarin onder andere *good practices* over het gebruik van duurzaamheid en de SDG's in het beroepsonderwijs werden uitgewisseld. Ook werd de [SustainaBul MBO](#) uitgereikt, die mbo-scholen rangschikt op de mate van duurzaamheid in onderwijs, praktijk, bedrijfsvoering en de integrale benadering daarvan. Het Koning Willem I College werd met het winnen van deze prijs uitgeroepen tot de duurzaamste mbo-school van Nederland.

Onderwijsinstellingen moeten ook in de bedrijfsvoering duurzaam functioneren. In het kader van het Klimaatakkoord is afgesproken dat sectoren met maatschappelijk vastgoed een routekaart opstellen over de manier waarop zij willen toewerken naar het terugdringen van gebouw-gebonden CO₂-uitstoot richting 2030 en 2050. De MBO Raad en Vereniging Hogescholen hebben beiden een routekaart opgesteld en de krachten gebundeld om tot een monitoringsinstrument te komen. Op basis van deze monitoring hebben alle mbo-scholen inzicht in hun energieverbruik en de daarmee samenhangende CO₂-emissie. De monitor geeft ook inzicht in de score van de eigen school ten opzichte van andere scholen en van het sectorgemiddelde. In 2023 zal een tweede monitoringsronde plaatsvinden.

¹ De SDG Barometer, uitgevoerd door Amsterdam School of International Business (Hogeschool van Amsterdam), Maastricht School of Management (Universiteit van Maastricht) en TIAS School for Business and Society (Universiteit Tilburg/Technische Universiteit Eindhoven) bevat informatie over de mate van de integratie van SDG's in Nederlandse organisaties en bedrijven.

Leren voor duurzame ontwikkeling

Het doel van de cooperatie Leren voor Morgen is om duurzaamheid in het dna van het onderwijs te verankeren. Dit gebeurt aan de hand van een integrale benadering waarbij de SDG's als raamwerk worden gebruikt, de zogenoemde [The Whole School Approach](#). Leren voor Morgen bracht in 2022 een [toolbox](#) uit voor onderwijsinstellingen die verder willen verduurzamen in het primair en voortgezet onderwijs, in het mbo-onderwijs en in het hoger onderwijs. Deze toolbox heeft als doel om de belangrijkste initiatieven te delen en alle verschillende duurzame thema's aan bod te laten komen. Daarnaast is de themapagina [Leren voor duurzame ontwikkeling](#) opgezet met lesmateriaal voor leerlingen om zich verder te ontwikkelen voor een duurzame toekomst.

2. Hoger beroepsonderwijs en praktijkgericht onderzoek

In 2022 hebben hogescholen flink ingezet op het verankeren van de SDG's in het onderwijs en onderzoek. Zo kende [SDGs On Stage](#), de stagebank voor duurzame stages met impact een doorstart en namen hogescholen deel aan de [SustainaBul](#) en de [SDG Challenge](#). De SustainaBul 2022 voor hogescholen werd gewonnen door Van Hall Larenstein. Tijdens de SDG Challenge werkten interdisciplinaire teams vanuit verschillende hogescholen samen aan SDG-gerelateerde opdrachten van bedrijven en organisaties. Ook op het jaarlijkse congres van de Vereniging Hogescholen (VH) is er veel aandacht geweest voor duurzaamheid en de SDG's en de wijze waarop hogescholen en studenten hieraan kunnen bijdragen. In het rapport van de Commissie Positionering Hoger Beroepsonderwijs² wordt expliciet aandacht besteed aan duurzame ontwikkeling. Het rapport schetst grote transities in de samenleving die vragen om een sterk hoger beroepsonderwijs. Volgens het rapport zijn er steeds meer hbo opgeleide professionals nodig om te werken aan grote maatschappelijke opgaven op het gebied van klimaat, energietransitie, gezondheidszorg en digitalisering.



Uitreiking SustainaBul Hoger Onderwijs 2022 aan Van Hall Larenstein.
Foto: Studenten voor Morgen.

² Focus op professie – Rapport Commissie Positionering Hoger Beroepsonderwijs, Vereniging Hogescholen (2022).

Hogescholen leveren via hun onderwijs een bijdrage aan de ontwikkeling van een duurzame samenleving door met studenten te werken aan de daarvoor noodzakelijke vaardigheden en competenties. Aan de hand van de SDG's worden beroepsprofielen voor het nieuwe studiejaar 2023/2024 geactualiseerd en het curriculum zo nodig vernieuwd. Het hoger economisch onderwijs, de grootste sector in het hbo, heeft gewerkt aan het inclusiever, duurzamer en toekomstbestendiger maken van de curricula. Tijdens de Week van het Economieonderwijs kregen verschillende initiatieven een podium, zoals de [Purpose Economy E-course](#) van de Hogeschool Rotterdam. VH heeft een rol in het samenbrengen van verschillende partners en maakt namens de sector deel uit van de SDG Nederland stuurgroep. Vanuit VH wordt ook in de verschillende sectorplannen³ veel aandacht besteed aan de SDG's zoals bij het economisch onderwijs en de sector Agro & Food.

Tenslotte vormen de SDG's en thema's als duurzaamheid en inclusiviteit steeds vaker de basis voor instellingsstrategieën van hogescholen. Aan het begin van dit hoofdstuk constateerden we dat een brede samenhangende visie op de SDG's vaak nog ontbrak. In de instellingsplannen van enkele hogescholen staan echter onderwerpen als duurzaamheid, inclusiviteit en maatschappelijke impact steeds meer centraal.⁴

3. Wetenschappelijk onderwijs en onderzoek

Bij de Nederlandse universiteiten zien we opnieuw een focus op de verdere inbedding van duurzaamheid en de SDG's in het onderwijs en onderzoek. Veelal gebeurt dit door inzichtelijk te maken welke vakken of welk onderzoek gelinkt kan worden aan welke SDG's. Het transparant maken van deze relatie zien we bijvoorbeeld terug in de SDG overzichten van [onderwijs](#) en [onderzoek](#) aan de TU Eindhoven. Thema's als duurzaamheid en inclusiviteit vormen ook frequenter de basis voor nieuwe interdisciplinaire vakken of zelfs volledige opleidingen. We zien deze thema's ook terugkomen in het postacademische aanbod, zoals het Young Leadership for Sustainability programma ([RU](#)) of het Sustainability Leadership Programme ([TIAS](#)). Alle duurzame studies en minoren aan de hogescholen en universiteiten zijn gebundeld op de site [duurzamestudies.nl](#).

In het wetenschappelijke onderzoek aan de Nederlandse universiteiten zijn de mondiale uitdagingen van de SDG's al

³ In de sectorplannen beschrijven de opleidingen in een bepaalde hbo-sector (zoals gezondheidszorg, betatechniek, onderwijs, economie) hun gezamenlijke koers en ambities.

⁴ Zie bijvoorbeeld de recente instellingsplannen van [de Haagse Hogeschool](#), de [Hogeschool van Amsterdam](#), [Hogeschool van Hall Larenstein](#) en [Fontys](#).

langer onderwerp van onderzoek. We zien bij universiteiten veel beweging als het gaat om het verbinden van verschillende onderzoekers en de erkenning dat mondiale uitdagingen interdisciplinair van aard zijn en vragen om samenwerking tussen verschillende delen van de universiteit. Zo ontwikkelt de Universiteit Leiden interdisciplinaire onderzoeksprogramma's zoals [Liveable Planet](#), heeft de Radboud Universiteit een virtueel centrum voor [Sustainability Challenges](#) en creëerde University Tilburg [Academische Werkplaatsen voor brede welvaart](#).

Studenten komen in hun onderwijs dus steeds gemakkelijker in contact thema's als duurzaamheid, inclusie en de SDG's als overkoepeling. Zij kunnen daarnaast ook zelf actief worden bij de *Green Offices* van kennisinstellingen. Een *Green Office* is een platform voor duurzaamheid dat door studenten wordt opgestart en gerund, met ondersteuning van personeel van de universiteit of hogeschool. Het primaire doel is om ervoor te zorgen dat de instelling in al haar facetten verduurzaamt. Aan de Universiteit Utrecht zijn daarnaast ook *Green Teams* opgezet die duurzaamheid proberen te bevorderen op faculteitsniveau. Deze teams brengen de mate van duurzaamheid op hun faculteit in kaart, zoeken samen naar oplossingen en initiëren projecten.

Volgens het *SDG Dashboard* van de gezamenlijke universiteiten in Nederland is de wetenschappelijke bijdrage aan de SDG's de afgelopen jaren toegenomen. Daarbij wordt gewezen op de progressieve aandacht van universiteiten voor maatschappelijke en duurzaamheidsvraagstukken. Volgens de *Steering Research and Innovation for Global Goals* studie, een mondiaal onderzoek naar het verband tussen wetenschap, technologie en innovatie (WTI) en de SDG's, is er echter nog steeds sprake van een mismatch tussen WTI en de SDG's. Die mismatch wordt mede veroorzaakt doordat het mondiale onderzoek overwegend wordt uitgevoerd in hoge inkomenslanden, zonder daarbij de lage inkomenslanden (waar de SDG's het meest urgent zijn), te betrekken. Het rapport pleit dan ook voor meer investeringen in SDG onderzoek en innovatie, met name in en mét lage inkomenslanden.

In september 2023 verschijnt het tweede wetenschappelijke [Global Sustainable Development Report](#). Dit rapport zal voortbouwen op het vorige rapport uit 2019 en wil met wetenschappelijk bewijs besluitvormers ondersteunen bij het versnellen van de noodzakelijke transformaties.

4. SDG's uitgelicht

SDG 5 (gendergelijkheid) in het hoger onderwijs

Volgens de [monitor Vrouwelijke Hoogleraren 2022](#), was eind 2021 het gemiddelde percentage vrouwelijke hoogleraren aan de universiteiten in Nederland 26,7%. Dat is een stijging van 1,0 procentpunt ten opzichte van eind 2020, toen het gemiddelde percentage 25,7% bedroeg. Het groeipercentage van 2022 is het laagste percentage in de afgelopen 5 jaar; op deze snelheid zal er geen gendergelijkheid in 2030 zijn. Daartegenover stond een sterker dan gemiddelde groei in het aantal vrouwelijke universitair hoofddocenten. Het percentage steeg van 30,4% naar 32,4%. Maar, ook dit betekent dat we niet op koers liggen om SDG 5 te behalen.

Bij de studenten zien we een omgekeerde trend. Volgens [CBS data](#) volgen sinds het studiejaar 2006/2007 meer vrouwen dan mannen een universitaire opleiding. Voor het hbo lag dat omslagpunt al in 1997/1998. In het afgelopen jaar zien we een sterke groei in het verschil tussen de deelname van mannen en vrouwen aan het hoger onderwijs. In het jaar 2021/2022 studeerden er in het hbo en het universitaire onderwijs bijna 50.000 meer vrouwen dan mannen (393.300 mannen en 442.900 vrouwen, resp. 47 en 53% van het totaal aantal studenten). Vijf jaar eerder was dat verschil in het hoger onderwijs ongeveer 20.000 studenten. Dit is overigens een trend die in alle OESO landen gezien wordt.⁵

SDG 7 (duurzame energie) op de campus

Wellicht geholpen door de stijgende brandstofprijzen, geven veel onderwijsinstellingen aan dat men op hun campussen een aanzienlijke CO₂ reductie wil bewerkstelligen. Voor het mbo en het hbo zijn door de koepelorganisaties routekaarten ontwikkeld om tot de geplande reductie te komen. In de universitaire sector worden de ambities vaker per instelling geformuleerd. Sommige willen in 2024 al CO₂ neutraal zijn, anderen in 2030 of later. Steeds vaker zien we dat instellingen daarom ook proberen om zelf energie op te wekken, bijvoorbeeld door het plaatsen van zonnepanelen, het investeren in zonneparken of door het gebruik van restwarmte van datacenters.

Studenten en docenten lieten zich in 2022 duidelijk horen over SDG's 7 (duurzame energie) en SDG 13 (klimaatactie) op de Nederlandse campussen. Zij kwamen in actie tegen de banden van hun universiteiten met bedrijven in de fossiele sector. In Amsterdam en Rotterdam bijvoorbeeld, eisten de studenten van hun besturen dat alle banden met deze sector worden verbroken. Bij sommige onderzoekers leidde dit juist tot een tegen-protest omdat zij van mening zijn dat de

⁵ [Education at a Glance 2022](#) Tabel A1.2, OECD (2022)

samenwerking met deze sector juist nodig is om tot duurzame oplossingen te komen.

SDG 13 (klimaatactie) in onderzoek

In 2022 is hard gewerkt aan de oprichting van het [Klimaatonderzoek Initiatief Nederland](#). KNAW en NWO hebben in 2022 een taskforce klimaatonderzoek in het leven geroepen, bestaande uit 23 wetenschappers van Nederlandse universiteiten, hogescholen en andere kennisinstellingen. Dit tijdelijke adviesorgaan heeft een rapport uitgebracht over de oprichting van een nieuw netwerkinstituut voor wetenschapsbreed klimaatonderzoek. De taskforce heeft bekeken hoe Nederlandse klimaatonderzoekers uit alle vakgebieden hun krachten kunnen bundelen voor een gezamenlijke agenda voor integraal klimaatonderzoek en hoe bestaande kennis en kunde beter kan worden gestroomlijnd. In 2023 zullen een aantal onderzoeksprojecten starten als pilot, waaronder een spoor gericht op mondiale transities. Hierin zal ook aandacht zijn voor de samenwerking met maatschappelijke partijen en met ontwikkelingslanden.

DEEL G: JONGEREN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van de Nationale Jeugdraad (NJR).

In dit hoofdstuk kijken we terug op de nationale SDG voortgang van het afgelopen jaar vanuit het perspectief van jongeren. In de leeftijdsgroep tussen 12 en 30 jaar zijn er 3,8 miljoen jongeren in Nederland, waarvan een groot deel formeel vertegenwoordigd is in de achterban van NJR via 39 lidorganisaties. Voor dit hoofdstuk zijn het bestuur van NJR, de jongerenvertegenwoordigers en medewerkers van verschillende projecten geconsulteerd. Daarnaast is er een enquête naar de achterban van NJR gestuurd waaruit ruim 60 reacties zijn gekomen.

Jongeren zijn onmisbaar in het vormgeven van een duurzame en eerlijke toekomst, zij leven immers het langst in die toekomst en hebben vaak vernieuwende visies op hoe we een dergelijke toekomst kunnen vormgeven. Dit hoofdstuk geeft op een aantal thema's die jongeren zelf belangrijk vinden aanbevelingen aan het kabinet, beleidsmakers en andere stakeholders. Deze thema's zijn: bestaanszekerheid, mentale gezondheid, klimaat, maatschappelijke ontwikkelingen en betekenisvolle participatie.

1. Stapeling van crises

Jongeren maken zich zorgen om hun toekomst en hun bestaanszekerheid. De al precaire financiële situatie van jongeren is in 2022, onder meer door de hoge inflatie en het gebrek aan steunmaatregelen, verder verslechterd (SDG 1). Uit [onderzoek](#) blijkt dat 79% van de jongeren tussen de 18 en 25 financieel kwetsbaar of ongezond is. Ook op het gebied van wonen hebben jongeren financiële problemen: het is lastig om betaalbare huizen te vinden, zeker voor studenten en starters (SDG 11.1). Voor een gemiddelde starter is bijvoorbeeld maar [3,4% van de koopwoningen betaalbaar](#). Het Leger des Heils [schat](#) dat het aantal dakloze jongeren (18-22 jaar) met 50% is gestegen in 2022. In het onderwijs kampen jongeren met prestatiedruk, en zorgt het [lerarentekort](#) voor lesuitval, leerachterstanden en een gebrek aan persoonlijke begeleiding. De herinvoering van de basisbeurs in het hoger onderwijs is een positieve ontwikkeling, maar studentenorganisaties [geven hierbij wel aan](#) dat deze beurs voor veel studenten niet toereikend is om schuldenvrij te kunnen studeren (SDG 4.3). Hoewel dit nationale onderwerpen zijn, spelen ook internationale ontwikkelingen hier een rol in. Zo wakkerde de oorlog in Oekraïne in 2022 de inflatie verder aan, waardoor we nu zien dat de helft van de 18- tot 34-jarigen moeite heeft om

rond te komen.¹ Ook heeft het stikstofvraagstuk invloed op het aantal beschikbare woningen voor starters.

Bij al deze problemen is het belangrijk om te benadrukken dat er grote verschillen bestaan tussen groepen jongeren. Sommige jongeren hebben door hun omgeving veel meer kansen en privileges, terwijl anderen op een onevenredige manier geraakt worden (SDG 10). In de uitvoering van de aanbevelingen moet hier aandacht aan besteed worden. Aanbevelingen om de bestaanszekerheid van jongeren te verbeteren zijn daarom:

- Versterk de financiële positie van jongeren. Bijvoorbeeld via een hoger (jeugd)minimumloon en financiële steun met betrekking tot de inflatie. Een belangrijk aandachtspunt hierbij is de overgang van minderjarigheid naar volwassenheid;
- Investeer in betaalbare huisvesting voor studenten en starters;
- Verlaag de prestatiedruk in het onderwijs. Niet alleen door afschaffing van het bindend studieadvies maar breder, bijvoorbeeld door minder in te zetten op een toetscultuur, ook binnen het basis- en voortgezet onderwijs;
- Investeer extra in het onderwijs, zodat docenten de ruimte krijgen voor de ontwikkeling van al hun leerlingen en de opgelopen achterstanden door de coronapandemie.

2. Mentale gezondheid van jongeren onder druk

Door de stapeling van deze problemen staat ook de mentale gezondheid van jongeren verder onder druk. Ruim [een derde](#) van de mensen tussen de 12 en 25 jaar heeft psychische klachten (SDG 3.4). Zo kampen veel jongeren met stress door school of werk.² Ook hadden de coronamaatregelen nog invloed op de mentale gezondheid van jongeren: [Stichting 113 meldt](#) dat 45% van de jongeren voelde zich in 2022 'enigszins tot erg eenzaam' voelt. Het opheffen van de maatregelen had wel een positief effect op de sociale contacten van jongeren, maar het 'terugveereffect' was niet zo groot als verwacht. Het percentage jongeren dat denkt aan zelfdoding is in 2022 gestegen ten opzichte van 2021 naar 15%. Ook het aantal suïcides onder jongeren is gestegen (SDG 3.4). Verder merkt meer dan de helft van de jongeren uit onze achterban dat er

¹ [Rondkomen en betalingsproblemen p. 9, Nibud \(2022\)](#).

² [Gezondheid en Welzijn van Jongeren in Nederland, Universiteit Utrecht, Trimbos instituut, SCP, HBSC \(2021\)](#)

in hun omgeving meer alcohol en drugs worden gebruikt (SDG 3.5).

Jongeren vinden het goed om te zien dat er meer aandacht komt voor hun mentale gezondheid, zowel onder jongeren zelf, als in de samenleving en de politiek. De focus ligt hierbij nog vooral op bestrijden van de effecten, en het is nu tijd dat ook de oorzaken actief aangepakt worden.

Aanbevelingen om de druk op de mentale gezondheid te verlagen en preventief te werken aan mentale gezondheid en weerbaarheid van jongeren zijn daarom:

- Besteed aandacht aan de preventie van mentale ongezondheid. Zorg dat alle jongeren op school leren over mentale gezondheid, wat dat voor hen betekent en wat ze kunnen doen om die te versterken;
- Bied snelle en kwalitatief goede psychische zorg aan jongeren en bestrijd de wachtlijsten;
- Onderzoek hoe beleidskeuzes de druk op jongeren en hun bestaansonzekerheid vergroten, en wat de hiervan de gevolgen voor hun mentale gezondheid zijn.

3. Klimaat: hot & happening

In 2022 maakten jongeren zich grote zorgen over het klimaat en biodiversiteit (SDG's 13, 14 en 15): voor bijna 52% van de jongeren uit onze achterban zijn dit de thema's waar zij het meest bezorgd over zijn. Uit onderzoek blijkt zelfs dat ongeveer 80% van de jongeren zich minimaal lichte zorgen maakt over het klimaat.³ Dat is een van de grootste motivatiebronnen voor jongeren om zich in te zetten voor het klimaat.⁴ Zo ontstond in 2022 steeds heviger maatschappelijk debat en steeds verdergaande acties waarin jongeren een prominente plek innemen. Van het vastlijmen aan een talkshowtafel en het bezetten van de snelweg in Den Haag door klimaatactivisten, tot de stikstofprotesten waarin ook jonge boeren die vragen om een toekomstperspectief prominent aanwezig waren. Jongeren maken zich ernstig zorgen over of hun toekomst leefbaar is en voelen zich daardoor geroepen om actie te voeren. Jongerenorganisaties roepen op tot generatierechtvaardigheid en klimaatrechtvaardigheid, bijvoorbeeld via de lobby van [World's Youth for Climate Justice](#) voor een Advisory Opinion bij het Internationaal Gerechtshof in Den Haag, of de Jonge Klimaatbeweging via de [Jonge Klimaat Agenda 3.0](#).



Jongeren tijdens klimaatdemonstratie Bron: NJR

We zien dat het thema klimaat steeds vaker en heftiger gevoelens van angst en stress bij jongeren veroorzaakt omdat zij grote onzekerheid voelen over hun eigen toekomst en die van toekomstige generaties. Zo blijkt uit het [kwartaalonderzoek](#) van het RIVM dat 46% van de jongeren zich (heel) veel zorgen maakt om het klimaat. Aanbevelingen om samen met jongeren beleid te maken voor een duurzame toekomst zijn daarom:

- Zet volledig in op het behalen van niet meer dan 1.5 graad opwarming van de aarde;
- Plaats klimaatrechtvaardigheid als thema centraal in klimaatbeleid en klimaatonderhandelingen;
- Neem klimaatstress serieus. Zet in op mentale gezondheidszorg gespecialiseerd in klimaatangst, bijvoorbeeld door een klimaattelefoon waar jongeren die mentale klachten ervaren hierover terecht kunnen;
- Zorg dat in 2040 iedereen klimaatgeletterd wordt opgeleid en erken zo de rol van onderwijs binnen het realiseren van een duurzame toekomst.

4. Maatschappelijke trends

Jongeren geven aan dat een aantal positieve en negatieve maatschappelijke trends het afgelopen jaar belangrijk voor hen zijn geweest. 90% van de geconsulteerde jongeren ervaart maatschappelijke discussies steeds vaker als beladen.⁵ Dit komt door het gevoel van urgentie over thema's waar zij zich zorgen over maken, maar ook door

³ Veelbelovend - Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2021, pp. 117, SER (2022).

⁴ Invloed van jeugd op klimaatbeleid, p. 12, Stichting Alexander (2023).

⁵ 38% van de geconsulteerde jongeren uit onze achterban was het met deze stelling helemaal eens, 52% was het met deze stelling een beetje eens.

verschillen in belevingswerelden, tussen en binnen generaties. Bestaansonzekerheid, scherp politiek debat, (sociale) media⁶ en desinformatie voeden de polarisatie die onder jongeren, maar ook maatschappij-breed, wordt ervaren. 15% van de ondervraagde jongeren geeft aan zich het meeste zorgen te maken over polarisatie en *fake news*. Het [RIVM bevestigt](#) dit en meldt dat 33% van de jongeren zich (heel) veel zorgen maakt om de tegenstellingen tussen groepen in de samenleving. Intergenerationele dialoog en uitwisseling tussen verschillende groepen (jongeren) is nodig om leefwerelden met elkaar in contact te brengen en scheidslijnen te vervagen.⁷

Verder gaven de geraadpleegde jongeren aan dat meer aandacht voor racisme (SDG 10.2 en SDG 10.3), geïllustreerd door de [excuses](#) voor het slavernijverleden door de premier en de erkenning dat dit verleden doorwerkt in het heden, een positieve ontwikkeling van het afgelopen jaar was. Ondanks de toegenomen aandacht, maakt 23% van de ondervraagde jongeren zich (grote) zorgen over de thema's discriminatie, inclusie en mensenrechten. Discriminatie kan concrete invloed hebben op het leven van jongeren, bijvoorbeeld wanneer zij hierdoor niet worden aangenomen voor een stage of worden geweigerd door een huisbaas.⁸

2022 stond ook in het teken van verschillende onthullingen van (seksueel) [grensoverschrijdend gedrag](#) (SDG 5.2). In de media-industrie, maar ook in de sportwereld en de politiek. Onder andere de BOOS-uitzending van Tim Hofman maakte veel los: (seksueel) grensoverschrijdend gedrag is nog steeds een groot probleem in onze samenleving. Een ander voorbeeld is de 'hype' van *Hot Girl Summer*-lijsten. Deze lijsten zorgden voor een grote kans dat jongeren (met name jonge vrouwen) zich in grensoverschrijdende situaties begaven, druk ervoeren en achteraf spijt hadden.⁹ De stap om Mariëtte Hamer als regeringscommissaris seksueel en grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld aan te stellen zien jongeren uit onze achterban als een positieve ontwikkeling in het afgelopen jaar. Tegelijkertijd is er nog veel werk te verzetten om een cultuurverandering te bewerkstelligen.¹⁰ De subsidieregeling gender- en LHBTI+-gelijkheid 2022–2027 binnen OCW is hierin een positieve stap om genderstereotypes bespreekbaar te maken en in te

zetten op deze cultuurverandering.¹¹ Aanbevelingen om jongeren integraal te betrekken in oplossingen voor polarisatie en maatschappelijke uitdagingen zijn daarom:

- Stimuleer binnen het onderwijs aandacht voor de thema's desinformatie, polarisatie en de rol die sociale media hierin spelen;
- Besteed aandacht aan de manier waarop het slavernijverleden doorspeelt in de huidige samenleving en maak Ketikoti (1 juli) een officiële feestdag;
- Zorg voor een goede uitvoering van en toezicht op het Stagepact MBO om stagediscriminatie te voorkomen;
- Moderniseer seksuele vorming in het onderwijs op basis van behoeftes van jongeren. Neem seksuele en genderdiversiteit als uitgangspunt en besteed aandacht aan seksueel grensoverschrijdend gedrag en (gender) stereotypes;
- Betrek jongeren in de uitvoer en implementatie van het Nationale Actieprogramma Aanpak seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld.

5. Betekenisvolle participatie

De voorgaande paragrafen schetsen een beeld van jongeren die met veel problemen kampen. Dit betekent echter niet dat jongeren passief afwachten tot er oplossingen worden aangedragen. Veel jongeren zetten zich graag in voor en met hun leeftijdsgenoten en willen meepraten en meedenken over oplossingen. Dit gebeurt op veel manieren: via een jongerenraad in de lokale gemeentepolitiek, of via acties op school of de sportvereniging. Gelukkig komt er op steeds meer plekken binnen de overheid en de politiek aandacht voor het belang van jongerenparticipatie en een intergenerationele dialoog.



Nationaal Jeugddebat 2022

⁶ [Wat kun je doen aan polarisatie en radicalisering?](#), p. 37, NJi (2022).

⁷ [Jongeren en het zorgen voor hun morgen](#), p. 13; p. 25, SER (2022).

⁸ [Veelbelovend - Kansen en belemmeringen voor jongeren in 2021](#), p. 38-39; p. 58, SER (2022).

⁹ [Hot Girl Summer-lijsten: 'Grote kans dat meiden hiermee over grenzen gaan'](#), NOS (2022).

¹⁰ [Een jaar na BOOS over The Voice: Het is duidelijk genoeg](#), Rutgers (2023).

¹¹ Het is goed dat verschillende jongerenorganisaties onderdeel zijn van de allianties hierbinnen. Bijvoorbeeld met het project Jong Gelijk dat dit jaar wordt opgestart door onder andere Rutgers, Colored Collective, Plattelandjongeren en NJR.

Beleid moet met en voor jongeren gemaakt worden. Met jongeren omdat beleid beter wordt als jongeren integraal betrokken zijn bij alle fases van beleidsvorming. Om jongerenparticipatie echter betekenisvol te laten zijn, blijft het belangrijk om een diverse en representatieve groep jongeren bij beleidsprocessen te betrekken (SDG 16.7). Vaak blijft participatie beperkt tot jongeren die al maatschappelijk actief zijn en genoeg sociaal en economisch kapitaal hebben om te participeren. Kunnen meepraten is namelijk niet vanzelfsprekend voor veel jongeren: het kost vaak tijd, geld, en (mentale) ruimte.

Beleid moet ook gemaakt worden voor jongeren, met in gedachten het belang van jonge generaties nu en in de toekomst. Om dit om te zetten in concrete actie, moet de aangekondigde generatietoets breed geïmplementeerd worden en jongeren moeten een centrale plek krijgen in de implementatie en uitvoer hiervan. Aanbevelingen voor betere en betekenisvolle jongerenparticipatie zijn daarom:

- Ontwikkel een nationale, Rijksbrede, jeugdstrategie. Een jeugdstrategie, zo leren buurlanden als Duitsland ons, biedt een goede manier om samen met jongeren te zoeken naar problemen én oplossingen op de korte en lange termijn;
- Investeer structureel in het betrekken van jongeren in en uit Caribisch Nederland bij beleid. Er zijn nog te weinig structurele inspraakmogelijkheden voor jongeren uit Caribisch Nederland.
- Zet vaart achter de implementatie van de Generatietoets, en niet alleen op klimaatbeleid, maar al het beleid en niet alleen nationaal maar ook op EU en VN-niveau. Laat jongeren meedenken en meebeslissen in de uitvoering van de toets en geef ze een prominente plek in de uitvoering;
- Verlaag de stemleeftijd naar 16 en integreer dit met maatschappijleer en burgerschapsonderwijs. Experimenteer met verlaging van de kiesgerechtigde leeftijd bij de Europese verkiezingen in 2024.
- Leg het bestaan en belang van jongerenorganisaties wettelijk vast en versterk hun positie door middel van duurzame financiering.

Het afgelopen jaar was voor jongeren in Nederland een bewogen jaar, startend in een corona-lockdown, waarin zij stijgende onzekerheid ervaarden over basisbehoeftes als wonen (SDG 11.1), werken (SDG 8.5 en 8.6), en kunnen rondkomen (SDG 1). Grensoverschrijdende (geopolitieke) ontwikkelingen versterken deze opgestapelde crises. De inval van Rusland in Oekraïne, de stikstofcrisis, de biodiversiteitscrisis (SDG 14 en 15) en in het bijzonder de klimaatcrisis (SDG 13) spelen een grote rol in de levens van jongeren. Hierdoor staat de mentale gezondheid (SDG 3.4) van jongeren nog meer onder druk en tast het hun toekomstbeeld, vertrouwen, en welbevinden aan.

Desalniettemin willen jongeren graag betrokken worden en een betekenisvolle rol nemen in het oplossen van deze crises op een duurzame, gelijkwaardige manier.

DEEL H: MENSENRECHTEN

Opgesteld door en onder verantwoordelijkheid van het College voor de Rechten van de Mens (CRM).

Elk jaar kiest het CRM voor de bijdrage aan deze rapportage een specifieke SDG als insteek, dit jaar is dat SDG 1, armoede. Een urgent en groeiend probleem in Nederland. Door de stijgende inflatie en energiecrisis van het afgelopen jaar is dit nog meer naar de voorgrond gekomen. Organisaties luiden regelmatig de noodklok: artsenfederatie KNMG noemt armoede als oorzaak van gezondheidsproblemen, de Voedselbank ziet steeds meer mensen aankloppen en volgens het Nibud zit een groeiend aantal huishoudens financieel klem.¹ De cijfers uit de Monitor Brede Welvaart en SDG's 2022 zijn weinig hoopvol, een sterke afname van armoede is dan ook nog niet in zicht.² Het CPB verwacht zelfs dat armoede in het komende jaar zal toenemen.³ Ook uit eigen onderzoek van het CRM blijkt dat mensen in Nederland zich steeds meer zorgen maken om thema's die aan sociaaleconomische rechten raken, zoals bestaanszekerheid.⁴ De SDG's en de sociale en economische mensenrechten zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. In dit hoofdstuk gaat het CRM in op de wisselwerking tussen de verschillende SDG's en mensenrechten.

End poverty in all its forms, everywhere is de korte beschrijving van SDG 1. Bij het beëindigen van armoede wordt al snel gedacht dat de overheid ervoor moet zorgen dat mensen in ieder geval genoeg geld hebben om rond te kunnen komen. Maar armoede is niet alleen een financiële kwestie en bovendien raakt het verschillende groepen in de samenleving op andere manieren. Vrouwen leven bijvoorbeeld vaker in armoede dan mannen (SDG 5). Armoede kan ook als gevolg hebben dat mensen een minder goede gezondheid hebben, omdat zij een minder goede toegang hebben tot de zorg (SDG 3) en het vinden van geschikte huisvesting moeilijker is (SDG 11). De problemen die leven in armoede met zich meebrengt, hangen met elkaar samen en beïnvloeden elkaar. Om SDG 1 te kunnen behalen is aandacht voor de samenhang met andere SDG's essentieel.

SDG's zijn mensenrechten

De SDG's zijn onlosmakelijk verbonden met mensenrechten. Vooral met de sociale en economische mensenrechten is veel overlap. In de juridische status zit wel een verschil: de SDG's zijn niet bindend, terwijl mensenrechtenverdragen juist verplichtingen opleggen aan staten. Voorbeelden van sociale en economische rechten zijn het recht op een adequate levensstandaard, het recht op huisvesting en het recht op toegang tot gezondheidszorg. Sociale en economische rechten binden staten om zoveel mogelijk te doen om deze rechten te realiseren. Niet alle sociale en economische rechten kunnen in één keer volledig worden gerealiseerd, dit is een proces van voortdurende verbetering. Wel moeten staten in ieder geval de meest essentiële voorzieningen realiseren, zoals gezondheidszorg in noodgevallen. Verder hebben veel sociale en economische rechten ook directe verbanden met mensenrechten die onomstreden direct bindend zijn, zoals non-discriminatie. Inspanningen ten behoeve van het behalen van de SDG's zijn dus ook op verschillende manieren directe inspanningen voor het voldoen aan de mensenrechtelijke verplichtingen die op de Nederlandse overheid rusten.

1. Genderongelijkheid zorgt voor een groter risico op armoede

Uit eerder onderzoek van het SCP en het CBS blijkt dat vrouwen een groter risico lopen om in armoede te leven.⁵ Met name eenoudergezinnen waarbij een vrouw aan het hoofd staat hebben het lastig. Het aantal mensen in Nederland dat onder de armoedegrens zakt, stijgt en treft in de praktijk vrouwen vaker dan mannen. Het doel van SDG 5 is om gendergelijkheid voor alle vrouwen en meisjes te bereiken. Gendergelijkheid is daarnaast onderdeel van alle mensenrechtenverdragen.⁶

Eén van de belangrijkste redenen waarom vrouwen kwetsbaarder zijn voor armoede dan mannen, is dat zij vaker economisch onzelfstandig zijn. Uit de [Emancipatiemonitor](#) 2022 blijkt dat twee derde van alle vrouwen in 2021 economisch zelfstandig was, ten opzichte van 81 procent van de mannen. Dat vrouwen minder vaak economisch zelfstandig zijn, heeft te maken met genderstereotyperingen en genderrollen zowel op het werk als in de privésfeer. De ongelijke verdeling van onbetaald werk tussen mannen en vrouwen, zoals (mantel) zorgtaken en huistaken, zorgt er nog steeds voor dat vrouwen

¹ [Open brief KNMG](#) (februari 2023); [Voedselbanken Limburg luiden noodklok wegens explosieve groei](#), De Limburger (december 2022); en [Groeiend aantal huishoudens financieel klem](#), Nibud (juli 2022).

² [Monitor Brede Welvaart & SDG's 2022](#), CBS (mei 2022).

³ [Centraal Economisch Plan \(CEP\) 2023](#), CPB (maart 2023).

⁴ [Opinieonderzoek](#) naar de beleving van mensenrechten in Nederland, CRM (december 2022).

⁵ [Armoede in kaart, SCP \(2019\)](#). & [Armoede en sociale uitsluiting](#), CBS (2021).

⁶ Specifiek ten aanzien van sociaaleconomische rechten volgt uit artikel 3 en artikel 11 IVESCR dat vrouwen op eenzelfde adequate levensstandaard recht hebben als mannen.

vaker minder kunnen werken of zelfs stoppen met werken. Wanneer vrouwen minder werken of (tijdelijk) stoppen met werken, bouwen zij ook minder pensioen op. Ook ongelijke arbeidsparticipatie van vrouwen zorgt ervoor dat vrouwen financieel er minder goed voor staan dan mannen. Hierbij valt te denken aan beloningsverschillen, zwangerschapsdiscriminatie en het feit dat vrouwen vooralsnog minder kans maken op in- en doorstroom op de arbeidsmarkt. Vrouwen die financieel afhankelijk zijn van hun partner, zijn minder goed in staat om zelfstandig deel te nemen aan de samenleving. Bovendien ondervinden zij grotere financiële gevolgen dan hun partner wanneer zij uit elkaar gaan.



Voedselbank, Foto: Mediatheek Rijksoverheid

Aanbevelingen

Beleiden ten behoeve van armoedebestrijding moet voldoende rekening houden met de invloed van genderstereotyperingen en genderrollen op het risico voor vrouwen om in armoede te raken. Concreet kan dit via gelijke beloning, ondersteuning voor kinderopvang en het eerlijker verdelen (en erkennen) van onbetaald werk. Hierbij mogen de verschillen tussen groepen vrouwen niet uit het oog worden verloren, zoals vrouwen met een handicap, transvrouwen, vrouwen met een migratieachtergrond en vrouwen in Caribisch Nederland.

2. Armoede werpt drempels op voor toegang tot gezondheidszorg

Voor mensen die in Nederland in armoede leven is toegang tot goede gezondheidszorg niet altijd even vanzelfsprekend. Uit onderzoek van het College blijkt dat twee derde van de mensen die aangaven om moeilijk rond te kunnen komen, zich ook ernstig zorgen maken om hun recht op gezondheid.⁷

Het leven in armoede en een slechte gezondheid kunnen elkaar over en weer beïnvloeden.⁸ Door financiële

problemen hebben mensen vaker last van psychische en/of lichamelijke klachten. Andersom kunnen gezondheidsproblemen een negatieve invloed hebben op opleiding, werk en andere vormen van maatschappelijke participatie. Het is een proces dat zichzelf versterkt en waarbij oorzaak en gevolg door elkaar heen lopen. Aandacht voor de relatie tussen armoede en gezondheid is cruciaal bij het realiseren van gelijke toegang tot gezondheidszorg. De toegang tot (goede) gezondheidszorg is een belangrijk onderdeel van SDG 3 (subdoel 3.8). Toegang tot gezondheidszorg is ook verankerd in mensenrechtenverdragen en de Grondwet.⁹ Hierdoor is toegang tot gezondheidszorg zowel een SDG-doel als een mensenrechtelijke verplichting die op de Nederlandse overheid rust.

Hoewel Nederland een hoge kwaliteit van gezondheidszorg kent, is toegang tot deze zorg niet voor iedereen die in Nederland woont even vanzelfsprekend. Vanuit mensenrechtelijk perspectief zijn er drie knelpunten die de toegang tot gezondheidszorg voor mensen in armoede bemoeilijkt:

- (1) De fysieke toegankelijkheid. Niet alle zorgvoorzieningen en -instellingen zijn dicht bij huis. Om deze te kunnen bezoeken is daardoor soms vervoer nodig dat geld kost. Dit bemoeilijkt de fysieke toegankelijkheid.
- (2) De financiële toegankelijkheid. In Nederland zijn de zorgkosten in de afgelopen jaren sterk gestegen. Voor mensen die in armoede leven betekent dit dat zij een groter deel van hun inkomen kwijt zijn aan zorgkosten, wat grotere armoede tot gevolg heeft. Een ander gevolg is dat mensen zorg mijden of uitstellen om zo kosten te kunnen besparen. Bijvoorbeeld door niet meer naar de tandarts te gaan.¹⁰
- (3) De toegang tot voorlichting en informatie. Niet iedereen is even zelfredzaam en daar wordt vaak onvoldoende rekening mee gehouden.¹¹ Informatie is hierdoor niet voor iedereen even goed vindbaar, begrijpelijk en toepasbaar. Dit werpt een drempel op bij het vinden van de juiste zorg.

Aanbevelingen

De toegang tot gezondheidszorg moet zo min mogelijk worden bemoeilijkt. Een op mensenrechten gebaseerde integrale aanpak van armoede, waarin voldoende aandacht is voor de wisselwerking tussen armoede en gezondheid, is

⁹ Artikel 12 IVESCR, artikel 11 en 13 ESH, artikel 12 VN-Vrouwenverdrag, artikel 24 VN-kinderrechtenverdrag en artikel 22 Grondwet. Het CESCR beschreef in *General Comment no. 14. The right to the highest attainable standard of health* over de inhoud van het recht op gezondheid en de daaruit voortvloeiende overheidsverplichtingen zoals het faciliteren van goede toegang.

¹⁰ Kamerbrief over mondzorg jeugdigen, minima en kwetsbare ouderen (2022).

¹¹ *Iedereen op eigen kracht?*, College voor de Rechten van de Mens (2020).

⁷ *Opinieonderzoek* naar de beleving van mensenrechten in Nederland, College voor de Rechten van de Mens (2022).

⁸ *Factsheet Sociaaleconomische gezondheidsverschillen*, Pharos (2022).

nodig om dit te bereiken. Ook zijn meer preventieve maatregelen ter bevordering van de volksgezondheid nodig, zodat mensen niet meer vanwege gezondheidsproblemen (die kunnen worden voorkomen) in armoede kunnen raken. Dit kan onder andere door gezonde voeding voor mensen in armoede beter beschikbaar en toegankelijk te maken.

3. Niet voor iedereen een dak of thuis vanwege armoede

Huisvesting is één van de thema's waar Nederlanders zich veel zorgen over maken, bleek uit onderzoek van het CRM.¹² Dat is niet zonder reden, de toegang tot adequate huisvesting staat al lange tijd op onder druk door een groot tekort aan betaalbare woningen en de lange wachtlijsten voor sociale huurwoningen. Dak- en thuisloosheid ligt hierdoor op de loer.¹³

Mensen die in armoede leven worden harder geraakt door het tekort aan woningen. Betaalbare woningen zijn schaars, waardoor zij vaker een groot deel van hun inkomen kwijt zijn aan vaste woonlasten. Zij houden hierdoor weinig of zelfs geen geld over voor andere (basis)behoeften. Dit maakt deze groep mensen extra kwetsbaar voor dak- en thuisloosheid. Uit cijfers van het CBS blijkt dat het aantal daklozen tussen 2009 en 2019 meer dan verdubbeld is, inmiddels zou deze stijging tot stilstand zijn gekomen.¹⁴ Echter, deze cijfers van het CBS zijn mogelijk niet representatief en waarschijnlijk ligt daadwerkelijke aantal dak- en thuislozen hoger.¹⁵ In 2022 zag het Leger des Heils een grote stijging dakloosheid onder jongeren.¹⁶ Als mensen eenmaal dak- of thuisloos raken, is het vaak moeilijker hun leven weer op orde te krijgen en een woning te vinden.

Het garanderen van toegang voor iedereen tot adequate, veilige en betaalbare huisvesting, is niet alleen een belangrijk onderdeel van SDG 11 (subdoel 11.1). Het is ook een mensenrecht dat verankerd is in verschillende mensenrechtenverdragen en de Grondwet.¹⁷ Het recht op adequate huisvesting betekent niet per definitie dat iedereen recht heeft op een huis. Het betekent wel dat de overheid maatregelen moet nemen om toegang tot huisvesting te bevorderen en dakloosheid tegen te gaan. Het afgelopen decennium heeft de Nederlandse overheid

zich steeds minder ingezet op huisvesting en dakloosheid. Dit druiste in tegen de inspanningsverplichtingen die volgen uit het recht op adequate huisvesting. Zo concludeerde de Nationale ombudsman onlangs in een rapport dat de Nederlandse overheid nog te weinig doet om huisuitzettingen en dakloosheid te voorkomen.¹⁸

Inmiddels lijkt het tij wel wat te keren. Sinds 2022 heeft de Nederlandse overheid verschillende plannen gepresenteerd die als doel hebben meer betaalbare woningen te realiseren, waaronder een verplicht percentage sociale huurwoningen per gemeente.¹⁹ Het terugdringen van dakloosheid wordt nu genoemd als topprioriteit. In de nieuwe beleidsplannen wordt wonen omschreven als een grondrecht waarbij de overheid meer bescherming moet bieden.²⁰ Dit is een positieve ontwikkeling en moet ook samengaan met een mensenrechtelijke benadering. Dit draagt, onder andere, bij aan een betere analyse van de problemen, en de effecten die het beleid heeft op de huisvesting van met name, kwetsbare groepen.

Aanbeveling

Bij de plannen voor de lange én korte termijn moet voldoende oog zijn voor de wisselwerking die armoede heeft als het gaat om huisvesting en het risico op dak- en thuisloosheid, zeker nu het tekort aan betaalbare woningen voorlopig zal aanhouden. Dit vraagt om een integrale aanpak van armoede, waarin ook aandacht is voor de wisselwerking tussen armoede en huisvesting.

4. Conclusie

Het leven in armoede strekt verder dan alleen gevolgen voor de portemonnee. Dit hoofdstuk laat zien wat de wisselwerking is tussen armoede en gendergelijkheid, toegang tot gezondheidszorg en huisvesting. Wanneer SDG 1 onder druk staat, betekent het dus dat andere SDG's, zoals – maar niet gelimiteerd tot – 3, 5 en 11, óók onder druk staan. Het houdt ook in dat de mensenrechten die raken aan die SDG's nog onvoldoende worden gerealiseerd. Om SDG 1 te behalen zal armoede effectief moeten worden aangepakt. Dit kan alleen met oog voor alle facetten van armoede en vanuit een mensenrechtenperspectief. Mensenrechten geven richting aan de inhoud van het (te maken) beleid en aan het proces van het tot stand komen daarvan.²¹ Een integrale aanpak van armoede, waarbij mensenrechten en SDG's hand in hand gaan is dan ook cruciaal.

¹² [Opinieonderzoek Beleving van mensenrechten in Nederland](#), College voor de Rechten van de Mens (2022).

¹³ [Passende woningen voor iedereen](#), SER (2022).

¹⁴ [Aantal daklozen sinds 2009 meer dan verdubbeld](#), CBS (2019). & [Stijging van het aantal daklozen tot stilstand gekomen](#), CBS (2021).

¹⁵ [Dakloosheidscijfers roepen vragen op](#), Valente (2021).

¹⁶ [Leger des Heils ziet grote stijging dakloosheid jongeren](#), Leger des Heils (2022).

¹⁷ Artikel 22 Grondwet, artikel 31 ESH en artikel 11 lid 1 IVESCR.

¹⁸ [Als de overheid niet thuis geeft](#), Nationale ombudsman (2023).

¹⁹ [Wetsvoorstel Versterking regie volkshuisvesting](#), is in februari 2023 in consultatie gegaan.

²⁰ [Kamerbrief](#) over Staat van de Volkshuisvesting (2022).

²¹ Zie hierover ook Deel I van de [Jaarlijkse Rapportage Mensenrechten 2016](#), CRM (mei 2017).

ANNEX: SDG's in relevant beleid

In mei 2020 is toegezegd dat in beleidsstukken zal worden aangegeven aan welke SDG's het bijdraagt conform de motie Van den Hul.¹ Ook in het afgelopen jaar zijn er weer verschillende belangrijke beleidsinitiatieven tot stand gekomen die bijdragen aan de SDG's binnen Nederland. Onderstaand overzicht geeft aan welke overige grote SDG-relevante beleidsinitiatieven het afgelopen jaar zijn ingezet. In de tweede tabel wordt ook het (voor zover bekend) voorgenomen beleid aangegeven.

Tabel 1: Overzicht van SDG relevant beleid van het afgelopen jaar

Beleidsstuk	Doel	Partners	SDG-relevantie
BHOS beleidsnota 'Doen waar Nederland goed in is'	De hoofddoelen van het Nederlandse OS-beleid zijn: het aanpakken van de grondoorzaken van armoede, terreur, irreguliere migratie en klimaatverandering, en het bereiken van de SDG's. Nederland zet hierop in omdat dit goed is voor de stabiliteit en welvaart in de wereld, wat uiteindelijk ook weer in het belang is van Nederland. Het kabinet investeert daarom extra in ontwikkelingssamenwerking (ODA), met speciale aandacht voor een kleiner aantal urgente thema's waar Nederland goed in is.	BZ	Alle SDG's
Mondiale gezondheidsstrategie	De Nederlandse mondiale gezondheidsstrategie heeft als doel om gecoördineerd en doelgericht bij te dragen aan het verbeteren van de volksgezondheid wereldwijd, en daarmee ook in Nederland. De SDG's – en in het bijzonder SDG3 gericht op goede gezondheid en welzijn voor iedereen – vormen hierbij het uitgangspunt	BZ en VWS	SDG 3 en raakvlakken met andere relevante SDG's
Nationale grondstoffenstrategie: grondstoffen voor de grote transities	Met de nationale grondstoffenstrategie wordt ingezet op voldoende beschikbaarheid van kritieke mineralen en metalen, circulariteit, op het vinden van minder schaarse alternatieven en verkleinen van de impact op mens en milieu. Het doel van de nationale grondstoffenstrategie is om de leveringszekerheid van kritieke grondstoffen op middellange termijn te vergroten.	EZK, BZ, IenW	SDG 12 en raakvlakken met andere relevante SDG's
Kamerbrief over herziening actieplan beleidscoherentie voor ontwikkeling	In dit actieplan wordt er specifiek gekeken naar onderwerpen die ontwikkelingslanden kunnen helpen de SDG's te behalen en waarop Nederland een verschil kan maken.	BZ	Alle SDG's
Kamerbrief innovatie en impact	Onderzoek en innovatie zijn cruciaal voor de grote maatschappelijke uitdagingen van onze tijd en voor onze toekomstige welvaart in brede zin. Zonder innovatie is bijvoorbeeld een concurrerende, CO2-neutrale en circulaire economie ondenkbaar. Deze kamerbrief beschrijft de kabinetsinzet ter versterking van het innovatiebeleid, en legt de basis om de komende jaren vanuit een gezamenlijke ambitie nog beter samen te werken aan een florerend onderzoeks- en innovatiesystemen, om de valorisatie en maatschappelijke impact van kennis te vergroten.	EZK en OCW	SDG 9 en raakvlakken met SDG's 3, 4, 7, 8, 11, 12, 13, 17

¹ [Motie](#) van het lid Van den Hul c.s. over de koppeling van beleid en SDG's inzichtelijk maken (d.d. 28 november 2019)

Beleidsstuk	Doel	Partners	SDG-relevantie
Kamerbrief strategisch en groen industriebeleid	Deze brief bevat de visie en uitvoeringsagenda voor strategisch en groen industriebeleid van het kabinet. Met de industrie kan Nederland het verschil maken bij de grote transitie waar Nederland en de EU voor staan. De industrie speelt een sleutelrol in de verduurzaming van het energieverbruik en het circulair maken van het grondstofgebruik. En de industrie is de motor van onze innovatieve economie door het ontwikkelen en toepassen van digitale en andere sleuteltechnologieën. In dit kader zijn ook kamerbrieven over o.a. maatwerkenpak en verduurzaming industrie relevant.	EZK, BZ	SDG's 8, 9, 12, 13, en 17
Kamerbrief over actuele situatie energie-intensieve industrie vanwege sterke prijsstijgingen energie	De energie-intensieve industrie staat onder druk door de gestegen energieprijzen, daling van de vraag naar sommige industriële producten en de Amerikaanse Inflation Reduction Act. De geschatte ontwikkelingen vormen een risico voor de ambities van het strategische en groene industriebeleid van het kabinet. Deze brief geeft een eerste overzicht van de impact van bovengenoemde ontwikkelingen, gaat in op wat er verder onderzocht wordt om de problematiek beter te doorgronden, welke maatregelen het kabinet overweegt en welke afwegingen en uitgangspunten hierbij leidend moeten zijn.	EZK, BZ	SDG's 7, 8, 9
BMKB-Groen	De Borgstelling MKB-Kredieten Groen (BMKB-Groen) helpt ondernemers om hun onderneming te verduurzamen. Door te investeren in verduurzaming, verlagen mkb'ers hun vaak sterk gestegen energiekosten.	EZK	SDG's 7, 8, 9 en 11
Actieplan groene en digitale banen	Dit plan bevat een samenhangend pakket aan maatregelen om de krapte op de arbeidsmarkt aan te pakken, in sectoren met banen die belangrijk zijn voor de klimaat- en digitale transitie.	EZK, OCW, SZW, in samenwerking met werkgevers, werknemers, onderwijs en overheden	SDG's 4, 7, 8, 9
Strategische agenda voor het ondernemingsklimaat in Nederland	Bedrijven zijn enorm belangrijk voor het behalen van de grote transitie waar we als Nederland voor staan. Deze kamerbrief geeft de strategische agenda weer om het ondernemings- en vestigingsklimaat in Nederland te vernieuwen.	EZK	SDG's 8, 9
Wetsvoorstel wijziging klimaatwet	Aanpassing klimaatwet met aanscherping doelen naar ten minste 55% in 2030 en klimaatneutraliteit in 2050	EZK	SDG 13
Internationale Klimaatstrategie	Met de rijksbrede Internationale Klimaatstrategie beoogt Nederland ontwikkelingslanden te ondersteunen in de energietransitie en de klimaatveerbaarheid van deze landen te vergroten.	EZK en BZ, samen met LNV en IenW	SDG's 13, 2, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 12, 15 en 17
Landelijk Actieprogramma Netcongestie	Netcongestie vormt een grote uitdaging in de energietransitie en voortgang richting klimaatdoelen. Daarom is het kabinet in 2022 gekomen met het Landelijk Actieprogramma Netcongestie, waarin diverse partners samenwerken aan alle mogelijke manieren om meer ruimte op het stroomnet te creëren.	EZK, BZK, ACM, regionale overheden, netbeheerders en marktpartijen	SDG's 7, 13 en 17
Bijdragen aan Europese verordeningen (o.a. deze meest recente Kamerbrief over stand van zaken Fit for 55)	Nederland levert zijn bijdrage aan Europese doelen. Met de verordeningen en richtlijnen die onderdeel van zijn van het Europese Fit For 55 pakket, is het beleid gericht op 2030 ingevuld en is het duidelijker hoe dat beleid zich naar verwachting na 2030 verder zal ontwikkelen.	EZK	SDG 13

Beleidsstuk	Doel	Partners	SDG-relevantie
Strategie Digitale Economie	Digitalisering bepaalt de banen en dienstverlening van de toekomst en is onmisbaar in de klimaattransitie, vergrijzende samenleving en als oplossing voor allerlei maatschappelijke vraagstukken. In de Strategie Digitale Economie geeft het kabinet invulling aan haar visie op de digitale economie en worden de ambitie, doelstellingen en inzet voor de digitale economie uitgewerkt.	EZK	SDG's 4, 5, 8, 9 en 13
SOLVIT	SOLVIT helpt EU-burgers en -bedrijven die problemen ervaren met de toepassing van EU-regelgeving door autoriteiten in een andere lidstaat. SOLVIT werkt kosteloos, grotendeels online en snel. Daarmee levert SOLVIT een aan toegang tot juridische hulp voor iedereen en aan betere toepassing van regelgeving.	EZK, RVO	SDG 16
CE-markering	De CE-markering heeft twee doelen: het bevorderen van de vrije goederenhandel binnen de EER en harmonisatie van de wetgeving van de EER-landen voor productveiligheid en- gezondheid. In opdracht van EZK levert RVO informatie en bij vragen advies aan ondernemers die hun producten willen conformeren aan de EU-harmonisatiewetgeving over de CE-markering en de daaraan gerelateerde producteisen.	EZK, RVO	SDG's 3 en 12
Stroomlijnen en versnellen van procedures bij vergunningen voor zonne- en windenergie	Via de Europese Taskforce interne-markthandhaving (SMET) werkt EZK aan een voorstel voor het stroomlijnen van administratieve procedures bij vergunningen voor zonne- en windenergie. In de lopende onderhandelingen over de herziening van de Richtlijn hernieuwbare energie (RED) vraagt het kabinet ook aandacht voor het versnellen van vergunningsprocedures voor hernieuwbare energieprojecten. Nederland heeft reeds nationale maatregelen genomen om belemmeringen voor de uitrol van nieuwe wind- en zonne-energieprojecten, aan te pakken.	EZK, BZK, I&W	SDG 7
Emancipatienota	Versterken van de kansen en gelijke behandeling van groepen mensen voor wie dat niet altijd vanzelfsprekend is, met focus op vrouwen en lhbtq+ personen.	OCW	SDG 5 en raakvlakken met 3,4, 10, 11, 16 en 17
Herinvoering basisbeurs	Bijdragen aan het toegankelijk houden van het onderwijs.	OCW	SDG 4
Programma School en Omgeving in het funderend onderwijs / Rijke schooldag	Ieder kind de mogelijkheid geven zich in de volle breedte te ontwikkelen en zo gelijke kansen te bevorderen.	OCW	SDG's 4 en 10
Nationaal centrum voor wetenschapscommunicatie	Bouwen aan een gelijkwaardige dialoog tussen wetenschap en samenleving.	OCW	SDG's 4, 8, 9 en 16
Veiligheid van wetenschappers/ meldpunt platform Wetenschap- Veilig.nl	Academische vrijheid beschermen, wetenschappers de juiste hulp bieden bij bedreigingen.	KNAW, NWO, UNL ism OCW	SDG's 8, 9 en 16
Masterplan Basisvaardigheden	Zorgdragen dat leerlingen basisvaardigheden op het gebied van lezen, schrijven, rekenen, digitale geletterdheid en burgerschap in voldoende mate beheersen.	OCW	SDG 4
Beleidsbrief cultuur/De Kracht van Creativiteit	Versterken van de positie van cultuur in de samenleving, het benutten van de kracht van creativiteit voor maatschappelijke transities, bijdragen aan ontplooiing en het welzijn van mensen.	OCW	SDG's 1, 4, 5, 8, 9, 11 en 13
Feministisch Buitenlandbeleid	Wereldwijd bereiken van universele gelijkwaardigheid voor vrouwen, meisjes, lhbtq+.	BZ, OCW	SDG 5
Aanpak lerarentekort	Oplossingen vinden voor het tekort aan leraren.	OCW	SDG 4

Beleidsstuk	Doel	Partners	SDG-relevantie
Nationaal Actieprogramma Aanpak seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld	Doelen: 1) Tegengaan van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld. Het bij de wortels aanpakken van deze maatschappelijke problemen vereist een cultuurverandering. Dit vraagt bewustwording en het stimuleren van het maatschappelijke gesprek. 2) Beperken van de schade van seksueel grensoverschrijdend gedrag en seksueel geweld door het snel te signaleren en te stoppen, slachtoffers en hun omgeving steun en hulp te bieden en juist te handelen naar (vermoedelijke) plegers.	OCW en SZW, ism VWS, J&V, sociale partners en regeringscommissaris Mariëtte Hamer.	SDG 5
Verbeteraanpak passend onderwijs	Zorgdragen dat alle leerlingen, ook de meest kwetsbaren, onderwijs krijgen.	OCW	SDG 4
Leven lang ontwikkelen	Verdere versterking van de leer- en ontwikkelcultuur om zo een bijdrage te leveren aan een goed werkende, toekomstbestendige arbeidsmarkt waarin het vanzelfsprekend is dat mensen zich een leven lang blijven ontwikkelen (LLO).	OCW, SZW	SDG's 4 en 5
Excuses slavernijverleden	Tijdens het Herdenkingsjaar staat het Nederlands Koninkrijk stil bij deze pijnlijke geschiedenis. En bij hoe deze geschiedenis vandaag de dag nog een negatieve rol speelt in het leven van mensen. De Rijksoverheid ondersteunt initiatieven van of in samenwerking met de verschillende groepen en gemeenschappen met een relatie tot het slavernijverleden. Zo wordt het Herdenkingsjaar Slavernijverleden een jaar vanuit de samenleving zelf. In juni en juli 2023 wordt het jaar in het hele koninkrijk groots geopend, en in juli 2024 is de sluiting van het Herdenkingsjaar. De Rijksoverheid hoopt met dit herdenkingsjaar bij te dragen aan het blijvend vergroten van kennis en verbinding in de samenleving.	BZK, OCW	SDG 10
Nationaal programma tegen Discriminatie en Racisme	Het Nationaal Programma tegen discriminatie en racisme is onderdeel van de ingezette versterking van de landelijke aanpak om discriminatie en racisme in Nederland gericht te bestrijden. Het doel van het Nationaal Programma is om meer focus en samenhang aan te brengen in de aanpak. Een aanpak die nodig is; nog te veel mensen ervaren discriminatie of uitsluiting. Dit wil het kabinet aanpakken, omdat mensen zichzelf moeten kunnen zijn en niemand uitgesloten mag worden op grond van godsdienst, levensovertuiging, politieke gezindheid, ras, geslacht of op welke grond dan ook, zoals artikel 1 van de Grondwet beschrijft.	BZK	SDG 10
Startnotitie en Ontwikkeldocument Nationaal Programma Landelijk gebied (NPLG)	Stellen van indicatieve nationale doelen voor natuur, water en klimaatdoelen in het landelijk gebied conform internationale doelstellingen.	LNV, IenW en BZK zijn gezamenlijk opdrachtgever	SDG's 13, 14 en 15 en raakvlakken met SDG's 3, 6, 12
Kabinetsreactie Agenda Natuurinclusief	De Agenda Natuurinclusief heeft een tijdshorizon tot 2050 en beoogt de samenhang en integratie te vinden met andere inspanningen en maatschappelijke domeinen, wat moet leiden tot een meer natuurinclusieve samenleving. Daarmee wordt gewerkt aan het behalen van Europese en internationale doelen en afspraken over biodiversiteit en duurzame ontwikkeling.	Rijk, provincies, gemeenten, maatschappelijke organisaties en agrarische ondernemers	SDG's 2, 11, 12 en 15

Beleidsstuk	Doel	Partners	SDG-relevantie
Evaluatie voedselagenda 2016-2020 en het voedselbeleid (TK 31532, nr. 271)	In de brief worden de belangrijkste aspecten van de evaluatie van de voedselagenda uitgelicht en wordt aangegeven hoe het voedselbeleid op hoofdlijnen verder wordt vormgegeven. Dit beleid draagt bij aan een duurzamer voedingspatroon, een duurzamer voedselaanbod en het tegengaan van voedselverspilling.	Rijk, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven	SDG's 2, 12, 13 en 15
Actieplan voor groei van biologische productie en consumptie	Met dit actieplan wordt aangestuurd op een versnelling van de groei van het biologische landbouwareaal van 4% (in 2021), naar 15% in 2030. Dat betekent een groei van ca. 80.000 hectare nu naar ca. 300.000 hectare in 2030. Hiermee krijgt ook de kringlooplandbouw en de natuur-inclusieve landbouw een extra impuls. In het actieplan wordt met voorrang ingezet op het stimuleren van de afzetmogelijkheden. Om dit proces te versterken wordt samen met de sector een marktontwikkelprogramma opgezet. Hiermee gaat een impuls uit naar consumenten.	Rijk, maatschappelijke organisaties en agrarische ondernemers	SDG's 2, 12, 14 en 15
Programma Stikstofreductie en Natuurverbetering 2022-2035	Dit programma Stikstofreductie en Natuurverbetering (vanaf hier: het programma SN) is de motor in de bovengenoemde structurele stikstofaanpak: het voorziet in een uitvoeringsplicht voor maatregelen die opgenomen zijn in het structurele pakket maatregelen en versterkt de samenhang. Het programma SN is de plek waarin alle onderdelen van de structurele stikstofaanpak van het vorige kabinet (Rutte III) samenkomen. Het Rijk is verantwoordelijk voor generiek beleid om aan de landelijke en Europese doelen te voldoen. De provincies leveren daar een bijdrage aan in een gebiedsgerichte aanpak. Landelijk beleid én een gebiedsgerichte aanpak versterken elkaar.	Rijk, maatschappelijke organisaties en agrarische ondernemers	SDG's 2, 13, 14 en 15.
Convenant Energietransitie Glastuinbouw 2022-2030 (TK 32627, nr. 39)	Het convenant bevat diverse afspraken die bijdragen aan broeikasgasreductie in 2030. De ambitie voor 2040 is om zowel klimaatneutraal als economisch rendabel te zijn. Het convenant bevat het restemissiedoel voor 2030, voorlopig vastgesteld op 4,3 tot 4,8 Mton CO ₂ -equivalenten. Dit doel is ambitieus en 1,0 tot 0,5 Mton scherper ten opzichte van eerdere afspraken zoals het Coalitieakkoord. Het definitieve restemissiedoel wordt in het voorjaar van 2023 bepaald, wanneer een aantal nog ontbrekende maatregelen uitgewerkt zijn. Het convenant bevat de maatregelen en de inzet van de partijen om het beoogde doel te halen.	Overheid, Glastuinbouw Nederland en Greenports Nederland	SDG's 2, 13
Agenda Visserij	Hierin wordt aangegeven welke inzet is voorzien om bij te dragen aan het borgen van de voedselwinning uit zee en grote wateren. Deze agenda bouwt voort op de Kottervisie en het Noordzeeakkoord (Kamerstukken 29675 nr. 195 en 33450 nr. 68) waarmee wordt ingezet op een kleinere, meer duurzame en rendabele visserijsector. Daarnaast is in de agenda het opstellen van een Voedselvisie aangekondigd waarvoor in 2022 het traject is gestart.	Rijk en visserijsector	SDG's 2 en 14
Convenant Energietransitie Glastuinbouw 2022-2030 (TK 32627, nr. 39)	Het convenant bevat diverse afspraken die bijdragen aan broeikasgasreductie in 2030. De ambitie voor 2040 is om zowel klimaatneutraal als economisch rendabel te zijn. Het convenant bevat het restemissiedoel voor 2030, voorlopig vastgesteld op 4,3 tot 4,8 Mton CO ₂ -equivalenten. Dit doel is ambitieus en 1,0 tot 0,5 Mton scherper ten opzichte van eerdere afspraken zoals het Coalitieakkoord. Het definitieve restemissiedoel wordt in het voorjaar van 2023 bepaald, wanneer een aantal nog ontbrekende maatregelen uitgewerkt zijn. Het convenant bevat de maatregelen en de inzet van de partijen om het beoogde doel te halen.	Overheid, Glastuinbouw Nederland en Greenports Nederland	SDG's 2, 13

Beleidsstuk	Doel	Partners	SDG-relevantie
Agenda Visserij	Hierin wordt aangegeven welke inzet is voorzien om bij te dragen aan het borgen van de voedselwinning uit zee en grote wateren. Deze agenda bouwt voort op de Kottervisie en het Noordzeeakkoord (Kamerstukken 29675 nr. 195 en 33450 nr. 68) waarmee wordt ingezet op een kleinere, meer duurzame en rendabele visserijsector. Daarnaast is in de agenda het opstellen van een Voedselvisie aangekondigd waarvoor in 2022 het traject is gestart.	Rijk en visserijsector	SDG's 2 en 14
Green Deal Duurzame zorg (2023-2026)	Deze 3e Green Deal Duurzame Zorg heeft onder andere de volgende doelen: toewerken naar groene en klimaatneutrale zorg; meer inzet op preventie en aandacht voor gezondheid van mensen; verminderen van de negatieve impact die de zorg heeft op klimaat en milieu.	VWS	SDG 12, 3
Integraal Zorg Akkoord (IZA)	Het Integraal Zorgakkoord (IZA) heeft als doel de zorg voor de toekomst goed, toegankelijk en betaalbaar te houden. De ondertekenaars van het IZA erkennen de maatschappelijke verantwoordelijkheid om verduurzaming zo snel en efficiënt mogelijk te bewerkstelligen – iedere partij vanuit zijn eigen rol, verantwoordelijkheid en mogelijkheden. In het IZA is duurzaamheid daarom een toets-criterium bij elke transitie.	VWS	SDG 3
Gezond en Actief Leven Akkoord (GALA)	Met GALA zetten gemeenten en GGD'en, zorgverzekeraars en VWS gezamenlijk in op een gezond en actief leven met een stevige sociale basis. De centrale doelstelling is een gezonde generatie in 2040.	VWS	SDG 3
Toekomstbestendige Arbeidsmarkt Zorg en Welzijn (TAZ)	Het programma Toekomstbestendige Arbeidsmarkt Zorg en welzijn (TAZ) beoogt een transitie naar passende en arbeidsbesparende zorg. Met innovatieve werkwijzen, en behoud van medewerkers die gemotiveerd hun werk doen.	VWS	SDG's 3, 8
Beleidsprogramma pandemische paraatheid	Het beleidsprogramma pandemische paraatheid is gericht op versterking van de infectieziektebestrijding en de zorg. Om goed voorbereid te zijn op de gezondheidsrisico's van de toekomst, dienen we toe te werken naar een bredere, integrale benadering waarin over bestaande grenzen heen wordt gedacht. Waarin rekening wordt gehouden met drie planetaire crises - klimaatverandering, verlies aan biodiversiteit en vervuiling - waar we als wereld in toenemende mate mee worden geconfronteerd.	VWS	SDG 3
Actieplan Arbeidsmarktdiscriminatie 2022-2025	Het actieplan arbeidsmarktdiscriminatie bevat een pakket aan maatregelen om arbeidsmarktdiscriminatie tegen te gaan en gelijke kansen op de arbeidsmarkt te bevorderen.	SZW	SDG 5, SDG 10
Meldplicht voor discriminerende verzoeken door opdrachtgevers aan intermediairs	Aan het wetsvoorstel toezicht gelijke kansen bij werving en selectie is via een Nota van Wijziging een meldplicht voor discriminerende verzoeken door opdrachtgevers aan intermediairs toegevoegd. Met deze meldplicht moeten intermediairs een procedure volgen bij het vermoeden van een discriminerend verzoek, die kan eindigen in een melding bij de Nederlandse Arbeidsinspectie.	SZW	SDG 5, SDG 10

Beleidsstuk	Doel	Partners	SDG-relevantie
Aanpak gendergelijkheid op de arbeidsmarkt	Het kabinet streeft naar het verbeteren van gendergelijkheid op de arbeidsmarkt. Nieuw spoor in deze aanpak is het starten van een maatschappelijke dialoog gericht op gendergelijkheid, waarin o.a. in gesprek wordt gegaan over de heersende sociale norm over de rollen van vrouwen en mannen.	SZW, OCW	SDG 5, SDG 10
Betaald ouderschapsverlof	Op 2 augustus 2022 is betaald ouderschapsverlof ingevoerd. Werknemers hebben sinds die tijd recht op 9 weken gedeeltelijk betaald ouderschapsverlof. De uitkering is 70% van hun dagloon (tot 70% van het maximum dagloon), wanneer het verlof wordt opgenomen in het 1e levensjaar van het kind.	SZW	SDG5
Structurele inkomensondersteuning en lastenverlichting Miljoenennota 2023 Koopkrachtbrief	Het kabinet presenteerde in de Miljoenennota 2023 een groot koopkrachtpakket om huishoudens te ondersteunen bij de stijgende energieprijzen en inflatie. De maatregelen die de bestaanszekerheid structureel bevorderen zijn onder andere: verhoging wettelijk minimumloon met 10,15%, verhoging van de huurtoeslag, verhoging van het kindgebonden budget, verhoging van de arbeidskorting en de verlaging van het tarief in de eerste schijf. Het beleid uit de Miljoenennota (incidentele en structurele maatregelen) zorgen in 2023 voor een daling van de armoede.	SZW, BZK, FIN, Toeslagen, Belastingdienst	SDG1, (SDG10 door verhoging WML)
Incidentele inkomensondersteuning en lastenverlichting Miljoenennota 2023 Koopkrachtbrief	Het kabinet presenteerde in de Miljoenennota 2023 een groot koopkrachtpakket om huishoudens te ondersteunen bij de stijgende energieprijzen en inflatie. De incidentele maatregelen die de koopkracht van huishoudens verbetert zijn onder andere: de energietoeslag, verhoging zorgtoeslag, inkomensafhankelijke huurverlaging, verhoging van het kindgebonden budget, verhoging van de beurs uitwonende studenten en de verlaging brandstofaccijns. Incidenteel heeft het kabinet voor 2022 de energiebelasting en de btw op energie verlaagd.	SZW, FIN, EZK, VWS, BZK, OCW, Belastingdienst, Gemeenten, Toeslagen	SDG 1
Actieve openbaarmaking beslissingen	Het parlement en de samenleving inzicht bieden in de afwegingen die ten grondslag liggen aan het beleid en de totstandkoming van besluiten.	Kennis- en Exploitatiecentrum Officiële Overheidspublicaties	SDG 16.10 Publieke toegang tot informatie en beschermen fundamentele vrijheden volgens nationale wetgeving en internationale afspraken
Inwerkingtreding en implementatie van de Wet open overheid	De toegang tot overheidsinformatie voor eenieder vergroten en de actieve openbaarmaking bevorderen.	Rijksoverheid en medeoverheden	SDG 16.10 Publieke toegang tot informatie en beschermen fundamentele vrijheden volgens nationale wetgeving en internationale afspraken
Artikel 273g Sr	De klant/prostituut strafbaar stellen als hij tijdens de seks wist of ernstige reden had te vermoeden dat de sekswerker slachtoffer is van mensenhandel.	JenV	SDG 16.2 Eind aan misbruik, exploitatie, handel van en geweld tegen kinderen

Beleidsstuk	Doel	Partners	SDG-relevantie
Stelselherziening kinderopvang.pdf	De kinderopvangtoeslag wordt afgeschaft. In de plaats daarvan komt een rechtstreekse financiering aan kinderopvangorganisaties. De herziening van het financieringsstelsel voor de kinderopvang kent twee belangrijke doelstellingen: 1) Het stelsel eenvoudiger en begrijpelijker maken voor ouders door het realiseren van een eenvoudige financiering; 2) Het voor ouders makkelijker maken om arbeid en zorg te combineren door het realiseren van een betaalbare en financieel toegankelijke kinderopvang. Naast arbeidsparticipatie blijft ook het bevorderen van de ontwikkeling van het jonge kind een belangrijk doel van het kinderopvangstelsel in algemene zin.	SZW, OCW, FIN	SDG's 10, 5, 1
Mobiliteitsvisie (2050)	4 hoofdlijnen: 1) Meer integrale doelen die bereikbaarheid van maatschappelijk-economische vitale functies borgen; 2) versterken en verbinden van modaliteiten (inclusief innovaties); 3) mobiliteitssysteem van de toekomst gericht op duurzaamheid, gezonde leefomgeving en veiligheid; 4) gebiedsgerichte uitwerking met betrokken partners en gebruikers	Bestuurlijk Overleg MIRT (IenW, BZK) en RWS, ProRail (uitvoeringsorganisaties)	SDG's 3, 6, 7, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 17
Nationaal Milieu Programma	Voortbouwend op het Nationaal Milieukader (NMK) – de veiligheid en gezondheid van onze leefomgeving zodanig te verbeteren dat in 2050 negatieve omgevingseffecten op onze gezondheid naar een verwaarloosbaar laag niveau zijn gebracht. De vier bouwstenen (voorkomen van milieuverliezen, afwenteling verminderen, voortdurende verbetering milieukwaliteit, verbinding en samenwerking) en tien basisprincipes uit het NMK zullen als toetsingskader voor bestaand en toekomstig milieubeleid dienen. NMP bouwt voort op EU Green Deal inzet	IenW, samen met BZK, LNV en EZK, (NOVI)	SDG's 3, 6, 9, 11, 12, 13, 14, 15 en 17
Nationaal Programma Circulaire Economie (2023-2030)	Voortbouwend op NL Circulair 2050 levert dit nieuwe uitvoeringsprogramma (2023-2030) een bijdrage aan een integrale aanpak voor planetaire crises (klimaatverandering, biodiversiteitsverlies en vervuiling) en draagt bij aan de CE-doelen van NL gericht op a) vermindering grondstoffen-gebruik; b) substitutie; c) levensduurverlenging; d) hoogwaardige verwerking van een brede variatie aan productgroepen.	IenW samen met EZK en BZ	SDG's 3, 11, 12, 13, 14, 15 en 17

Tabel 2: Overzicht van voorgenomen SDG relevant beleid (komend jaar)

Beleidsstuk	Doel	Partners	SDG-relevantie
Voorgenomen beleid Toekomst landbouw en landbouwakkoord	In het Landbouwakkoord worden afspraken vastgelegd over het toekomstperspectief van de agrarische sector en keuzes en ondersteuning die nodig zijn om te komen tot een toekomstbestendige Nederlandse landbouw in 2040 op zowel regionaal, nationaal, Europees en mondiaal niveau. Het akkoord beschrijft een toekomstbestendige positie van de landbouw als strategisch belangrijke economische sector, producent van duurzaam voedsel en grondstoffen en essentiële drager van een vitaal platteland en de bijdrage van de landbouw aan de opgaven op het gebied van natuurherstel, water en klimaat.	Rijk, provincies, gemeenten, maatschappelijke organisaties en agrarische ondernemers	SDG's 2, 3, 6, 11, 12, 13, 14 en 15
Voorgenomen beleid Ontwerpprogramma Nationaal Programma Landelijk gebied (NPLG) (voorjaar 2023)	Programma met indicatieve nationale doelen voor natuur, water en klimaatdoelen in het landelijk gebied conform internationale doelstellingen.	LNV, lenW en BZK zijn gezamenlijk opdrachtgever	SDG's 13, 14 en 15 en raakvlakken met met SDG's 3, 6, 12
Voorgenomen beleid EU Verordening Ontbossingsvrije Producten	De EU verordening die bij ingang direct geldig is in alle EU-lidstaten verplicht importeurs van een aantal landbouwproducten (vee, hout, soja, palmolie, koffie, cacao en rubber) en een aantal afgeleide producten hiervan (o.a. leer, papier, chocola) om aan te tonen dat dat voor productie geen ontbossing of aantasting van bos heeft plaats gevonden. Dit draagt bij aan de bescherming van bossen en daarmee biodiversiteit wereldwijd. Omdat ontbossing een bron van CO2-uitstoot vormt, draagt het voorkomen van ontbossing ook bij aan klimaatmitigatie.	EU-lidstaten, NVWA, douane, bedrijven, landen die landbouwproducten naar de EU exporteren	SDG's 13 en 15
Voorgenomen beleid: Brief voedselbeleid (voorjaar 2023), nadere uitwerking van het voedselbeleid	De brief zal het voedselbeleid nader invullen en toelichten, onder andere hoe invulling wordt gegeven aan de ambitie op eiwittransitie (50% plantaardig in 2030). Ook wordt nieuw beleid op voedselverspilling gepresenteerd op basis van de nieuwe monitoringscijfers.	Rijk, maatschappelijke organisaties en bedrijfsleven	SDG's 2, 12, 13 en 15
Voorgenomen beleid Actieprogramma Digitalisering LNV (voorjaar 2023)	Inzet van digitalisering voor een duurzame landbouw- en voedselketen en een robuuste natuur'. In deze visie wordt uiteengezet welke kansen en risico's er zijn bij dit onderwerp, en aan welke randvoorwaarden op hoofdlijnen moet worden voldaan om digitalisering in te kunnen zetten voor de maatschappelijke opgaven in landbouw, natuur en voedselkwaliteit.	Rijksoverheid	SDG's 2, 12, 14 en 15
Voorgenomen beleid Ontwikkeling voor een indicator voor SDG 4.7	Het ontwikkelen van een indicator voor SDG 4.7 (Education for Sustainable Development), waarmee departementen inzichtelijk maken wat zij concreet bijdragen (initiatieven en budget) aan educatieve inzet voor SDG 4.7.	OCW, LNV en lenW zijn opdrachtgever aan het CBS.	4 (m.n. 4.7)

